

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้

Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist
Agriculturist Communities in Southern Isan

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ชุมชนพุทธเกษตรกรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

Buddhist Agriculturist Communities and Sustainable Commercial Timber
Growing Management in Southern Isan.

โดย

นายประยงค์ ศรีไชย

พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ,มศ.,ดร.

พระสถุทธิ์ สุ่มโน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU 65011

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist
Agriculturist Communities in Southern Isan

โดย

นายประยงค์ ศรีไชย

พระมหาคำพันธ์ ปภากรโ,ผศ.,ดร.

พระสถุทธิ์ สุมนโน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๕

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU 65011

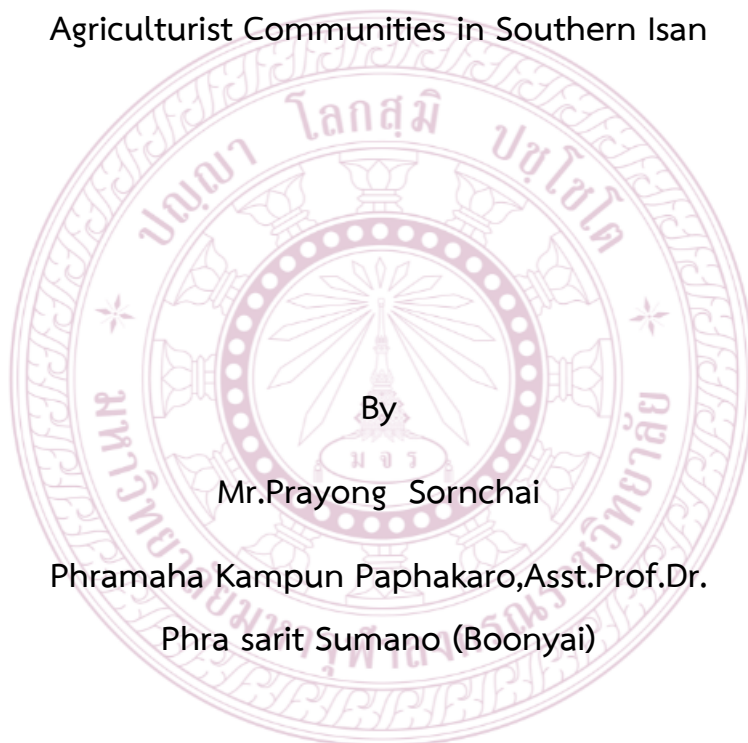
(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub - Project 2

Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

By

Mr. Prayong Sornchai

Phramaha Kampun Paphakaro, Asst. Prof. Dr.

Phra Sarit Sumano (Boonyai)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubonratchathani Campus

B.E. ๒๕๖๕

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU 65011

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

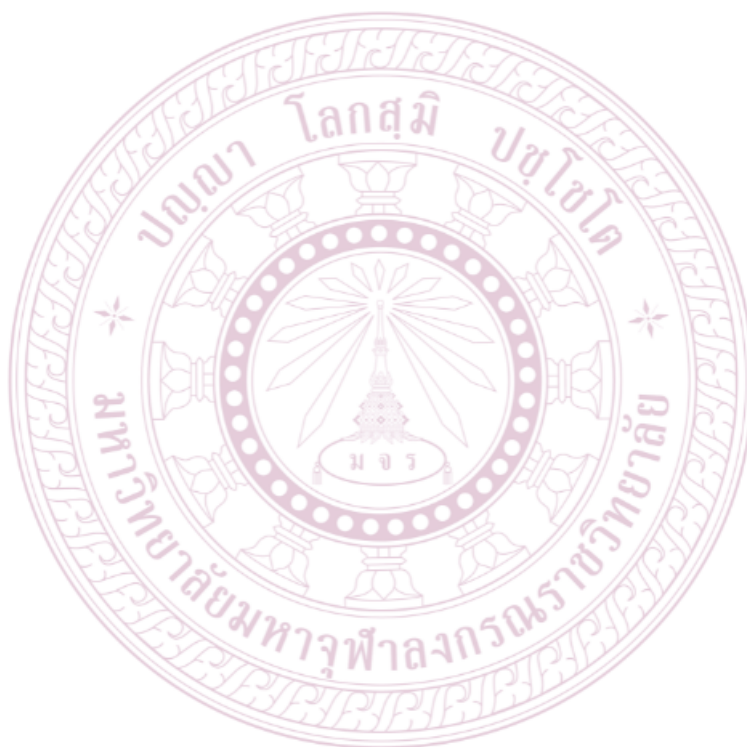
ชื่อรายงานการวิจัย	: สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธ เกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้
ผู้วิจัย	: นายประยงค์ ศรีไชย, พระมหาคำพันธ์ ปภากรโธ, ผศ.ดร. และพระสฤทธิ์ สุมโน
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๕
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรกรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร กลุ่มตัวอย่างได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการภาครัฐและเอกชน รวม ๔๗ คน เป็นการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสังเกตสภาพจริงของพื้นที่ นำเสนอโดยข้อมูลเชิงพรรณนาที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ ผลการศึกษา พบว่า ๑) ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่าป่าชุมชนบางแห่งมีการบุกรุกและยังไม่มีที่ดินที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน เกษตรกรยังกังวล การตัด ชักลาก แปรรูป และใช้ประโยชน์ไม่ในที่ดินของตน ยังต้องขออนุญาตทุกขั้นตอน กลไกด่านราคาและด้านการตลาดยังมีส่วนสำคัญในการจัดการเชิงพาณิชย์ ๒) การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า มีจุดเด่นด้านการอนุรักษ์ป่า โดยใช้อาสาสมัคร ประชาชน กลุ่มเป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้ามาจัดการ การใช้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี มาเป็นเงื่อนไขในการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความหวาดกลัวไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ มีการบวชต้นไม้ ทำแนวกันไฟป่า อีกทั้งมีการปลูกต้นไม้ทดแทน การปิดป่าชั่วคราว พัฒนาป่าเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติและนิเวศวิทยา ตลอดจนการออกระเบียบข้อบังคับป่าชุมชน ๓) วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรกรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า เป็นข้อดีของเกษตรกรที่ไม่มีการวิเคราะห์ต้นทุนตามหลักวิชาการ แต่เกษตรกรบางรายเห็นว่าการอนุรักษ์ และเป็นมรดกแก่ลูกหลาน ด้านระบบการปลูกและการจัดการสามารถแยกออกได้เป็น ๓ รูปแบบคือ รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไปมอดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ ได้รูปแบบเป็น “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” คือ ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ พร้อมปลูกพันธุ์ไม้เพื่อบริโภคและใช้สอยแซมป่าเศรษฐกิจ การปลูกและการจัดการตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ โดยหลักการพึ่งพิงกัน

ของพืชตามธรรมชาติ สอดคล้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “อิทัปปัจจยตา” และเป็นการพัฒนาต่อยอดจากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ต่อไป

คำสำคัญ : รูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์, ชุมชนพุทธเกษตร, อีสานใต้

Research Title : Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan

Researchers : Mr.Prayong Sornchai, Phramaha Kampun Paphakaro,Asst.Prof.Dr. and Phra sarit Sumano (Boonyai)

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University,Ubon Ratchathani Campus.

Fiscal Year : 2565/2022

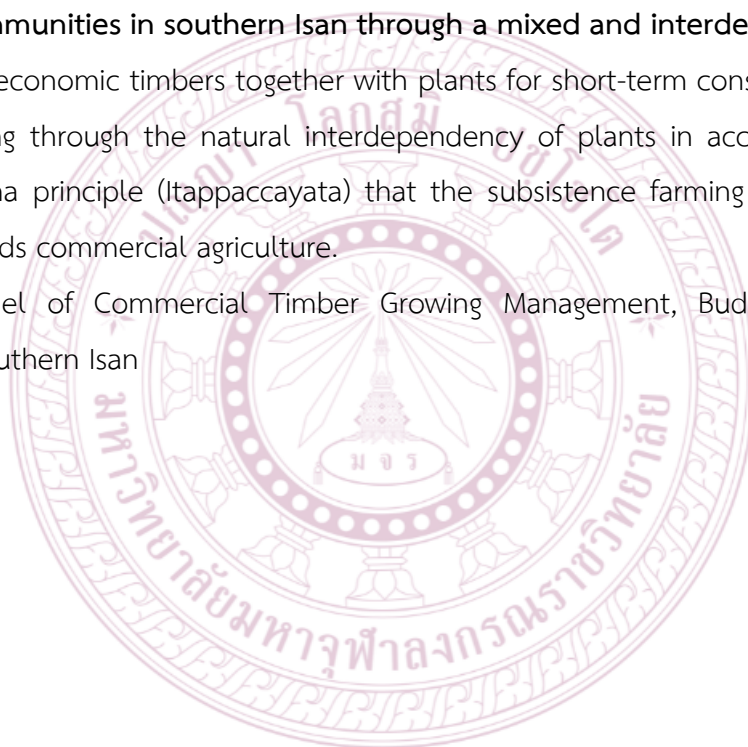
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This research titled “Model Creation of Sustainable Commercial Timber Growing of Buddhist Agriculturist Communities in Southern Isan” included 3 objectives: 1. to study the problem of timber growing of the Buddhist communities in southern Isan; 2. to study the promotion of timber growing management of the Buddhist communities in southern Isan; and 3. to analyze the capital of timber growing management of the Buddhist communities in southern Isan. It was qualitative research. The research areas included Ubon Ratchathani, Si Sa Ket and Yasothon provinces. The sampling group included 47 persons including agriculturists, community forest committees, provincial and local experts, community sages and government and non-government academicians. Data were collected from in-depth interviews and field observations. The information was descriptively presented through analysis and synthesis for creating the model of commercial timber growing management of Buddhist agriculturist communities in Southern Isan. Findings of this research were as follows. 1) Regarding the problem of timber growing, it was found that community forests in some areas were encroached and forest areas have not been thoroughly surveyed. Agriculturists felt concerned on the laws for harvesting and processing the timbers in their own lands. All these stages must be officially permitted. Market and price mechanisms were also crucial in commercial management. 2) For the promotion of community forest management, it was found that the strength in management was the forest conservation through voluntary task forces, the formal and informal groups of people. The spiritual beliefs were also a condition in forest conservation that made the people dare not to cut any plants in the forest. There were also other activities including: organizing timber ordination ceremonies; building fire barriers; replanting forests; seasonally closing the forests; developing the forests as a natural

and ecological learning source; and establishing rules and regulations for conserving the community forests. 3) In analyzing the capital of timber growing management, the weakness of the agriculturists was that they had not technically analyzed the capital. Some agriculturists rather grew timbers for conservation and as an inheritance for their children. Regarding growing and managing system, it could be divided into 3 models including: 1) growing timbers and other economic plants in the same plot of land for living and raising animals; 2) growing timbers and cultivating mushrooms, gathering natural red ant eggs, and using as pasture land. 3) growing timbers without other plants in the same plot of land. The research team analyzed and synthesized the creation of timber growing management model of the Buddhist communities in southern Isan as **“sustainable commercial timber growing of Buddhist agriculturist communities in southern Isan through a mixed and interdependent model”** through growing economic timbers together with plants for short-term consumption in forms of organic farming through the natural interdependency of plants in accordance with the Buddhist Dhamma principle (Itappaccayata) that the subsistence farming could be further developed towards commercial agriculture.

Keywords: Model of Commercial Timber Growing Management, Buddhist Agriculturist Communities, Southern Isan

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เป็นโครงการวิจัยชุดย่อยที่ ๒ ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง ชุมชนพุทธเกษตรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ โดยมี พระมหาคำพันธ์ ปภาโกร, ผศ.ดร. เป็นหัวหน้าแผนงาน การวิจัยฉบับนี้ สำเร็จได้เป็นอย่างดี ทางคณะผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของพระเดชพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณะกรรมการของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จ

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูกิตติคุณภาส รักษาการรองอธิการบดี วิทยาเขตอุบลราชธานี ผู้บริหารคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ วิทยาเขตอุบลราชธานี ที่ได้ให้คำแนะนำในการดำเนินการวิจัย จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ของโครงการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอถวาย เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และน้อมบูชาคุณถวายแด่บูรพาจารย์ ขอถวายแต่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและมหาวิทยาลัยทุก ๆ ท่าน และขอมอบเป็นกตเวทิตาแด่บิดามารดาและบูรพาจารย์ทุกท่าน

นายประยงค์ ศรีไชย และคณะ
พฤศจิกายน ๒๕๖๕

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๑
๒.๑ พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒.....	๑๑
๒.๒ แนวคิดป่าชุมชน.....	๑๔
๒.๓ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้.....	๑๙
๒.๔ แนวคิดเกษตรเชิงพาณิชย์.....	๒๑
๒.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงิน.....	๒๙
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม.....	๓๐
๒.๗ แนวคิดการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน.....	๓๒
๒.๘ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๓๖
๒.๙ สรุปผลจากการศึกษา เอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๕๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๔
๓.๒ พื้นที่วิจัย.....	๕๕
๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๕๖
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๕๗
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๘
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๙
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๖๐
๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๖๒

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๖๓
๔.๑ ภูมิหลังของเกษตรกรและชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์.....	๖๕
๔.๒ ศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้.....	๖๗
๔.๓ ศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้.....	๙๔
๔.๔ ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้.....	๑๐๑
๔.๕ ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนทางสังคมการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้.....	๑๐๔
๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๑๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๑๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๒๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๓
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๑๔๓
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ.....	๑๔๔
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๔๕
บรรณานุกรม.....	๑๔๖
ภาคผนวก.....	๑๕๐
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	๑๕๑
ภาคผนวก ข แบบสนทนากลุ่ม.....	๑๕๕
ภาคผนวก ค รูปภาพประกอบการลงเก็บข้อมูล.....	๑๕๘
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูล.....	๑๖๕
ภาคผนวก จ สรุปผลการวิจัยย่อย ๒.....	๑๖๗
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๗๑

สารบัญแผนภาพ

สารบัญแผนภาพที่

๑. กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....๘
๒. สรุปลักษณะการวิจัย.....๖๑
๓. รูปแบบที่ ๑ ไม่มีค่าแซมด้วยพีชเศษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์.....๘๕
๔. รูปแบบที่ ๒ ปลุกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ดเก็บไข่มดแดงและปลุกหญ้าเลี้ยงสัตว์.....๘๗
๕. รูปแบบที่ ๓ ปลุกไม้มีค่าโดยไม่ปลุกพีชอื่นแซม.....๙๐
๖. การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ แบบผสมผสาน
และพึ่งพิง.....๑๔๒

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่

๔.๑ ภาพป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ.....	๗๒
๔.๒ ภาพป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร.....	๗๒
๔.๓ ภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี.....	๗๒
๔.๔ ภาพสวนป่าของนางรุ่งนภา กงชุย.....	๘๑
๔.๕ ภาพสวนป่านายอานนท์ พลพิทักษ์.....	๘๒
๔.๖ ภาพสวนป่าของนางลำไย คำแก้ว.....	๘๒
๔.๗ ภาพสวนป่าของนายบุญหลาย ผลจันทร์.....	๘๓
๔.๘ ภาพสวนป่าของนางประยูร ผลจันทร์.....	๘๔
๔.๙ ภาพสวนป่าของนางดวงฤดี สามสี.....	๘๘
๔.๑๐ ภาพสวนป่าของนายสมภาร สุวรรณรัตน์.....	๘๘
๔.๑๑ ภาพสวนป่าของนางหนูลำพัน วรวงศ์.....	๘๙
๔.๑๒ ภาพการใช้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ดอนปู่ตา และป่าช้า ป่าชุมชนบ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี.....	๙๕
๔.๑๓ ภาพการตัดถนนกั้นแนวเขตป่าชุมชน กั้นเขตป้องกันการบุกรุกที่ดินและใช้เป็นแนวกันไฟป่า (จากซ้ายไปขวา) ภาพที่ ๑ ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ภาพที่ ๒ ป่าชุมชนแปลงที่ ๒ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และภาพที่ ๓ ป่าชุมชน บ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร.....	๙๖
๔.๑๔ ภาพผ้าบวชป่า ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี.....	๙๗
๔.๑๕ ภาพสภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี และป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด จังหวัดยโสธร เป็นป่าที่บมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น.....	๙๗
๔.๑๖ ภาพฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกิจกรรมธรรมชาติ โครงการโคก หนอง นา ณ ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ และศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า อำเภอื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี.....	๙๙
๔.๑๗ ภาพถนนโดยรอบ และพื้นที่บริเวณแท่นจุดบั้งไฟ ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ.....	๑๐๐
๔.๑๘ ภาพถนนลาดยางชั้นดีตัดผ่านกันเป็นสี่แยก ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย	

จังหวัดยโสธร.....๑๐๐

๔.๑๙ ภาพถนนดินและทางเดินรอบป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเมืองใน
จังหวัดอุบลราชธานี.....๑๐๑

๔.๒๐ ภาพป่าชุมชนบ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
แปลงที่ ๑ (ป่าช้า) และ แปลงที่ ๒ (ดอนปู่ตา).....๑๑๑

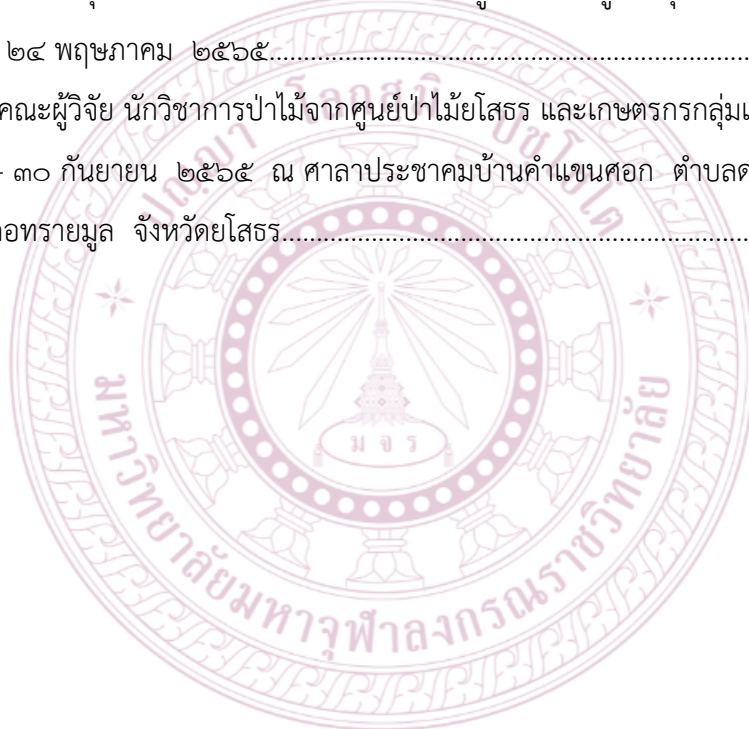
๔.๒๑ ภาพป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ.....๑๑๒

๔.๒๒ ภาพป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร.....๑๑๒

๔.๒๓ ภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี.....๑๑๒

๔.๒๔ ภาพนายสหรัฐ ศิริวรรณ ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการปลูกป่า สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้
ที่ ๗ จังหวัดอุบลราชธานี วิทยากรบรรยายความรู้เกี่ยวกับปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์
วันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕.....๑๑๖

๔.๒๕ ภาพคณะผู้วิจัย นักวิชาการป่าไม้จากศูนย์ป่าไม้ยโสธร และเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายวันที่
๒๙ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๕ ณ ศาลาประชาคมบ้านคำแซนคอก ตำบลดงมะไฟ
อำเภอยางชุมนูญ จังหวัดยโสธร.....๑๑๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้เป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของประเทศ มาเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่อดีตมาจนถึงบัดนี้ ประเทศไทยปัจจุบันในกระแสการปลูกต้นไม้ โดยเฉพาะไม้ยืนต้น กำลังมีความตื่นตัวในภาคประชาสังคม ผสมกับปัจจัยเสริมต่าง ๆ เช่นนโยบายภาครัฐ เช่น ยุทธศาสตร์ชาติ ยุทธศาสตร์และแผนงานการส่งเสริมไม้เศรษฐกิจแบบครบวงจร การใช้ต้นไม้เป็นหลักประกันทางธุรกิจ การแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพ สามารถอำนวยความสะดวกต่อชุมชน สร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชน เป็นส่วนส่งเสริมให้ชุมชนและท้องถิ่นเข้มแข็ง และเป็นการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน เอกสารนี้ กล่าวถึง เกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศไทย รวมทั้ง องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านนโยบาย ยุทธศาสตร์ และปัจจัยเสริมความสำเร็จของการปลูกป่าทั้งเชิงวิชาการและการจัดการสวนป่าอย่างยั่งยืน เนื้อหาในเอกสาร ครอบคลุมแนวทางการส่งเสริมการปลูกป่าเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศไทย ในหลากหลายมิติ และแต่ละบทมีความสอดคล้องต่อเนื่อง อันประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เป็นการรวบรวมจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างสวนป่า รวมทั้งเอกสาร ผลงานทางวิชาการ เอกสารประกอบการบรรยาย ตลอดจนเนื้อหาจากการฝึกอบรมดูงานทั้งภายในและต่างประเทศ รวมทั้งข้อมูลจากยุทธศาสตร์ชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ แผนแม่บทด้านการสร้างการจัดการป่าไม้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ บนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

สำหรับโครงการวิจัยย่อยชุดนี้ ได้มุ่งการหารูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร ที่ได้มาจากการศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชน การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และเชื่อมโยงไปสู่การสร้างเครือข่ายในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร ต่อไป

โดยหลักสำคัญของพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒^๑ ดังกล่าว มุ่งหวังให้การทำให้ไม้ การเคลื่อนย้าย หรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการใช้ประโยชน์จากไม้หวงห้าม ไม้มีค่า สามารถทำได้ง่ายขึ้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลานานในการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่า เนื่องจากกฎหมายเดิมได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อป้องกันรักษาไม้มีค่าที่อยู่ในป่า จึงเป็นอุปสรรคในการดำเนินการส่งเสริมการปลูก และ

^๑ ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒. เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒, หน้า ๑๐๖ - ๑๑๐.

ใช้ประโยชน์จากไม้มีค่า เช่น ไม้สัก ที่เคยมีการส่งเสริมการปลูกมานานหลายสิบปี แต่เกษตรกรผู้ปลูกไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้ด้วยเหตุแห่งข้อกฎหมาย ดังนั้นพระราชบัญญัติป่าไม้ฉบับใหม่^๒ จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติม เพื่อเปิดทางให้การทำไม้ง่ายขึ้น โดยการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าเพื่อนำมาใช้ประโยชน์มากขึ้น^๒ จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติดังกล่าวได้เปิดช่องทางให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้ กล่าวคือการทำไม้ทุกชนิดที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือจากการปลูกในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ถูกต้องไม่เป็นไม้หวงห้ามอีกต่อไป โดยประชาชนผู้เป็นเจ้าของสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

แนวคิดชุมชนพุทธเกษตร พระครูสุจิตนันทกิจ (พระครูสมคิด จรณธโม) เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ได้นำแนวทางนวัตกรรมการจัดการผลกระทบที่เกิดจากการทำลายป่า ทั้งต่อสิ่งแวดล้อมและประชาชนที่พึ่งพาสิ่งแวดล้อม โดยนำแนวทางจริยธรรมที่ช่วยให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับโลกธรรมชาติได้อย่างมีเอกภาพในอันที่จะดูแลตนเองและชุมชนของตน พระพุทธศาสนาได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวนาเปลี่ยนจากการผลิตพืชที่ทำลายไปสู่สิ่งที่เรียกว่าเกษตรธรรมะ โดยได้ประยุกต์หลักพระพุทธศาสนาร่วมกับแนวทางปฏิบัติในเชิงวิทยาศาสตร์และเชิงเศรษฐกิจในการทำเกษตร ด้วยหลักฆราวาสธรรม ๔ ในการปฏิบัติต่อกันของสมาชิกทั้งภายในครอบครัวและชุมชน ประกอบด้วย ๑) สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ ๒) ทมะ หมายถึง การฝึกฝน ช่มใจ ควบคุมจิตใจ ๓) ขันติ หมายถึง ความอดทน เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว และ ๔) จาคะ หมายถึง ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมทั้งจะร่วมมือหลักทั้ง ๔ ประการดังกล่าวเป็นหลักคำสอนสำหรับผู้ครองเรือน ที่ช่วยนำไปสู่เกษตรธรรมะ^๓ นอกจากนี้ ยังได้นำหลักอิทัปปัจจยตา^๔ ในทางพระพุทธศาสนาที่ว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในตัวของมัน หากแต่มีการพึ่งพาสังกันและกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ในการนำทางใหม่ให้เกษตรกรได้ทบทวนความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีที่ชุมชนกับการปลูกป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า

การปลูกป่าหรือการใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งด้วยหลักกฎหมายและหลักความสมดุลตามธรรมชาติ ดังกล่าว จะมีส่วนช่วยให้ชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ได้มีโอกาสสร้างเสริมรายได้จากการปลูกป่าเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนโดยเฉพาะในพื้นที่อีสานใต้ แม้ว่าพระราชบัญญัติป่าไม้ฉบับใหม่ จะเปิดทางให้มีการทำไม้มีค่าได้สะดวกมากขึ้น มีการลดหย่อนผ่อนคลายเป็นต่าง ๆ มากขึ้น แต่ยังคงมีอุปสรรคในกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคงต้องให้เวลากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการผ่อนคลายเป็นต่าง ๆ เพิ่มเติม อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของกฎหมายที่ใช้เวลาจะมีความสอดคล้องกับการริเริ่มสร้างสรรค์การปลูกป่าที่ต้องใช้ระยะเวลาในการเติบโต อย่างน้อยที่สุดการแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ ปี พ.ศ. ๒๕๖๒ นี้

^๒ Suthee C., ทำความเข้าใจ พ.ร.บ. ป่าไม้ ปี ๖๒ ปลูกได้ ตัดได้ แต่ก็ไม่ง่ายอย่างที่คิด, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๒, <https://news.mthai.com/general-news/๗๒๓๙๑๔.html>

^๓ Darlington, Susan M., **Buddhist Integration of Forest and Farm in Northern Thailand**, ๒๐๑๙, pp๑-๑๓ <http://www.mdpi.com/journal/religions>

^๔ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๘ (ฉบับมหาจุฬาฯ) สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

ถือว่าเป็นพัฒนาการหนึ่งของการส่งเสริมอุตสาหกรรมป่าไม้ของชุมชน หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการปลูกป่าเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ให้ก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศอย่างจริงจังมากขึ้น

เพื่อศึกษาสภาพ ค้นหาปัญหา และเสนอปัจจัยสำคัญในการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร จึงได้เสนอโครงการวิจัยย่อยนี้ขึ้น โดยใช้กรณีศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ตลอดทั้งงานวิจัยในหลายประเทศ ที่ได้ค้นพบปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประกอบการศึกษา ปัจจัยสำคัญเหล่านี้ ได้แก่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก รูปแบบการปลูกและระบบการดูแลที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การทำแผนและการจัดระบบธุรกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่ง การพัฒนาต่อยอดห่วงโซ่การแปรรูปไม้ การพัฒนาศักยภาพองค์กรและสถาบันของชุมชน การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดทั้งนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษาการจัดการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้เป็นอย่างไร
๒. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้เป็นอย่างไร
๓. วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การปลูกป่าเชิงพาณิชย์นับเป็นเรื่องใหม่ของชุมชนวิถีพุทธ เพื่อเตรียมความพร้อมให้เกษตรกรไทยสามารถปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลสำคัญ ดังนี้

(๑) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านการมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยมีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านการสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

(๓) โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านนโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

นอกจากนี้ ศึกษาข้อมูลด้านโครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม และการปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ

(๔) รูปแบบการปลูกและการจัดการ

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านการคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ รูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลเพื่อให้ได้ผลผลิตตามต้องการ ความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ตามแนวคิดเชิงพุทธ ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา^๕

(๕) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านการปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ

ศึกษาข้อมูล ด้านการส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่า ที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้กับการขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด

ศึกษาข้อมูล ด้านการพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป

ศึกษาข้อมูล ด้านการพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป

และศึกษาข้อมูล ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

(๖) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

เป็นการศึกษาข้อมูล ด้านการพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชนในรูปของกลุ่ม สมาคม หรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม

และศึกษาข้อมูล ด้านศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจ และธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ

^๕ อ่างแล้ว, อิทัปปัจจยตา, หน้า ๒

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

จังหวัด	พื้นที่เป้าหมาย
อุบลราชธานี	<p>ป่าชุมชน</p> <p>๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร</p> <p>๒) ป่าชุมชนบ้านยาง (๒ แห่ง) หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภอวารินชำราบ</p> <p>๓) ป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ อำเภอเชียงใน</p>
	<p>ป่าเอกชน</p> <p>๑) นางรุ่งนภา กงชุย หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร</p> <p>๒) นางรำไพ สุโคตร หมู่ที่ ๕ บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร</p> <p>๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย</p>
ศรีสะเกษ	<p>ป่าชุมชน</p> <p>ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์</p>
	<p>ป่าเอกชน</p> <p>(๑) นางลำไย คำแก้ว หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์</p> <p>๒) นางสุพิศ อุทจันทร์ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์</p> <p>๓) นางดวงฤดี สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์</p> <p>๔) นางสาวชลลดา สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์</p> <p>๕) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ หมู่ที่ ๑๒ บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอโนนคูณ</p>
ยโสธร	<p>ป่าชุมชน</p> <p>ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย</p>
	<p>ป่าเอกชน</p> <p>๑) นายบุญหลาย ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล</p> <p>๒) นางใบ บุญปก หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล</p>

	๓) นางประยูร ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแขนคอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๔) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว หมู่ที่ ๖ บ้านคำแขนคอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๕) นายสมภาร สุวรรณรัตน์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านห้วยค้อ ตำบลก้ามแมด อำเภอกุตุชม ๖) นางหนูลำพัน วรวงศ์ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอกุตุชม
--	---

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร รวม ๓ จังหวัดๆ ละ ๕ คน รวมทั้งหมดจำนวน ๑๕ คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นบุคคลที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

กลุ่มที่ ๒ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า ๓ จังหวัดๆ ละ ๑๐ คน รวม ทั้งสิ้นจำนวน ๓๐ คน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

กลุ่มที่ ๓ จัดสัมมนารายกลุ่ม (Focus group) โดยมีตัวแทนจากกลุ่มที่ ๑ และกลุ่มที่ ๒ เข้าร่วมรวม ๑๕ คน

รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า รวมทั้งหมด จำนวน ๔๗ คน เกี่ยวกับ ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตร การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตร และ วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ ในพื้นที่อีสานใต้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในชุมชนพุทธเกษตร เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

นิยามศัพท์

๑.๕.๑ รูปแบบ หมายถึง รูปที่กำหนดขึ้นเป็นหลัก หรือเป็นแนว ซึ่งเป็นที่ยอมรับ

๑.๕.๒ ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน

๑.๕.๓ การจัดการป่าชุมชน หมายถึง กระบวนการในการเข้าถึง ใช้ จัดการ และดูแลรักษาทรัพยากร ป่าไม้ตามข้อตกลงขององค์กรชุมชนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็น รูปแบบการปกครอง ระบบกฎหมาย และระบบการลงโทษ เช่นเดียวกับการมีกลไกสำหรับการมีส่วนร่วมตลอดทั้งการบางปีนผลได้ผลเสียร่วมกัน

๑.๕.๔ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ หมายถึง หน่วยย่อยของชุมชนท้องถิ่นที่ปลูกป่าเพื่อแสวงหากำไร โดยรับผิดชอบในการจัดการ ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูป การค้าไม้และผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้

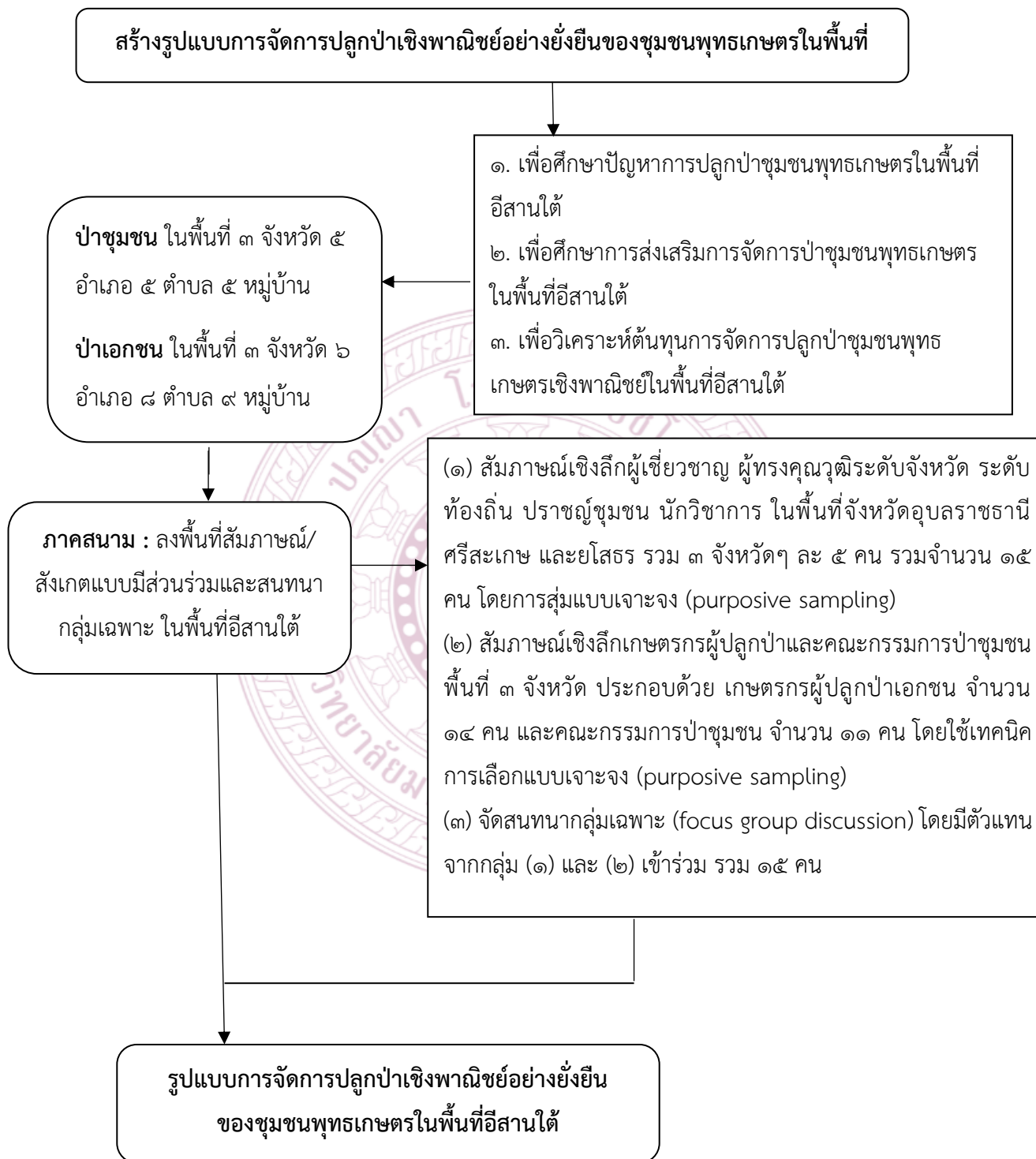
๑.๕.๕ ชุมชนพุทธเกษตร หมายถึง ชุมชนที่ทำการเกษตรโดยใช้หลักพุทธธรรม เทคโนโลยี นิเวศวิทยา เศรษฐกิจชุมชนและวัฒนธรรมมาประสานเชื่อมโยงกัน รวมถึงการพัฒนาจิตใจเพื่อนำไปสู่ การพัฒนาเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง

๑.๕.๖ พุทธเกษตร หมายถึง การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ตามหลักพุทธเกษตร ที่มีการปรับเปลี่ยนแบบ แผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม มีการผสมผสานวัฒนธรรม ร่วมกับเกษตรแนวพุทธก่อให้เกิดคุณภาพความยั่งยืนด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพและจิตวิญญาณ เป็นวิธีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสาน การทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคนพร้อม ๆ ไปด้วยพัฒนาเศรษฐกิจ

๑.๕.๗ อีสานใต้ หมายถึง ชุมชนพุทธเกษตรที่มีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืน โดยมีเครือข่ายการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ และการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์เครือข่ายการจัดการปลูกป่า เชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ประโยชน์กับทางด้านวิชาการ งานวิจัยนี้ จะได้เอกสารผลงานทางวิชาการชุดความรู้เกี่ยวกับ

๑.๗.๑.๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ เอกสารสิทธิที่ดินปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากการสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุน สินเชื่อและกิจกรรมการปลูกป่า โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

๑.๗.๑.๒ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ รูปแบบและระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ไม่มีค่าที่เกษตรกรปลูก การเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูก ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน การจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร การจัดการดูแลป่าชุมชน

๑.๗.๑.๓ การวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน ผลได้และความยั่งยืนของรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการดูแลป่าชุมชน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนและการเรียนรู้ ในสถาบันการศึกษา ระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ ยังสามารถนำผลการวิจัยไปเป็นฐานข้อมูลอ้างอิงในทางวิชาการ ตลอดจนการเผยแพร่ผลการวิจัยเชิงวิชาการ ในการประชุมระดับชาติและระดับนานาชาติของมหาวิทยาลัย หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนเผยแพร่ต่อสาธารณะในเชิงประจักษ์

๑.๗.๒ ประโยชน์ต่อการเสริมสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

เกิดการเรียนรู้ต่อยอดสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้แก่ รูปแบบการปลูกป่าในเชิงพุทธนวัตกรรมที่เน้นการพึ่งพากันของธรรมชาติ โดยเฉพาะระหว่างไม้มีค่าและพืชเศรษฐกิจอื่นที่สร้างรายได้ให้เกษตรกร ทั้งในเชิงเกษตรยังชีพและเกษตรเชิงพาณิชย์

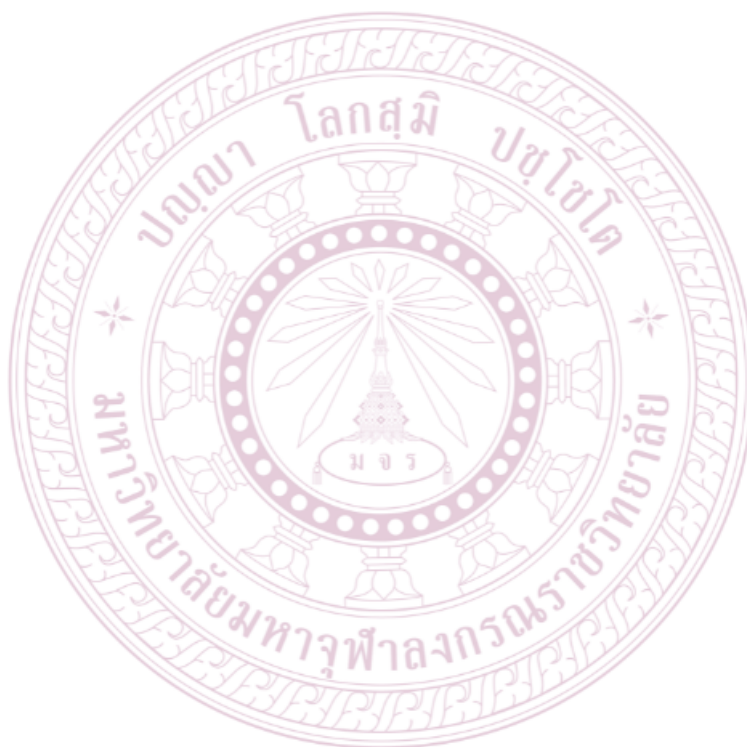
๑.๗.๓ ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อเกษตรกรและชุมชน

ค้นพบเกษตรกรต้นแบบและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร อันเป็นการเพิ่มศักยภาพรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ในการปลูกไม้มีค่าและพืชเศรษฐกิจ ตลอดจนการดูแลและการใช้ประโยชน์จากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการพัฒนาต่อยอดจากผลผลิตที่เป็นไม้ เพื่อแปรรูปไปสู่ผลิตภัณฑ์หรือวิสาหกิจอื่น และเสริมสร้างความมั่นคงด้านรายได้ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น

๑.๗.๔ ประโยชน์เชิงนโยบาย

แผนงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ผลลัพธ์ที่นำไปสู่แนวทาง รูปแบบและเครือข่ายการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่สนองนโยบายเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่ให้โอกาสประชาชนในการทำไม้ การเคลื่อนย้าย หรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการใช้ประโยชน์จากไม้หวงห้ามในเชิงพาณิชย์ได้ ซึ่งถือว่าเป็นพัฒนาการหนึ่งของการส่งเสริมอุตสาหกรรมป่าไม้ของชุมชนหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการปลูกป่าเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์

ผลงานวิจัยนี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงนโยบายในหลายด้าน นับตั้งแต่กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก รูปแบบและระบบการปลูกและการดูแลที่รักษา ความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกัน และกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การทำแผนและการจัดระบบธุรกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่ง การพัฒนาต่อยอด ห่วงโซ่การแปรรูปไม้ การพัฒนาศักยภาพองค์กรและสถาบันของชุมชน การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรค ต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่อง สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ จึงได้สรุปสาระสำคัญเพื่อใช้เป็นแนวคิดพื้นฐานในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

๒.๑ พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒

๒.๒ แนวคิดป่าชุมชน

๒.๓ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้

๒.๔ แนวคิดเกษตรเชิงพาณิชย์

๒.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงิน

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

๒.๗ แนวคิดการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน

๒.๘ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒^๖

กฎหมายเดิมระบุว่า “ไม่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจบางชนิด ได้แก่ ไม้สัก ไม้ยาง ไม้ชิงชัน ไม้เก็ดแดง ไม้โอเม็ง ไม้พุงกลาบ ไม้กระพี้ ไม้แดงจีน ไม้ชะยูง ไม้ซิก ไม้กระซิก ไม้กระซิบ ไม้พะยุง ไม้หมากพลูตึกแตง ไม้กระพี้เขาควาย ไม้เก็ดดำ ไม้โอเฒ่า ไม้เก็ดเขาควาย ไม่ว่าจะขึ้นอยู่ในที่ใด ฤก็ตามในราชอาณาจักร ถือเป็นไม้หวงห้ามทั้งสิ้น” แต่กฎหมายใหม่ได้ปรับแก้กฎหมายเดิมเป็น “ไม้ทุกชนิดที่ขึ้นในที่ดินมีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน ไม่เป็นไม้หวงห้าม” ดังนั้น การทำไม้โดยเฉพาะไม้มีค่า ไม่ต้องยื่นเรื่องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่อีกต่อไป หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า กฎหมายใหม่นี้ได้ยกเลิกข้อกำหนดไม้หวงห้ามในที่ดินกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดินโดยควบคุมเฉพาะไม้ในป่าเท่านั้น แต่ไม้ในที่ดินตามหนังสือแสดงสิทธิ์ในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน ที่ดินในสิทธิครอบครองสามารถตัดไปใช้ประโยชน์ได้ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนปลูกและตัดไม้ได้สะดวก ผลของการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายฉบับนี้จะส่งผลให้ประชาชนมีรายได้ที่มั่นคงจากการประกอบอาชีพทำไม้จากการปลูกป่าเศรษฐกิจซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น^๗

หลักสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับใหม่ มุ่งหวังให้การทำไม้ การเคลื่อนย้าย หรือการส่งเสริมอุตสาหกรรมและการใช้ประโยชน์จากไม้หวงห้าม ไม้มีค่า สามารถทำได้ง่ายขึ้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

^๖ อ้างแล้ว, พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๑

^๗ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐฉบับพิมพ์, พลดลือก! ตัด "ไม้หวงห้าม" ที่ดินตัวเอง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒,

ขึ้นมานานในการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่า เนื่องจากพระราชบัญญัติป่าไม้ฉบับเก่านั้น ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการป้องกันรักษาไม้มีค่าที่อยู่ในป่าเป็นหลักจึงเป็นอุปสรรคในการดำเนินการส่งเสริมการปลูกและใช้ประโยชน์จากไม้มีค่า เช่น ไม้สัก ที่เคยมีการส่งเสริมการปลูกมานานแต่เกษตรกรผู้ปลูกไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากข้อกฎหมาย พระราชบัญญัติป่าไม้ฉบับใหม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมเพื่อเปิดทางให้การทำไม้ง่ายขึ้น ส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าเพื่อนำมาใช้ประโยชน์มากขึ้น

โดยใจความของมาตรา ๗ ข้างต้น คือการให้ไม้ทุกชนิดที่ปลูกในดินที่มีกรรมสิทธิ์ถูกต้องไม่เป็นไม้หวงห้ามอีกต่อไป ประชาชนผู้เป็นเจ้าของสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ไม้เหล่านั้นจะต้องเกิดหรือปลูกขึ้นใน “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” หรือ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต”

- **ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์** หมายถึงที่ดินที่มี โฉนดที่ดิน โฉนดตราจอง โฉนดแผนที่ น.ส.๓ น.ส.๓ ก.น.ส.๒ ส.ค.๑ ไปไต่สวนหรือใบนำ ใบเยียบย่ำ หมายความว่าบุคคลที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินดังกล่าวสามารถนำไม้ที่ปลูกหรือเกิดขึ้นเองมาใช้ประโยชน์ได้

- **ที่ดินที่ได้รับอนุญาต** หมายถึงที่ดินประเภทอื่น ๆ เช่น ส.ป.ก. ส.ท.ก. ค.ท.ช. ที่ราชพัสดุ นิคมสหกรณ์ ฯลฯ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นที่ดินของรัฐ บางส่วนเป็นพื้นที่ป่าไม้ ประชาชนได้รับอนุญาตเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินดังกล่าว ดังนั้น ไม้หวงห้ามต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ประโยชน์นั้น จะต้อง “ปลูกขึ้นเอง” เช่น หากเกษตรกรได้รับอนุญาตให้ทำกินในพื้นที่ราชพัสดุ เมื่อเข้าใช้ประโยชน์แล้ว มีการ “ปลูกไม้สัก” ไว้ใช้งานเอง กรณีนี้ไม่ถือเป็นไม้หวงห้าม

แม้กฎหมายจะอนุญาตให้ทำไม้ที่ขึ้นหรือปลูกในที่ดินกรรมสิทธิ์ โดยไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม สามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่หากต้องการทำเพื่อการค้าหรือการส่งออก ยังมีข้อกำหนดในเรื่องของการรับรองไม้ในอีกชั้นหนึ่ง สำหรับการเคลื่อนย้ายไม้นั้น ปัจจุบันแม้ว่าด่านป่าไม้ได้รับการยกเลิกไปหลายจุด เหลือเพียงด่านป่าไม้หลักๆ จำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะบริเวณชายแดน เพื่อทำหน้าที่ป้องกันการลักลอบค้าไม้ แต่ในกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังคงมีข้อจำกัดอยู่^๔

๒.๑.๑ การถือครองที่ดินของเกษตรกรรายย่อย

อาทิตยา พองพรหม (๒๕๖๓)^๕ ได้อธิบายลักษณะของเอกสารแสดงสิทธิครอบครอง ดังนี้

- **การถือครองที่ดิน** คือ สิทธิหรือความสามารถและการยึดถือที่ดินเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในลักษณะแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน (Land Owner) โดยจะมีสิทธิในที่ดิน (Land Right) ตามรูปแบบหรือลักษณะการถือครองและระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ถือครองอยู่ โดยประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๙๗ บัญญัติว่า “ที่ดินซึ่งมิได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดให้ถือว่าเป็นของรัฐ”

^๔ อ้างแล้ว, พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒, หน้า ๑

^๕ อาทิตยา พองพรหม, รายงานเอกสารวิชาการ เรื่อง สถานการณ์การถือครองและสาเหตุการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยในประเทศไทย, ฉบับที่ ๑๔๖, ๒๕๖๐, https://alro.go.th/tech_trans/ewt_dl_link.php?nid=๗๓๓, สืบค้นเมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๓

- ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน (Private Land) หมายถึง ที่ดินที่บุคคลหรือนิติบุคคลถือกรรมสิทธิ์โดยมีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน เช่น โฉนดที่ดิน หรืออาจมีหลักฐานสำหรับที่ดินอื่น เช่น แบบแจ้งการครอบครอง (ส.ค.๑) หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓)

- ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินรัฐ (State Land) หมายถึง ที่ดินที่รัฐหรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ รวมถึงที่รกร้างว่างเปล่าซึ่งมิได้มีผู้ใดครอบครองเป็นเจ้าของและสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

ตารางที่ ๑ ประเภทของเอกสารสิทธิแยกตามกฎหมายและประเภทของสิทธิ

ระบบกรรมสิทธิ์/ กฎหมาย	เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์	เอกสารแสดงสิทธิ ครอบครอง	หน่วยงานที่รับผิดชอบ ทะเบียนที่ดิน
๑. ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน (Private Land)			
ออกโดยหน่วยงาน ราชการตามประมวล กฎหมายที่ดิน	โฉนดที่ดิน (น.ส.๔จ.) โฉนดแผนที่ โฉนดตราจอง ตราจอง	ใบจอง น.ส.๓ น.ส.๓ก ใบไต่สวน (น.ส.๕)	กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย
ไม่ได้ออกโดยหน่วยงาน ราชการ (รับแจ้งการ ครอบครอง) แต่นำไป ออกโฉนดได้ตาม ประมวลกฎหมายที่ดิน		ส.ค.๑	ที่ว่าการอำเภอที่ตั้งที่ดิน/ กรมการปกครอง
๒. ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินของรัฐ (State Land)			
๒.๑ พ.ร.บ. จัดที่ดินเพื่อ การครองชีพ พ.ศ. ๒๕๑๑		น.ค.๓ ก.ส.น.๕	กรมการพัฒนาสังคมและ สวัสดิการกรมส่งเสริม สหกรณ์
๒.๒ พ.ร.บ.การปฏิรูป ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. ๒๕๑๘		ส.ป.ก.๔-๐๑ (หนังสือ อนุญาตให้เข้าทำ ประโยชน์ในเขตปฏิรูป ที่ดิน)	สำนักงานการปฏิรูปที่ดิน เพื่อเกษตรกรรม
๒.๓ พ.ร.บ. ป่าสงวน แห่ง ชาติพ.ศ.๒๕๐๗ และ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๘ และมติกรม. ที่ เกี่ยวข้อง		สทก. (หนังสือแสดง สิทธิทำกิน)	กรมป่าไม้

สภาพปัญหาการถือครองที่ดินที่สำคัญในปัจจุบันได้แก่ ความเหลื่อมล้ำและการยึดแย้งการถือครองที่ดิน การปล่อยที่ดินรกร้างว่างเปล่าโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ การบุกรุกป่าและที่ดินที่รัฐหวงห้าม สภาวะไร้ที่ดินทำกิน หรือแม้แต่การสูญเสียที่ดินทำกินจากหลายสาเหตุ^{๑๐}

๒.๒ แนวคิดป่าชุมชน

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็ว และเหลือป่าไม้น้อยลงก่อให้เกิดผลกระทบต่อ สภาพสังคม เศรษฐกิจทั้งระดับครัวเรือนและระดับประเทศ จากปัญหาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น การตั้งชมรมอนุรักษ์ป่า ตลอดจนจนการสร้างป่าชุมชนขึ้น หลาย ๆ แห่งซึ่งทุกวันนี้ป่าชุมชนเกิดขึ้นทั่วประเทศ สาเหตุสำคัญเป็นเพราะว่าสังคมตระหนักดีว่าลำพัง รัฐบาลเดียวไม่สามารถฟื้นคืนป่าให้กลับมา มีความสมบูรณ์ได้ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาค ประชาชนต้องเข้า มามีส่วนร่วมโดยชุมชนต้องแสดงบทบาทการเป็นเจ้าของและบำรุงรักษาป่าให้ เป็นของชุมชน^{๑๑}

๒.๒.๑ ความหมายของป่าชุมชน

นิยามความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวกันขององค์กร ประชาชน ในระดับชุมชน และระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์ และจัดการทรัพยากร ดิน-น้ำ-ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรมบนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน เป็นสำคัญ^{๑๒}

ความหมายของ ป่าชุมชน ๑) เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านอาศัย และทำมาหากินอยู่ในการนี้ทำให้ชาวบ้าน รู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า ๒) เป็นพื้นที่ป่า ที่ชาวบ้านเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ หมายความว่าชาวบ้านไม่ได้ ครอบครองพื้นที่ป่าทั้งหมด แต่ได้เลือกใช้ตามความจำเป็นทางการอนุรักษ์ต้นน้ำ การประกอบพิธีทาง วัฒนธรรมความเชื่อ ๓) ชาวบ้าน สามารถจำแนกชนิด และขนาดของพื้นที่ป่าที่ใช้ประโยชน์นั้น ได้ ชาวบ้าน มีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในระบบการจัดการทรัพยากรรวมทั้ง ยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชน ในการจัดการทรัพยากร^{๑๓}

ป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่ นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็น วัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการ และ ควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ตามความต้องการของชุมชน^{๑๔}

^{๑๐} อ่างแล้ว, อาทิตยา ทองพรหม, หน้า ๑๒

^{๑๑} กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๔๙, หน้า ๑-๒

^{๑๒} เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เจริญ คัมภีรภาพ และไพสิฐ พาณิชย์ กุล, ๒๕๓๖, หน้า ๑๖๓

^{๑๓} มงคล ตานธานินทร์, บัญชา แก้วส่อง, วีระ ภาคอุทัย, ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และสุวิทย์ ธีรศาสตร์, ๒๕๓๖, หน้า ๘๓-๘๔

^{๑๔} โกมล แพรกทอง, ๒๕๔๐, หน้า ๑

ความหมายของป่าชุมชนหมายถึงพื้นที่ซึ่งได้รับ การจัดการโดย ขบวนการของชุมชน เพื่อเกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน^{๑๕}

ความหมายของป่าชุมชน คือป่าที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันจัดการทั้งดูแลรักษา ฟื้นฟู และวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งทางนิเวศ เศรษฐกิจ และสังคม เนื่องจากความเป็นชุมชนท้องถิ่นมีหลายรูปแบบ เช่น ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนตำบล ชุมชนตามลักษณะนิเวศ ดังนั้นขอบเขตของป่าชุมชนจึงสัมพันธ์กับลักษณะความเป็นชุมชนที่แตกต่างกันไปแต่กระนั้น ที่ป่าชุมชนต่าง ๆ มีหลักการร่วมกันคือเป็นระบบการสิทธิจัดการทรัพยากรส่วนรวม โดยสมาชิกในชุมชน เพื่อความยั่งยืน และประโยชน์สุขร่วมกันของชุมชน^{๑๖}

จากคำนิยามเกี่ยวกับป่าชุมชนของนักวิชาการหลายท่าน ผู้วิจัยจึงได้สรุปถึงความหมาย ของป่าชุมชน ดังนี้ ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๒.๒.๒ วิวัฒนาการของป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มของผู้ดำเนินงาน ๒ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ เป็นการดำเนินงานโดยการริเริ่ม และพัฒนาโดยชุมชนเองมีประวัติยาวนานในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ส่วนหนึ่ง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนในท้องถิ่นของตนเองในลักษณะต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน และกลุ่มที่ ๒ เป็นการดำเนินงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐ และภาคเอกชนซึ่งตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยได้พยายามจัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมมือร่วมใจกันปลูกป่าชุมชนเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนรายละเอียด ปรากฏดังนี้^{๑๗}

๑) ป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับการมีพื้นที่ป่าสำหรับหมู่บ้านโดยชุมชนเป็นผู้กำหนดขอบเขตและดูแลรักษาให้คงสภาพยืนยาวตลอดเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ การใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้นเกิดขึ้นในประเทศไทยมานานแล้ว และสภาพป่าเหล่านี้ยังคงอยู่ได้ ตลอดมาโดยไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ จากการลักลอบตัดไม้หรือบุกรุกเพื่อเปิดป่าเป็นแหล่งทำกิน ดังปรากฏให้เห็นทั่วไปในพื้นที่หลายแห่งในประเทศไทยที่เป็นป่าขนาดเล็กใกล้หมู่บ้าน ลักษณะวิธีการจัดการจะแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมระหว่างภาคต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งชุมชนแต่ละภาคมีระบบสังคม สภาพทางเศรษฐกิจขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในเรื่องพลังเหนือธรรมชาติตลอดจนสภาพการพึ่งพิงป่าที่คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกัน

๒) ป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก เนื่องจากป่าชุมชนเป็นที่สนใจของ หน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง หน่วยงานราชการ และหน่วยงานเอกชน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานเอกชนอื่น ๆ ที่ดำเนินการพัฒนาชนบท

^{๑๕} กรมป่าไม้, ๒๕๔๐, หน้า ๓

^{๑๖} กฤษฎา บุญชัย, ๒๕๕๖, หน้า ๓๐

^{๑๗} กรมป่าไม้, ๒๕๔๐, หน้า ๓-๖

ในรูปแบบอื่น ๆ เช่นการศึกษาการประกอบอาชีพการสาธารณสุขโรค ของประชาชน ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับการป่าไม้ชุมชนอยู่บ้าง เพราะการพัฒนาชนบทมักส่งผลกระทบต่อถึงกัน โดยตลอด และในอนาคตบทบาทของหน่วยงานเอกชนต่อการป่าไม้ชุมชนคงจะเพิ่มมากขึ้น

๒.๒.๓ พัฒนาการป่าชุมชนภาคอีสาน

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านป่าชุมชนภาคอีสานอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ยุค คือ ยุคบ้านป่า ยุคบุกเบิกป่า และยุคอนุรักษ์ป่า^{๑๔}

ยุคบ้านป่า (ก่อนปีพ.ศ.๒๕๑๓) เป็นยุคของการก่อตั้งถิ่นฐาน อันเกิดจากการแสวงหาพื้นที่ทำกิน ที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูก และจับสัตว์น้ำ เป็นอาหาร ดังนั้น ทำเลในการก่อตั้งหมู่บ้านจะมักเป็นที่ราบลุ่มริมแหล่งน้ำที่มีป่าอยู่โดยรอบ ในยุคของหมู่บ้านป่านี้ ชาวบ้านมุ่งทำการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ดังนั้นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกจึงมีไม่มากนัก อาหารส่วนใหญ่สามารถหาได้ตามธรรมชาติจากการติดต่อกับภายนอกยังมีน้อย

ยุคบุกเบิกป่า (ปี พ.ศ.๒๕๑๓-๒๕๒๗) เป็นยุคที่ชาวบ้านเริ่มติดตามสัมปทานไม้เข้าไปยึดจับจองพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชไร่โดยในช่วงแรกการเพาะปลูกพืชเน้นที่การยังชีพเป็นหลักแต่หลังจากปี พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นต้น ไป มันสำปะหลัง เริ่มได้รับการส่งเสริมอย่างแพร่หลายจากองค์กรของรัฐ และพ่อค้าเนื่องจากเป็นพืชราคาดีและได้รับการส่งออกไปยังต่างประเทศ ชาวบ้านจึงเริ่มหันมา ปลูกกันมากขึ้นการเพาะปลูกพืชพาณิชย์ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ป่าเพื่อการเพาะปลูกอย่างขนานใหญ่ ในชุมชนดั้งเดิมต่าง ๆ ก็เริ่มมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเริ่มมีการนำรถไถเข้าไปใช้ทำให้การบุกเบิก ทำได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้นพื้นที่ใดที่ยังไม่มีคนจับจอง ก็จะมีชาวบ้านจากชุมชนต่าง ๆ ทั่วอีสานเข้าไปจับจองเพื่อซื้อขาย นอกจากนั้นในบางพื้นที่ เช่น ปะคำ เจ้าหน้าที่ของรัฐก็ได้ทำการชักชวนให้ชาวบ้านเข้ามาอยู่ในพื้นที่เพื่อจัดตั้งหมู่บ้านอาสาป้องกันชาติ ทำการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ผลทำให้ชุมชนใหม่ ๆ เกิดขึ้น และขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ความต้องการพื้นที่เพาะปลูกขยายตัวไปพร้อมกับ การเพิ่มของประชากรพื้นที่ป่าจึงลดลงอย่างรวดเร็วในยุคนี้จุดมุ่งหมายของการผลิตอยู่ที่การขายเป็นหลักพื้นที่ป่าเริ่มลดลงจากสัมปทาน และการปลูกพืชพาณิชย์ทำให้อาหารตามธรรมชาติลดน้อยลงไปด้วยอาหารจากตลาดเริ่มเข้ามาทดแทนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับป่าก็เริ่มสูญหายไปในช่วงนี้เพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจบีบบังคับให้ชาวบ้านมุ่งหาเงิน เพื่อปากท้องมากกว่าการรักษาป่า

ยุคอนุรักษ์ป่า (พ.ศ. ๒๕๒๗-ปัจจุบัน) ความเสื่อมทรามของทรัพยากรป่า ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้สึกถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของตน เช่น ภาวะแห้งแล้ง ไม้ใช้สอยเริ่มขาดแคลน อีกทั้งปลังกดดันจากภายนอกเริ่มมีมากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มมีความคิดเชิง อนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น

๒.๒.๔ ลักษณะของป่าชุมชน

^{๑๔} เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บวรศักดิ์ อูวรรณโณ, เจริญ คัมภีรภาพ และไพสิฐ พาณิชย์กุล, ๒๕๓๖, หน้า

การดำเนินงานป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการคือเพื่อเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และป้องกันสิ่งแวดล้อม และเพื่อเป็นแหล่งป่าไม้ใช้สอย สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชน สามารถแยกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้^{๑๙}

๑) ป่าปู่ตา เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติ ส่วนหนึ่งของชาวบ้านโดยใช้ความเชื่อ และประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและใช้ประโยชน์ พบเห็นได้ทั่วไปตามหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการตั้งศาลปู่ตาขึ้นเป็นหลักบ้านในบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่ และหนาทึบแล้วเชิญผีปู่ตามาประจำศาลเพื่อปกปักรักษาหมู่บ้านให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข และทำมาหากินได้ผลดี นอกจากนี้ จะมีการทำพิธีตั้งจำเพื่อเป็นผู้ดูแลรักษาศาลปู่ตาละติดต่อกับปู่ตา ป่าปู่ตาถือเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใดบุกรุกที่ดิน ตัดไม้ และล่าสัตว์ แต่สามารถเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ทั้งนี้โดยกลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาโดยจัดตั้งกฎเกณฑ์ และพิจารณาลงโทษปรับไหมแก่ผู้ละเมิด

๒) ป่าช้า เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านของชาวบ้านสำหรับใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพโดยใช้ประเพณีและความเชื่อ เป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการในบางชุมชนเช่นชุมชนกะเหรี่ยงในภาคเหนือกำหนดพื้นที่ป่าช้าเป็น ๒ ลักษณะคือ ป่าช้าที่เรียกว่าปกาลโละผะโตะและป่าช้าที่เรียกว่าตาลว่าโฮ ป่าช้าปกาลโละผะโตะเป็นป่าที่รักษาไว้สำหรับเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและศูนย์รวมของคนกะเหรี่ยง ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางระหว่างมนุษย์กับเทพ โดยเชื่อว่าต้นไทรเป็นเจ้าที่หลักคนกะเหรี่ยงจำนำข้าวของของคนตายไปไว้ใกล้ต้นไทร เพื่อมอบให้แก่วิญญาณขณะที่ศพจะถูกเผาเป็นเจ้าถ่านในป่าช้าตาลว่าโฮ ป่าช้าปกาลโละผะโตะ มีการตั้งกฎเกณฑ์ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้และล่าสัตว์ แต่สามารถเข้าไปเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ส่วนป่าช้าตาลว่าโฮสามารถเข้าไปเก็บฟืนได้

๓) ป่าซับน้ำ เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติของชาวบ้านโดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการและใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน สำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรกรรม นอกจากเป็นแหล่งต้นน้ำแล้วผลพลอยได้อีกหลายประการ คือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งไม้ฟืน แหล่งสมุนไพร และนันทนาการ ป่าซับน้ำส่วนมากมีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่ที่มีความชันมาก ผิวดินมีน้ำซึมออกมาอยู่ตลอดเวลา บางแห่งมีลักษณะเป็นตาน้ำไหลหรือรูน้ำไหล ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้ มีการตั้งกฎเกณฑ์และบทลงโทษ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่พิจารณาโทษและปรับไหม ป่าซับน้ำจะพบได้ในหมู่บ้านทางภาคเหนือ

๔) ป่าห้วยนา เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าหรือปลูกป่าตามห้วยนาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านเหนือพื้นที่นาของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินหรือกรวดทรายลงไปในพื้นที่นาในบางชุมชน เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงมีระบบการจัดการภายในชุมชนอย่างเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์ป่า

^{๑๙}กรมป่าไม้, ๒๕๔๐, หน้า ๑๑

หัวนารอบหมู่บ้าน โดยการทำให้ระบบการป้องกันไฟป่ามีการตั้งกฎระเบียบของชุมชน ในการจัดการอย่างเข้มงวด โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลและควบคุม

๕) วัดป่า เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นในบริเวณวัดของพระภิกษุและชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณี เป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการเพื่อเป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุสวดอรัญวาสี(วัดป่า) ใช้ปฏิบัติธรรมและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด มีการตั้งกฎเกณฑ์และจัดตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วยพระภิกษุและชาวบ้านขึ้นมาดูแล พิจารณาโทษและปรับสินไหมแก่ผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ห้ามบุกรุกพื้นที่ห้ามตัดไม้และห้ามล่าสัตว์ในบริเวณวัด แต่ในบางแห่งชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาอาหารธรรมชาติได้

๖) ป่าอภัยทาน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปจะพบเห็นตามวัดต่าง ๆ

๗) ป่าโรงเรียน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติใกล้โรงเรียนหรือปลูกป่าขึ้นในโรงเรียนของครูนักเรียนและชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งนันทนาการแหล่งอาหารธรรมชาติของนักเรียน แหล่งการศึกษาทางด้านการเกษตรและใช้ประโยชน์จากการขายต้นไม้ เพื่อเป็นรายได้สำหรับอาหารกลางวันแก่เด็กที่ยากจนในโรงเรียน

๘) ป่าใช้สอยชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นของชาวบ้าน โดยป่าธรรมชาติชาวบ้านจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยแหล่งไม้พื้แหล่งอาหารธรรมชาติแหล่งสมุนไพร ตลอดจนเพื่อการยังชีพและเป็นที่ยึดสัตว์ สำหรับป่าที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการใช้สอยในชุมชนนั้น เนื่องจากสภาพการขาดแคลนไม้ จึงได้ร่วมมือกันปลูกขึ้นมาในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านหรือที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งไม้พื้สำหรับใช้ในครัวเรือน

๙) ป่าเศรษฐกิจชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามของชาวบ้าน ในการปลูกป่าหรืออนุรักษ์ป่าธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีองค์กรประชาชนซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้านหรือองค์กรประชาชนอื่น ๆ เป็นผู้จัดการดูแลควบคุมผลประโยชน์ที่ได้จากป่าตลอดจนเงินรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตจากป่า

๑๐) ป่าในเมือง เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เจริญแล้วทำการกันพื้นที่ป่าขนาดเล็กไว้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจความร่มรื่นของเขตเมือง เป็นสถานที่ออกกำลังกายกลางแจ้ง โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการในลักษณะต่าง ๆ เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การปลูกต้นไม้สองข้างทางในเขตเมือง เป็นต้น

๒.๒.๕ การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

ชุมชนมีการเลือกใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ดังต่อไปนี้^{๒๐}

๑) เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารหรือป่าพัฒนาแหล่งต้น

^{๒๐} มงคล ดำนธานินทร์, บัญชา แก้วส่อง, วีระ ภาคอุทัย, ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และสุวิทย์ อธิศาสตร์, ๒๕๓๖, หน้า

๒) เพื่อเป็นสถานประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมและความเชื่อ เช่น วัดป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ดอนปู่ตา เป็นต้น

๓) เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่เก็บเห็ด ฯลฯ

๔) เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับไม้ใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้

การจัดการป่าชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชน โดยทั่วไปพบได้ ๓ รูปแบบ ตามเงื่อนไขแรงกดดันในแต่ละพื้นที่ คือ^{๒๑}

รูปแบบที่ ๑ การบริหารจัดการเชิงวัฒนธรรม การบริหารจัดการในรูปแบบนี้ ดำเนินการได้ภายใต้เงื่อนไขของชุมชนดั้งเดิม ที่มีความผูกพันในเชิงเครือญาติ และเป็นการบริหารจัดการกับบุคคลภายในชุมชนเดียวกัน หรือชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ร่วมกันมานานเป็นส่วนใหญ่ การบริหารจัดการที่กระทำโดยกลุ่มผู้นำ จึงได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม เพราะถือว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม แต่เมื่อใดที่มีการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์กับคนภายนอกที่มาแย่งชิงทรัพยากร การจัดการรูปแบบนี้มักจะไม่ได้ได้รับการยอมรับ ยกเว้นคนภายนอกที่เป็นชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น

รูปแบบที่ ๒ การบริหารจัดการภายใต้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การบริหารจัดการในรูปแบบนี้ ดำเนินการภายใต้ระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ที่เข้ามาในชุมชนสูง และส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นกับชุมชนใหม่ ที่มีกลุ่มหลากหลายจากพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน การบริหารจัดการมักกระทำโดยผู้แทนของกลุ่มเหล่านั้นเข้ามาประสานประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบที่ ๓ การบริหารจัดการเชิงการเมือง เป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันจากอำนาจรัฐ ในเรื่องของป่าเช่น การสัมปทานการปลูกป่าอนุรักษ์ และโครงการ คจก. เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องจัดตั้งองค์กรขึ้นมาพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน โดยอาจจะมีการเอกราชจากภายนอกเข้าไปช่วยเหลือการจัดการ มักดำเนินการในรูปของขบวนการต่อสู้ทางการเมือง มีการขยายเครือข่ายองค์กรในการต่อสู้ระหว่างชุมชนขึ้นมา เพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐหรืออิทธิพลจากนายทุนภายนอก การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าของประชาชน เพื่อประโยชน์และโดยประชาชนจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้^{๒๒}

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าประโยชน์ที่ต้องการจากป่า จะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่าง ๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้แหล่งป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย

^{๒๑} มงคล ด่านธานินทร์, บัญชา แก้วส่อง, วีระ ภาคอุทัย, ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และสุวิทย์ อิศราสวัสดิ์, ๒๕๓๖, หน้า

^{๒๒} โภทศ แพรกทอง, ๒๕๔๐, ๑๑ ๕-๖

แหล่งอาหาร เป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้น ๆ ไว้ เพื่อการใช้สอยร่วมกันหรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษหรือลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กร ที่จะดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ และได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่ รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่า โดยให้ประโยชน์ได้ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้การคุ้มครองการดำเนินการให้สามารถนำกฎหมายที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไม้ไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าสวนรุกขชาติวนอุทยาน นอกจากนั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้และความเข้มแข็ง ในการดำเนินงานขององค์กรชาวบ้าน ให้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อการจัดการป่าดังกล่าว

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปแล้วว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพต่อการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืน การกำจัด การบำบัด การฟื้นฟู ต่อของเสียและมลพิษในตนเองเดียวกันการจัดการป่าชุมชนมีแนวทางการดำเนินการ ต่อไปนี้^{๒๓}

๑. การใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนป่าชุมชนให้ประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชน ซึ่งก็คือชุมชนใช้ทรัพยากรป่าชุมชน เพื่อสนองความต้องการของตนเองโดยตรงและโดยอ้อม สำหรับการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนโดยตรง ได้แก่ การจัดการให้ป่าชุมชน ผลิตไม้ใช้สอย อาหารสมุนไพร และของป่า ส่วนการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนโดยอ้อม ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เขตกันชนแหล่งพันธุกรรมที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป้องกันพื้นที่เสี่ยงภัยป้องกันการพังทลายของดิน ป้องกันดินทรุดและดินถล่มเป็นแหล่งท่องเที่ยว ฯลฯ การที่จะพิจารณาว่ายั่งยืนหรือไม่ จะต้องพิจารณาผลผลิตที่ได้จากป่าต้องสม่ำเสมอและยั่งยืน

๒. การกำจัด การบำบัด และการฟื้นฟูต่อของเสียและมลพิษ การกำจัด การบำบัด และการฟื้นฟู หมายถึง การขจัดซึ่งในประเด็นนี้ก็คือ การขจัดของเสียและมลพิษ หมายถึงการจัดการป่าชุมชนเพื่อการขจัดของเสียและมลพิษ เช่น เสียงเป็นพิษ ความร้อน อากาศเป็นพิษจากน้ำเสีย ฯลฯ การจัดการป่าชุมชนต้องขจัดของเสียและมลพิษให้ลดลง อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้

^{๒๓} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๙, หน้า ๔๒-๔๓

๓. การควบคุมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน มีบทบาทหน้าที่หลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่การที่จะได้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ จำเป็นต้องมีกิจกรรมการจัดการ ทั้งการใช้ทรัพยากรและการจัดของเสียและมลพิษ ถ้าดำเนินกิจกรรมไม่มีประสิทธิภาพแล้ว จะทำให้เกิดปัญหาต่อป่าชุมชน อนึ่ง การดำเนินการควบคุมกิจกรรม จะต้องครอบคลุมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนการจัดการด้วย แนวทางการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชน เป็นออกข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน ดังเช่นเครือข่ายป่าชุมชน เขาราวเทียนทอง (๒๕๕๗, ออนไลน์) ได้จัดทำข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน ดังนี้

ห้ามตัดไม้ หรือขุดย้ายต้นไม้ทุกชนิดออกจากป่าชุมชน ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด ห้ามทำให้เกิดไฟป่า ห้ามนำรถยนต์ตั้งแต่ ๔ ล้อขึ้นไป เข้าไปในเขตป่าชุมชน ห้ามใช้อุปกรณ์ในการขุดหาหน่อไม้ ห้ามเก็บหาหน่อไม้ที่มีความยาวเกิน ๑ เมตร จะต้องมีการหยุดเก็บหน่อไม้ทุกปี การเก็บหาผักหวานและอื่น ๆ ให้ใช้วิธีเด็ดหรือสอยเท่านั้น ห้ามตัดโค่นต้นไม้ และการเก็บกลอยและพืชสมุนไพรจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนเก็บหาทุกครั้ง การดำเนินงานได้รับความสำเร็จ ได้รับรางวัลระดับชาติ เช่น ลูกโลกสีเขียว ตำบลเขียวขจี เป็นต้น

๒.๔ แนวคิดเกษตรเชิงพานิชย์

๒.๔.๑ สภาพความยากจนของเกษตรกรอีสาน

จากการเสวนา “ วิถีเกษตรกรอีสาน : ภาวะเศรษฐกิจที่เผชิญกับความท้าทายจากภายนอกและภายในประเทศ ” อาชีพเกษตรกรถือเป็นอาชีพที่เผชิญกับความเสี่ยงในหลายด้านอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ กระบวนการผลิต กลไกการกำหนดราคา และปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายด้าน ปัจจุบันพบว่าเกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย การเช่าที่ดิน รวมถึงแรงงาน เป็นต้น ส่งผลให้การลงทุนทำการเกษตรมีค่าใช้จ่ายที่สูงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรยังไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าเกษตรที่ตนเองผลิต ขาดอำนาจต่อรองกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เกษตรกรจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบในด้านการตลาดอยู่เสมอ ความเสียเปรียบของเกษตรกรในกลไกตลาดดังกล่าวได้นำไปสู่ปัญหาหนี้สินที่ไม่สามารถแก้ไข เกษตรกรจึงผลักดันลูกหลานออกจากระบบเกษตรไปแสวงหาอาชีพอื่นที่ไม่มีความเสี่ยงหรือมีความเสี่ยงน้อยกว่าและรายได้ดีกว่า โดยเฉพาะ แรงงานอุตสาหกรรม ภาคบริการและรับจ้าง ทำให้สังคมชนบทประสบปัญหาขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรในครัวเรือน การดำรงชีวิตของเกษตรกรรายย่อยจึงเป็นด้วยความยุ่งยากลำบากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จากสภาวะราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ ซึ่งตรงข้ามกับค่าครองชีพที่สูงขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรไทยยังคงอยู่ในวังวนปัญหาเดิม ๆ ที่เกิดขึ้นมาหลายทศวรรษ คือปัญหาภาระหนี้สินในครัวเรือน ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ส่งผลให้เกษตรกรจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่เพื่อความอยู่รอด ได้แก่ การทำเกษตรอินทรีย์รวมถึงเกษตรผสมผสานที่มีความยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้มากกว่าเกษตรเคมี การใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยปรับปรุงระบบการผลิต การเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรด้วยการแปรรูปเพื่อสอดคล้องกับอุปสงค์ของผู้บริโภคที่หลากหลาย การใช้พื้นที่เพาะปลูกให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยการปลูกพืชหมุนเวียน ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ควรส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพราะคนที่อยู่ใกล้ชิดทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุดคือประชาชนในท้องถิ่นซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจและสังคมฐานราก การที่จะแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน จะต้องเกิดจากการสร้างฐานรากตั้งแต่ระดับครอบครัวและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

จึงจะแก้ปัญหาของสังคมในวงกว้างได้สำเร็จ กิจกรรมภายใต้เศรษฐกิจฐานรากจะต้องเป็นการสร้างฐานการผลิตที่ครอบครัวและชุมชนโดยไม่ให้วัฒนธรรมและทรัพยากรชุมชนตกเป็นเครื่องมือรับใช้การขยายตัวของทุนนิยม^{๒๔}

๒.๔.๒ ความสำคัญของการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ได้กำหนดเป้าหมายการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ โดยจำแนกเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ ๒๕ และป่าเศรษฐกิจร้อยละ ๑๕ ซึ่งในการเพิ่มป่าเศรษฐกิจนั้น ภาครัฐได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์และสามารถตัดขายได้ รวมถึงส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ราชการต่าง ๆ ซึ่งจากข้อมูลความต้องการใช้ไม้ภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๕๗ พบว่ามีมากถึง ๕๘ ล้านตัน และคาดการณ์ไว้ว่าความต้องการใช้ไม้เพื่อประโยชน์ในภาคครัวเรือนและใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมในประเทศจะเพิ่มขึ้นเป็น ๑๕๖ ล้านตันภายใน ๑๙ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๗๙) โดยกรมป่าไม้ได้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนงานการส่งเสริมไม้เศรษฐกิจแบบครบวงจร พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๗๙ ภายใต้หัวข้อยุทธศาสตร์ไม้เศรษฐกิจเพื่อการขับเคลื่อนประเทศไทยยุค ๔.๐ โดยกำหนดเป้าประสงค์และตัวชี้วัดของยุทธศาสตร์เอาไว้ ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) พื้นที่ปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า ๒๖ ล้านไร่ ๒) รายได้เฉลี่ยเกษตรกรผู้ปลูกไม้เศรษฐกิจไม่น้อยกว่า ๔.๒ แสนบาทต่อคน/ปี ๓) ผลผลิตภัณฑ์มวลรวมของภาคป่าไม้ของประเทศไม่น้อยกว่า ๒ ล้านล้านบาท (พ.ศ. ๒๕๗๙)

จะเห็นได้ว่า ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจหรือไม้เศรษฐกิจ (Economic Trees) เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้มีพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้น ๒๖ ล้านไร่หรืออาจมากกว่านั้น โดยกำหนดทิศทางการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรที่สนใจ และหันมาให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มาปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจควบคู่หรือเป็นอาชีพหลักแทน อีกทั้งยังกำหนดแนวทางทั้งด้านการส่งเสริมการตลาด และอำนวยความสะดวกในการขออนุญาตต่าง ๆ โดยภาครัฐได้เร่งแก้ไขข้อบังคับ กฎหมาย กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการปลูกไม้เศรษฐกิจนอกเขตป่านั้น ให้มีการสนับสนุนส่งเสริมอำนวยความสะดวกให้มีการปลูก การจัดการ การตัด การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ รวมถึงการส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศ พร้อมทั้งพัฒนาการรับรองมาตรฐานไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับการยอมรับจากต่างประเทศ (Forest Certification)^{๒๕}

๒.๔.๓ การจำแนกกลุ่มไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

(๑) การจำแนกตามการเติบโต

เป็นการจำแนกกลุ่มชนิดพรรณไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามลักษณะการเจริญเติบโต ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของไม้แต่ละชนิด โดยพิจารณาเมื่อต้นไม้มียายุและมีขนาดความโตของเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอก (ข้อมูลเกี่ยวกับพรรณไม้ขนาดใหญ่ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอก (Diameter at

^{๒๔} สำนักข่าวไทยพีบีเอส, ทุกข์ของเกษตรกรอีสาน, <https://news.thaipbs.or.th/content/๒๗๘๑๗๕>

^{๒๕} กรมป่าไม้, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, ๒๕๖๒, คำนำ

breast Height) คือวัดที่ระดับ ๑.๓๐ เมตร จากพื้นดิน เท่ากับหรือมากกว่า ๓๐ เซนติเมตรขึ้นไป)^{๒๖} ที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้งานหรือนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการแปรรูปเป็นต้น โดยได้ปรับปรุงจากเกณฑ์เดิมของกรมป่าไม้ (๒๕๓๖) ในที่นี้ แบ่งไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามการเติบโตออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. ไม้โตเร็ว มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางเพียงอกมากกว่า ๑.๕ เซนติเมตร/ปี อายุสำหรับตัดฟันไม้ ประมาณ ๕-๑๕ ปี เช่น สะเดาเทียม กระจินเทพา กระจินณรงค์ ยูคาลิปตัส เลียน สะเดา ชี้เหล็ก โกงกาง สนทะเล สนประดิพัทธ์ รวมถึงไม้ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

๒. ไม้โตปานกลาง มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๘-๑.๕ เซนติเมตร/ปี อายุสำหรับตัดฟันไม้ประมาณ ๑๕-๒๐ ปีเช่น สัก ประดู่ ยางนา แดง สนสองใบ สนสามใบ กระจับปี่ สะตอ เป็นต้น

๓. ไม้โตช้า มีอัตราการเติบโตของเส้นผ่าศูนย์กลางน้อยกว่า ๐.๘ เซนติเมตร/ปี รอบตัดฟันไม้ประมาณ ๒๐-๓๐ ปี ได้แก่ ตะเคียนทอง พะยูง ชิงชัน มะค่าโมง เต็ง รัง จันทน์หอม กันเกรา เป็นต้น^{๒๗}

(๒) การจำแนกตามมูลค่าของเนื้อไม้

มูลค่าของเนื้อไม้ในการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจนั้นจะผันแปรไปตามชนิด ขนาด อายุ คุณภาพเนื้อไม้ และความต้องการของตลาด ทั้งนี้ผู้ปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์และความต้องการของตนเองว่ามีความต้องการในการได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจแบบใด โดยทั่วไปแล้วไม้ที่มีการเติบโตเร็วจะมีมูลค่าของเนื้อไม้ต่ำกว่าไม้ที่มีการเติบโตปานกลางและไม้ที่โตช้า ซึ่งสามารถจำแนกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจตามมูลค่าเนื้อไม้ออกเป็น ๔ กลุ่ม และมูลค่าของเนื้อไม้เมื่ออายุและจำนวนปริมาตรไม้ อ้างอิงตามสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (๒๕๖๑) ดังนี้

กลุ่มที่ ๑: ไม้โตเร็วที่มีรอบตัดฟันสั้น มูลค่าของเนื้อไม้ต่ำ ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจกลุ่มนี้จะมีอัตราการเติบโตค่อนข้างเร็ว และอัตราการเติบโตสูงสุดภายในระยะเวลาอันสั้น หลังจากนั้นต้นไม้อาจมีอัตราการเพิ่มพูนน้อยลง หากไม่ตัดมาใช้ประโยชน์คุณภาพเนื้อไม้จะลดต่ำลง เนื่องจากอาจเกิดการเข้าทำลายของโรคและแมลงได้ง่าย มูลค่าของเนื้อไม้ค่อนข้างต่ำ เนื่องจากส่วนมากนำไปใช้ในอุตสาหกรรมเยื่อ ชินไม้สับ ไม้เพื่อพลังงาน ไม้แบบสำหรับก่อสร้าง รวมทั้งไม้ที่ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนและเครื่องเรือนในระดับท้องถิ่น ชนิดไม้ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ยูคาลิปตัส กระจินเทพา กระจินณรงค์ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒: ไม้โตปานกลาง รอบตัดฟันยาว มูลค่าของเนื้อไม้ค่อนข้างสูง ไม้กลุ่มนี้มีอัตรา การเติบโตช้ากว่ากลุ่มที่ ๑ แต่สามารถเติบโตได้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน มูลค่าของเนื้อไม้จะเพิ่มมากขึ้นเมื่อต้นไม้มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม มูลค่าของเนื้อไม้ก็ไม่สูงมากนักเนื่องจากการใช้ประโยชน์ค่อนข้างจำกัด เนื่องมาจากคุณสมบัติของเนื้อไม้ที่เสกบดกแต่งยาก มักใช้ในอุตสาหกรรมไม้แปรรูป การก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์ ชนิดไม้ในกลุ่มนี้ได้แก่ ประดู่ ยางนา กระจับปี่ และสะตอ เป็นต้น

^{๒๖} มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, การศึกษาการใช้ที่ดินและผลิตผลป่าไม้ของป่าภูหลวง,

<http://frc.forest.ku.ac.th> > bulletin > fforjournal สืบค้นเมื่อ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๔

^{๒๗} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๑-๒

กลุ่มที่ ๓: ไม้โตปานกลาง รอบตัดพินยาว มูลค่าของเนื้อไม้สูง ไม้กลุ่มนี้มีอัตราการเติบโตใกล้เคียงกับไม้กลุ่มที่ ๒ แต่มูลค่าของเนื้อไม้สูงกว่าไม้กลุ่มที่ ๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไม้มีขนาดใหญ่ขึ้น มูลค่าของเนื้อไม้จะเพิ่มสูงขึ้นมากเนื่องจากไม้มีความสวยงาม แข็งแรง ทนทาน เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ ใช้ในอุตสาหกรรมไม้แปรรูป การก่อสร้าง และเฟอร์นิเจอร์คุณภาพชั้นสูง ไม้ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ไม้สัก

กลุ่มที่ ๔: ไม้โตช้า รอบตัดพินยาว มูลค่าของเนื้อไม้สูงมาก ไม้กลุ่มนี้มีอัตราการเติบโตช้ามาก คนจึงไม่ค่อยนิยมปลูกกันมากนัก แม้ว่ามูลค่าของเนื้อไม้จะสูงมากก็ตาม ลักษณะเนื้อไม้มีความสวยงาม มูลค่าเนื้อไม้จะเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากเมื่อไม้มีขนาดใหญ่ขึ้น สามารถนำไปใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้างและเฟอร์นิเจอร์ชั้นสูง รวมทั้งเหมาะสำหรับการปลูกเพื่ออนุรักษ์เนื่องจากมีอายุยืนนาน ตัวอย่างไม้กลุ่มนี้ ได้แก่ พะยูง ชิงชัน จันทน์หอม และมะค่าโมง เป็นต้น^{๒๘}

๒.๔.๔ การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเพื่อการค้า

การปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อการค้า มีการดำเนินการอยู่แล้วในปัจจุบันโดยเอกชนหลายราย ทั้งในรูปแบบของการปลูกเพื่อมาใช้ทำกระดาษ มาใช้เป็นพลังงาน และมาใช้ในการก่อสร้างหรือเฟอร์นิเจอร์ โดยดำเนินการได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการขยายฐานการปลูกไม้เศรษฐกิจออกไปให้มากขึ้น โดยเน้นที่เกษตรกร และรูปแบบการขยายฐานการใช้ไม้ เพื่อทำให้การใช้ไม้มีความแพร่หลายในการใช้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง/ตกแต่งต่าง ๆ

รูปแบบที่ ๑ การขยายการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจออกไปให้มากขึ้น โดยเน้นที่เกษตรกร เป็นการส่งเสริมและร่วมมือกับเกษตรกรในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ เช่น การทำข้อตกลงในการรับซื้อไม้ล่วงหน้ากับเกษตรกร การสนับสนุนปัจจัยการผลิต (เช่น กล้าไม้) และสินเชื่อในการปลูกไม้ให้แก่เกษตรกร โดยนอกจากจะทำข้อตกลงกับเกษตรกรแล้ว การพัฒนารูปแบบนี้ควรมีการดำเนินการเพิ่มเติม ดังนี้

ก. มุ่งเน้นเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากการผลิตการเกษตรที่มีราคาผลผลิตไม่คงที่และ/หรืออยู่ในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมหรือมีความเสี่ยงสูงในการปลูกพืชเศรษฐกิจเดิม ๆ ที่เคยทำอยู่

ข. จำแนกกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายในการสนับสนุนปลูกต้นไม้ เช่น เกษตรกรปลูกไม้โตเร็ว โตปานกลาง โตช้า เพื่อจะสามารถสนับสนุนได้โดยสอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขของเกษตรกร

ค. การสร้างระบบการประกันภัยผลผลิตไม้เพื่อลดความเสี่ยงให้กับเกษตรกรผู้ปลูกไม้

ง. ออกแบบรูปแบบดอกเบี้ยต้นไม้ โดยชาวบ้านที่นำต้นไม้มาฝากจะได้ดอกเบี้ยต่อต้นตามอัตราที่กำหนด

จ. การสร้างมาตรการเชิงนโยบายด้านราคา (ให้ข้อมูลที่แท้จริงกับเกษตรกร การให้ความรู้เกษตรกรในการขายไม้ มีการแยกขนาดไม้) กลไกทางการตลาด การจัดสรรเงินเป็นกองทุนสิ่งแวดล้อม การลดหย่อนภาษี พัฒนาการตลาดกลางไม้ มีการกำหนดราคากลาง ตลาดซื้อขายล่วงหน้า พัฒนาองค์กรที่เกี่ยวข้องกับไม้

^{๒๘} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๓-๖

เศรษฐกิจ อาจมีการตั้งใหม่หรือให้หน่วยงานที่มีอยู่เดิมเข้ามาดูแลอย่างจริงจัง แก่กฤษฎีกาขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) ให้มีบทบาทในการดูแลไม้มีค่าทางเศรษฐกิจด้วย

ฉ. การประชาสัมพันธ์ (Mobile exhibition) ไปยังกลุ่มเป้าหมาย หาประเด็นไปสนับสนุนการใช้ไม้มีศูนย์การเรียนรู้ (Learning center) ในเรื่องของข้อมูลข่าวสาร นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ

ช. หากต้องการให้มีการขับเคลื่อนเร็วขึ้น จะต้องมีเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น เขตเศรษฐกิจไม้สัก (teak economic zone) เขตเศรษฐกิจไม้พะยุง (rosewood economic zone) เป็นต้น

รูปแบบที่ ๒ การขยายฐานเศรษฐกิจการใช้ไม้ ทำได้โดยการสร้าง/เพิ่ม ช่างไม้หรือผู้ประกอบการในการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะในการก่อสร้างและตกแต่งบ้านเรือนและสถานที่ต่าง ๆ ให้ความสะดวกสำหรับผู้บริโภค/ลูกค้าที่ต้องการใช้ไม้ ซึ่งอาจดำเนินการได้ ดังนี้

ก. การฟื้นฟู/พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ส่งเสริมให้มีความรู้เรื่องการใช้ไม้ประโยชน์ของไม้ชนิดต่าง ๆ อาจบรรจุอยู่ในเนื้อหาการเรียนรู้อะดับต่าง ๆ

ข. พัฒนา/สนับสนุนโรงเรียนช่างไม้ เพื่อรองรับการนำไม้มาแปรรูปและใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ

ค. การพัฒนาแบบจำลองของธุรกิจช่างไม้ให้เป็นธุรกิจที่มีความน่าเชื่อถือสำหรับลูกค้าและให้ผลตอบแทนที่จูงใจเพียงพอสำหรับช่างไม้ในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น การแปรรูปไม้เบื้องต้น การสร้างบ้านไม้ การตกแต่งภายในโดยใช้ไม้โดยเน้นไปที่วิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการรุ่นใหม่

ง. การใช้ระบบการรับรองไม้เศรษฐกิจแบบยั่งยืนเพื่อเพิ่มมูลค่าและขยายตลาดของการใช้ไม้ออกไปทั้งตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศ

จ. พัฒนาคุณสมบัติของไม้ให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค เช่น การอบน้ำยากันปลวก/มอด/แมลง การสร้างมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ไม้แบบประกอบเอง การพัฒนาไม้ที่ป้องกันการลามไฟ เป็นต้น

ฉ. การสร้างแรงกระตุ้น สร้างค่านิยมผ่านการใช้ไม้เป็นวัสดุตกแต่งในพื้นที่สำคัญระดับประเทศ เช่น ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ รัฐสภา หรือศูนย์กลางเศรษฐกิจดิจิทัล (Digital economic center)

ช. การออกแบบการใช้ไม้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับการใช้ชีวิตสมัยใหม่ เช่น การใช้ไม้ในการตกแต่งห้องพัก คอนโดมีเนียม พื้นที่ทำงานร่วม (co-working space) หรือพื้นที่เรียนรู้ (learning space) หรือร้านกาแฟ รวมถึงการใช้ไม้เป็นภาชนะหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ

ซ. การจัดตั้งสถาบันวิจัยไม้เพื่อเป็นองค์กรหลักในการวิจัยและพัฒนาการใช้ไม้ต่อไปในอนาคต

ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจที่มีศักยภาพในแต่ละภาค กรมป่าไม้ ได้ให้ข้อมูลแยกเป็นรายภาค ได้ดังนี้ ภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคตะวันออก ได้แก่ ยางนา ตะเคียนทอง ประดู่ป่า พะยอม สัก กฤษณา ภาคอีสาน ได้แก่ พะยุง ประดู่ป่า ยางนา ตะเคียนทอง สัก ภาคใต้ ได้แก่ ไม้วงศ์ยาง ยางพารา ตะเคียนทอง จำปาป่า สะเดาเทียม กันเกรา และภาคเหนือ ได้แก่ สัก ประดู่ป่า ตะเคียนทอง พะยุง แดง ยางนา^{๒๙}

^{๒๙}อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๑๖-๑๙, ๓๕

๒.๔.๕ การยกระดับมาตรฐานด้านป่าไม้เพื่อยกระดับสู่มาตรฐานโลก

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ไม้ เนื่องจากระบบถูกออกแบบให้มีการตรวจสอบความถูกต้องตามกฎหมายของห่วงโซ่การควบคุมผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ (Chain of custody: COC) ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการปิดฉลากบนผลิตภัณฑ์ไม้ จึงทำให้ผู้ประกอบการต้องการปรับตัวพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ไม้ตามมาตรฐานสากลที่กำหนดโดยองค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในตัวผลิตภัณฑ์และเป็นที่ยอมรับจากผู้บริโภคจากภายในและต่างประเทศ ซึ่งกลไกตลาดเหล่านี้ยังช่วยให้เกิดการปรับปรุงการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ในปัจจุบันความสำคัญของการรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ ได้แก่

- (๑) เพิ่มช่องทางผลิตภัณฑ์ไม้ให้มีการเข้าถึงตลาดที่มีมูลค่าสูงขึ้น
- (๒) สร้างความมั่นใจให้กับผู้ซื้อว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย
- (๓) เกิดการปรับปรุงการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนและสามารถตรวจสอบได้

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ระดับสากล (Forest Stewardship Council: FSC)

การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ตามมาตรฐาน FSC เริ่มต้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เกิดจากองค์กรระดับนานาชาติที่ไม่หวังผลกำไร ที่มีความมุ่งมั่นในการส่งเสริมการจัดการป่าไม้ทั่วโลกอย่างรับผิดชอบ โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการจัดการป่าไม้ของโลกอย่างเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม มีประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ การรับรองมาตรฐานด้านป่าไม้ตามมาตรฐาน FSC มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้บริโภคมั่นใจว่าสินค้าที่ติดฉลาก FSC เป็นสินค้าที่มาจากจัดการป่าไม้อย่างรับผิดชอบ

อย่างไรก็ตาม FSC ไม่ใช่ผู้ประเมินและทำการตรวจสอบเพื่อออกไปประกาศนียบัตร แต่จะเป็นหน้าที่ขององค์กรตรวจสอบภายนอกที่ได้รับการรับรองจากองค์กรนานาชาติเพื่อให้มั่นใจได้ว่าการทำงานขององค์กรตรวจสอบนั้นเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานและมาตรฐานที่ FSC วางไว้ เงื่อนไขสำหรับผู้ที่จะเข้ามาตราฐาน FSC จะต้องทำตามนโยบายของ FSC คือ ห้ามกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในขอบเขตและนอกขอบเขตการรับรองหรือพื้นที่นอกขอบเขตการรับรองดังนี้ คือ ค่าขายหรือตัดไม้เถื่อนผิดกฎหมาย ละเมิดสิทธิมนุษยชนในการกระทำธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้ ทำลายพื้นที่ที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ในการกระทำธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้ แปลงพื้นที่จากพื้นที่ป่าไม้เป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่ป่าไม้อย่างเห็นได้ชัด นำพืชที่ตัดแปลงพันธุกรรมเข้ามาใช้ในธุรกิจป่าไม้ และการละเมิดมาตรฐานแรงงานระดับประเทศ^{๓๐}

มาตรฐานการจัดการสวนป่าไม้เศรษฐกิจยั่งยืน (มอก.๑๔๐๖๑) ซึ่งประกาศโดยกระทรวงอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดข้อกำหนดหลัก ไว้ ๗ ข้อ คือ การปฏิบัติตามข้อกำหนดกฎหมาย การบำรุงรักษาสวนป่าอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน การรักษาความสมบูรณ์และระบบนิเวศสวนป่า การรักษาสภาพและการสนับสนุนการทำหน้าที่ด้านผลผลิตของสวนป่า (ผลผลิตเนื้อไม้ ผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้) การรักษาสภาพ การอนุรักษ์และการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศสวนป่า

^{๓๐} อ่างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๘๘

การรักษาสภาพและการส่งเสริมการทำหน้าที่ด้านการป้องกันของการจัดการสวนป่า (เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ) การรักษาสภาพการทำหน้าที่ด้านเศรษฐกิจสังคมของสวนป่า การละเมิดมาตรฐานแรงงานระดับประเทศ^{๓๑}

ข้อจำกัดสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์

(๑) ด้านกฎระเบียบ (regulatory) สิทธิครอบครองที่ดินที่ไม่สมบูรณ์ (Weak tenure rights) ทำให้เกษตรกรในท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการจัดการป่าเพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ ตลอดจนการตั้งข้อจำกัดการเก็บเกี่ยวให้เป็นไปได้เพื่อดำรงชีพเท่านั้น ดังนี้

ก. การตัดสินใจในการจัดการเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อการค้ามักจะถูกจำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของแผนการจัดการ (Management plans)

ข. ระเบียบข้อกำหนดในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับป่า เช่น การขนส่ง มักจะเป็นอุปสรรคต่อการขนส่งและการตลาดผลผลิตจากป่าไม้

ค. นโยบายมักจะมีแนวโน้มเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มอุตสาหกรรมป่าไม้มากกว่าการจัดการป่าไม้ของชุมชน ซึ่งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในการจัดการป่า

ง. ระบบการจดทะเบียนภาษีและค่าธรรมเนียมที่ยุงยากและเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ที่นำมาใช้กับแต่ละระยะของห่วงโซ่มูลค่าเพิ่ม

จ. การออกใบอนุญาตพิเศษจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งมักจะอยู่ห่างไกลจากป่า ทำให้การจัดการผลผลิตป่าไม้เป็นไปได้ด้วยความยุ่งยาก แม้ว่าการเก็บเกี่ยวได้กำหนดไว้ในแผนการจัดการแล้วก็ตาม โดยเฉพาะไม้ แม้ว่าจะกำหนดเวลาการตัดฟันไว้ในแผนการจัดการก็ตาม

ฉ. การออกใบอนุญาตพิเศษ ที่จำเป็นต้องใช้ในการขนส่งไม้และผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ไปสู่ตลาด อาจต้องได้รับความเห็นชอบหรืออนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับที่อยู่ห่างไกลจากป่า

(๒) ด้านธรรมาภิบาล (Governance) ความไม่เข้มแข็งในการจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล นำไปสู่การขาดความโปร่งใสในขั้นตอนต่าง ๆ ของห่วงโซ่การเพิ่มคุณค่าให้กับผลผลิตป่าไม้ ซึ่งอาจนำไปสู่การหาช่องว่างทางระเบียบกฎหมายและการทุจริต ปัจจัยเหล่านี้ได้เป็นข้อจำกัดต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน

(๓) ด้านธุรกิจ กฎหมายและการเงิน (Business, legal and financial) มีข้อจำกัด ดังนี้

ก. ในระดับหมู่บ้าน ศักยภาพในการจัดการธุรกิจ

ข. ขาดทักษะการจัดการองค์กรผู้ผลิตผลผลิตป่าไม้ที่จะสามารถโน้มน้าวผู้มีส่วนเกี่ยวข้องปรับปรุงกฎระเบียบและการให้บริการแก่สมาชิก

ค. ชุมชนมักจะขาดแหล่งทุนสนับสนุนในการเริ่มกิจกรรม (Start-up activities)

ง. ธนาคารมักจะไม่มั่นใจในการให้กู้ยืมเพื่อการจัดซื้อทรัพย์สินร่วมของกลุ่ม

^{๓๑} อ่างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๙๓

จ. ชุมชนมักจะมีศักยภาพที่จำกัดในการพัฒนาแผนธุรกิจและการพัฒนาตลอดทั้งการนำทักษะทางธุรกิจไปปรับใช้

ข. ชุมชนอาจมีความไม่แน่นอนในวิธีดำเนินการค้าทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินร่วม ตลอดทั้งการแบ่งปันผลประโยชน์ ชุมชนไม่มีความมั่นใจในการติดต่อกับสถาบันเอกชน ตลอดทั้งไม่มีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อกำหนดรวมถึงการจัดเก็บภาษี

(๔) ด้านตลาด (Market) มีข้อจำกัด ดังนี้

ก. ชุมชนห่างไกลมักจะประสบความยุ่งยากในการขนส่งผลผลิตสู่ตลาด

ข. การเจาะตลาดที่มีอยู่แล้วเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก

ค. ไม่มีข้อมูลการตลาดเพียงพอและไม่พร้อมที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำผลผลิตออกสู่ตลาดโดยสอดคล้องกับความต้องการของตลาด

ง. ตลาดค้าไม้มักจะถูกบิดเบือน อาจโดยนักการเมืองหรือผู้นำอื่น ขาดความโปร่งใส ทำให้ชุมชนประสบความยุ่งยากและไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จ. การทุจริตที่ขยายไปในวงกว้าง อาจจะจำกัดความสามารถของชุมชนที่จะคำนวณผลประโยชน์สูงสุดจากไม้ที่เก็บเกี่ยว

(๕) ด้านวิชาการ (technical) มีข้อจำกัด คือ

ชุมชนมักจะขาดทักษะและเครื่องมือทางวิชาการสำหรับการแปรรูปพื้นฐานหรือการเพิ่มมูลค่าในรูปแบบอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบทห่างไกล

(๖) ระบบราชการ (Bureaucratic) มีข้อจำกัด คือ

ก. เจ้าหน้าที่รัฐต่อต้านและไม่ปล่อยให้ประชาชนมีอำนาจในการจัดการป่าไม้ แม้ว่ากฎหมายและระเบียบจะบัญญัติหรือวางไว้แล้วก็ตาม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อชุมชนในการทำการค้าผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์

ข. เจ้าหน้าที่รัฐเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนในการอนุญาตหรือออกใบอนุญาต ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลตอบแทนที่จะได้รับการค้าผลผลิตป่าไม้ชุมชน (Gilmour, ๒๐๑๕: อ้างใน FAO ๒๐๑๖)

โดยสรุป เกษตรกรรายย่อยและกลุ่มชุมชนที่ต้องการขับเคลื่อนจากการจัดการป่าเพื่อยังชีพไปสู่ทั้งเพื่อการยังชีพและการพาณิชย์ ได้พบปัญหาอุปสรรคตลาดค้าไม้ในหลายประเทศ มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำโดยบริษัทหรือผู้ซื้อที่มีอิทธิพลในการกำหนดราคา

นอกจากนี้ การบิดเบือนอย่างรุนแรงมักจะส่งผลกระทบต่อกลไกและการทำหน้าที่ของตลาดค้าไม้ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยตลาดเอื้อประโยชน์ต่อตัวแสดงที่มีอิทธิพลมากกว่า ทั้งที่ผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์สร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนทั้งต่อท้องถิ่นและระดับชาติ โดยเฉพาะ

อย่างไร้ แต่ผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์ยังคงเป็นเรื่องของกลุ่มคนชายขอบ ที่ได้รับความสนใจที่จำกัด ทั้งจากภาครัฐและผู้ให้ทุนสนับสนุน^{๓๒}

๒.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงิน

การศึกษาข้อมูลต้นทุนและผลตอบแทนของกิจกรรมหรือโครงการ ใช้วิธีการการวิเคราะห์ทางการเงินของการลงทุน (Financial analysis of investment) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบกันระหว่างและผลประโยชน์หรือผลตอบแทนของการลงทุน เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความคุ้มค่าของแต่ละกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจ โดยใช้หลักเกณฑ์ในการประเมินผลการลงทุน มี ๓ รายการ ได้แก่ ๑. มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value : NPV) ๒. อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (Benefit Cost Ratio : BCR) และ ๓. อัตราผลตอบแทนภายในของโครงการ (Internal Rate of Return : IRR) ซึ่งมีหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

๑. มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value: NPV) มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value: NPV) เป็นการหาผลต่างระหว่างมูลค่าปัจจุบันของผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุนกับมูลค่าปัจจุบันของต้นทุนที่จ่ายไปในการดำเนินโครงการ ตลอดอายุโครงการ

ค่า NPV จะมี ๓ ค่า คือ

$NPV > 0$ $NPV = 0$ และ $NPV < 0$ แสดงว่าโครงการนี้ได้รับกำไร เท่าทุน และ ขาดทุน ตามลำดับ โดยจะเลือกโครงการที่ $NPV > 0$

๒. อัตราส่วนรายได้ต่อต้นทุน (Benefit-Cost Ratio : B/C) เป็นการหาอัตราส่วนระหว่าง มูลค่าปัจจุบันของผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน กับมูลค่าปัจจุบันของต้นทุนที่จ่ายไปในการดำเนินโครงการ ตลอดจนชั่วอายุโครงการ

ค่า B/C จะมี ๓ ค่า คือ $B/C > 1$ $B/C = 1$ และ $B/C < 1$ แสดงว่า การลงทุนทำโครงการนี้ได้กำไร เท่าทุน และ ขาดทุน ตามลำดับ โดยจะเลือกโครงการที่ $B/C > 1$

๓. อัตราผลตอบแทนภายใน (Internal Rate of Return: IRR) จากการลงทุน เป็นร้อยละ ของผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน เป็นอัตราส่วนลดที่ทำให้ NPV มีค่าเท่ากับ 0 ซึ่งทำให้ทราบว่าเมื่อลงทุนในโครงการนี้แล้ว จะได้รับอัตราผลตอบแทนจากการลงทุนเท่าใดจึงจะคุ้มค่างับค่าเสียโอกาสของทุน

การพิจารณาค่า IRR ถ้าค่า IRR มีค่าสูงกว่าอัตราส่วนลดที่กำหนดก็หมายความว่าโครงการนั้นมีความเหมาะสมในการลงทุน คือ ได้รับกำไร แต่ถ้าหาก ค่า IRR มีค่าต่ำกว่าอัตราส่วนลดที่กำหนด ก็หมายความว่าโครงการไม่เหมาะสมที่จะลงทุนหรือก็คือขาดทุน โดยจะเลือกโครงการที่ IRR มีค่าสูงกว่าอัตราส่วนลดที่กำหนด

^{๓๒}Don Gilmour, Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖, pp๔๗-๕๐ <http://www.fao.org/๓/a-i๕๔๑๕e.pdf>

๒.๖ แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมของไทยเริ่มแพร่หลายอย่างมาก เมื่อมีผู้ให้ความสนใจอย่างจริงจังเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ สืบเนื่องจากปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมที่ล่มสลาย (วิกฤตต้มยำกุ้ง) รัฐบาลและนักวิชาการ รวมไปถึงผู้สนใจในปัญหาของประเทศ ได้มีการเสนอแนวคิด รูปแบบ วิธีการทางออกของสังคม เพื่อให้สังคมไทยมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงได้เกิดโครงการการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program หรือ SIP) เกิดขึ้นซึ่งประกอบด้วย ๒ แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่ ๑ คือ การจัดสรรให้กับโครงการที่มีประสิทธิภาพของภาครัฐ ตามแผนงานโครงการที่มีอยู่แล้วซึ่งสามารถบรรเทาและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างรวดเร็ว ส่วนแนวทางที่ ๒ กระทรวงการคลังมอบหมายให้ธนาคารออมสินที่เป็นรัฐวิสาหกิจเป็นผู้บริหารจัดการกองทุน ๒ กองทุน คือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund หรือ SIF) หรือ กองทุนชุมชนและกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค (Regional Urban Development Fund หรือ RUDF) หรือกองทุนสำหรับกองทุนชุมชนนั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในชนบทและในเมือง โดยมุ่งหวังเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมให้พ้นวิกฤตทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การพึ่งพาตนเองในระยะยาว ในที่สุดมีการสนับสนุนด้านงบประมาณแก่กิจกรรมต่าง ๆ หรือโครงการที่เสนอโดยองค์กรท้องถิ่น อันได้แก่ องค์กร ชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน สถาบันในชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สุขาภิบาล และเทศบาล เป็นต้น ซึ่งกองทุน SIF นี้ทำให้สังคมไทยได้หันกลับมาสนใจคุณค่าที่เรามีอยู่ อันเป็นทุนเดิมโดยไม่ต้องลงทุนเพิ่ม หรือ ถ้าลงทุนเพิ่มก็เพียงเล็กน้อย ซึ่งทุนเดิมที่สำคัญเช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเป็นชุมชน เป็นต้น มีบางสิ่งได้มีการสืบทอดและส่งสืบทอดมาแต่โบราณ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา รวมถึงศักยภาพภายในชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด แต่ได้มีการละเลยและมองข้ามไป ทั้งที่เป็นมรดกของสังคมไทยมาโดยตลอด

อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมเพิ่งจะเริ่มได้รับความสำคัญในสังคมไทยมีระยะเวลาประมาณ ๑๐ ปี แต่ในต่างประเทศมีการกล่าวถึงมานานพอควร โดยที่ทุนทางสังคมได้รับความสำคัญก็มีเหตุผลเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจมากจนเกินไป และเมื่อเศรษฐกิจอยู่ในภาวะตกต่ำอย่างรุนแรงและล่มสลาย ก็ได้มีการหันกลับมาพิจารณาสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรต่อกัน ความมีน้ำใจ ผู้นำ วัด เนื่องจากปรากฏว่าการพึ่งพาและให้ความสำคัญกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งมากจนเกินไป ก็จะมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศไทยอยู่ภายใต้สังคมโลกอันเป็นสังคมโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมก็ถูกนำมาเรียกร้องให้กลับมาพิจารณาอย่างจริงจัง เพราะเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้สังคมไทยผูกพันและยึดเหนี่ยวกันมาช้านาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช : สาขาวิชาวิทยาการจัดการ ๒๕๕๔ หน่วยที่ ๘-๑๕, หน้า ๓๗ - ๔๐)

ทุนทางสังคมถือเป็นทุนสำคัญที่เสริมสร้างวิถีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมและการปกครองของประเทศ

มาตั้งแต่อดีต ทูทางสังคม คือ ทูการมีส่วนร่วมของสังคม ที่เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรไว้วางใจซึ่งกันและกัน ร้อยรัดความเป็นหนึ่งของชุมชนและขัดเกลาของสังคม (socialization) วัฒนธรรมที่ติงามของสังคมไทยผ่านระบบความสัมพันธ์ลักษณะเครือข่ายขององค์ประกอบหลักได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรม และองค์ความรู้ซึ่งจะเกิดเป็นพลังในชุมชนและสังคมให้ยั่งยืนสืบไป

การจัดการทูทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชนทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นพี่เป็นน้องไว้วางใจกันก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีต ประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไปทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (๒๕๕๗, หน้า ๓ - ๔) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๑. ทูมนุษย์คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสา ได้แก่ ผู้นำทางสังคม ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยมีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำประโยชน์ต่อชุมชน

๒. ทูสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทูสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ กลุ่มอาชีพ วัดโรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

๓. ทูภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชนภูมิปัญญา ประชาชนท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึกสาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็นสายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่เหล่ามีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรมคุณธรรมเป็นตัวช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน

๔. ทหารพยากรณ์ธรรมชาติเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันเช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้าป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทหารพยากรณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เป็นกลุ่ม/เครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ทหารพยากรณ์ธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพหรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดีช่วยเหลือกันและช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคม สรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมมีองค์ประกอบ ดังนี้ **ทุนคน/มนุษย์** คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ความสามารถมีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน **ทุนสถาบัน/องค์กร** คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุนผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน **ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม** คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นรวมถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน **ทหารพยากรณ์ธรรมชาติ** คือ ทหารพยากรณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทหารพยากรณ์ที่มีอยู่แล้วดั้งเดิม

๒.๗ แนวคิดการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน

แนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลต่อการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการเกษตรของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก FAO (1991) ได้สรุปสถานการณ์ทางการเกษตร ที่อาจจะก่อให้เกิดความไม่เสถียรภาพของสังคมเกษตร ดังนี้^{๓๓}

- การขยายพื้นที่ทำการเกษตรถึงจุดจำกัด
- ปัญหาการเสื่อมสภาพของดิน ที่เกิดการชะล้างของน้ำและลม เป็นปัญหาในการทำการเกษตร ปัญหานี้รวมทั้งการใช้ที่ดินบริเวณมีความลาดชันสูง ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การใช้ธาตุอาหารในดินอย่างฟุ่มเฟือย และไม่มีมีการเพิ่มธาตุอาหารในดินอย่างเพียงพอ
- ปัญหาการสูญเสียพื้นที่ป่าไม่อย่างรวดเร็ว
- ปัญหาเกี่ยวกับน้ำทำการเกษตรไม่เพียงพอในบางปี ในขณะที่บางปีก็เกิดน้ำท่วม
- พันธุ์ปรับปรุงสามารถใช้ได้กับบางพื้นที่เท่านั้น
- การเน้นการปลูกพืชเดี่ยว ก่อให้เกิดปัญหาการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน การทำลายของโรคและแมลงสูง การสูญเสียพันธุกรรม (genetic erosion) ของพืช
- การขยายตัวของการสารเคมี ก่อให้เกิดปัญหาธรรมชาติเป็นพิษ โรคภัยไข้เจ็บ มลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม และความต้านทานของโรคและแมลง
- ปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคม เช่น ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การแตก

^{๓๓} สมยศ พุ่มหว่า. การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร, หน้า ๒๓.

สลายของระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบดั้งเดิม ที่เคยก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ผลกระทบของการโฆษณาทางการค้า ต่อทัศนคติและวัฒนธรรมดั้งเดิมของประชาชน ความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน และทรัพยากรอื่น ๆ รวมทั้งการแบ่งที่ดินของครัวเรือนเป็นผืนเล็กผืนน้อย การไร้ที่ทำกิน ช่องว่างระหว่างภาคเกษตรและไม่ใช่ภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรมไม่สามารถรองรับภาคแรงงานส่วนเกินจากภาคเกษตร คนจนในชนบทสามารถได้รับบริการทางสังคมน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ การสาธารณสุข ไฟฟ้า และอื่น ๆ

- ปัญหาที่เกิดจากระบบการชลประทาน ไม่ว่าจะ เป็นกระบวนการกลายสภาพเป็นเกลือ และโรคที่มากับน้ำ
- กระบวนการก่อให้เกิดทะเลทรายขยายตัวทุกปี
- พื้นที่บริเวณที่มีปัญหาถูกละเลย ไม่ได้รับการพัฒนาและฟื้นฟู ซึ่งพื้นที่เหล่านี้โดยมากถูกใช้ประโยชน์โดยคนยากจน
- เทคโนโลยีการเกษตร ไม่ค่อยเหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกร

๒.๗.๑ ระบบการเกษตรที่ยั่งยืน

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture System) ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนหมายความว่า ระบบการเกษตรที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิตเกษตรกร กระบวนการผลิตและการจัดการทุกรูปแบบ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ ซึ่งนำไปสู่การพึ่งตนเอง^{๓๔}

โดยสรุป ความยั่งยืนที่เกิดขึ้นจากการทำระบบเกษตรกรรมยั่งยืน สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ มิติ ดังนี้

มิติที่ ๑ ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ มีผลผลิตที่หลากหลาย สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เนื่องจากกิจกรรมต่าง ๆ มีการเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการประหยัด นอกจากนี้ ยังมีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูป และขยายกิจกรรมทางการตลาด ซึ่งจะเป็นภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกรในอนาคต

มิติที่ ๒ ความยั่งยืนทางสังคม สร้างความปลอดภัยทางอาหารและสุขอนามัย ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ใส่ใจ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเกษตร ทำให้เสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับครัวเรือนและชุมชน ลดอัตราการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานและ ลดปัญหาครอบครัว มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งผลให้เกิดสังคมแห่งความหวังใจ เอื้อเฟื้อ เอื้ออาทร และสืบสานวิถีชีวิตทางวัฒนธรรม ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

^{๓๔} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๓๙ ง ๔ เมษายน ๒๕๕๔. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๕๔. สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๕

มิติที่ ๓ ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ลดผลกระทบผลทางลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ รวมไปถึงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่า และความสมดุลต่อระบบนิเวศในพื้นที่ เนื่องจากมีการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีต่าง ๆ อีกทั้งยังก่อให้เกิดระบบการจัดการทรัพยากรน้ำ อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

๒.๗.๒ รูปแบบหลักของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มี ๕ รูปแบบหลัก ดังนี้ ๑. เกษตรทฤษฎีใหม่ ๒. เกษตรอินทรีย์ ๓. เกษตรผสมผสาน ๔. เกษตรธรรมชาติ ๕. วนเกษตร

๑. เกษตรทฤษฎีใหม่^{๓๔} คือการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา ที่ดิน แหล่งน้ำ

เพื่อการเกษตรแบบผสมผสานบนที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด คู่ขนานด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบากให้สามารถผ่านวิกฤติ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้อย่างไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก การดำเนินงานมี ๓ ขั้นตอน คือ ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น

ขั้นที่ ๑ ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น (พออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้) การจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน ตามอัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ ประกอบด้วย ส่วนที่ ๑ ให้ขุดสระน้ำเก็บกักน้ำฝนสำรองไว้ใช้ปลูกพืชในฤดูแล้งตลอด จนเลี้ยงสัตว์น้ำ พืชน้ำต่าง ๆ ไร่ละ ๓๐ ส่วนที่ ๒ ใช้ปลูกข้าวในฤดูฝน ซึ่งเป็นอาหารหลักให้เพียงพอตลอดปี ลดค่าใช้จ่าย พึ่งพาตนเองได้ ไร่ละ ๓๐ ส่วนที่ ๓ ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร เพื่อเป็นอาหารประจำวัน หากเหลือนำไปแบ่งปันเพื่อนบ้านและจำหน่าย ไร่ละ ๓๐ ส่วนที่ ๔ ที่อยู่อาศัย สัตว์เลี้ยง และโรงเรือน ไร่ละ ๑๐ ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง

ขั้นที่ ๒ ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง (พอมีอันจะกิน ชุมชนเข้มแข็ง) เมื่อเกษตรกรได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้วให้รวมพลังร่วมแรงร่วมใจในกลุ่มสหกรณ์ดำเนินการในด้านต่าง ๆ ดังนี้ ๑. การผลิต : ร่วมมือกันตั้งแต่เตรียมดิน หาพันธุ์พืช ปุ๋ย แหล่งน้ำ และอื่น ๆ ๒. การตลาด : เมื่อมีผลผลิตแล้ว ควรเตรียม การโดยรวมกัน ขายให้ได้ประโยชน์สูงสุด ๓. ความเป็นอยู่ : เกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร มีปัจจัยพื้นฐาน การดำรงชีพที่พอเพียง ๔. สวัสดิการ : ชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น สถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ มีกองทุนไว้กู้ยืม ๕. การศึกษา : ชุมชนควรส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนแก่เยาวชน สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ๖. สังคมและศาสนา : ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ การแบ่งปันปลูกฝังจริยธรรม ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า

ขั้นที่ ๓ ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า (ประสานแหล่งทุน ครอบคลุมมั่นคง) เมื่อเกษตรกรได้ดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้นฐานะมั่นคงขึ้น ควรพัฒนาให้ก้าวหน้า คือ ติดต่อบริษัทงาน เพื่อจัดหาทุนแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร บริษัทห้างร้านเอกชน มาทำธุรกิจลงทุนพัฒนาและได้ประโยชน์ร่วมกัน ดังนี้ ๑. เกษตรกรขายผลผลิตในราคาที่เป็นธรรมไม่ถูกกดราคา ๒. บริษัท ธนาคาร ผู้ประกอบการ สามารถซื้อผลผลิตจากเกษตรกรโดยตรงราคาจึงไม่สูงเกินไป ๓. เกษตรกรสามารถซื้อเครื่อง

^{๓๔} ฐานข้อมูลองค์ความรู้มหาวิทยาลัยแม่โจ้. <https://kb.mju.ac.th/learningBase.aspx?id=1164> สืบค้นเมื่อวันที่

อุปโภค ปัจจัยการผลิต ในราคาขายส่งเพราะรวมกันซื้อ ๔. ธนาคารหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถกระจายบุคลากรเข้าดำเนินการ กิจกรรมต่าง ๆ ได้เกิดผลดียิ่งขึ้น

๒. เกษตรอินทรีย์^{๓๖} คือ ระบบการจัดการการผลิตด้านการเกษตรแบบองค์รวมที่เกื้อหนุนต่อระบบนิเวศ รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ วงจรชีวภาพ โดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้วัตถุพิษจากการสังเคราะห์และไม่ใช้พืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ ที่ได้มาจากเทคนิคการดัดแปลง พันธุกรรมหรือพันธุวิศวกรรม มีการจัดการกับผลิตภัณฑ์โดยเน้นการแปรรูปด้วยความระมัดระวัง เพื่อรักษาสภาพการเป็นเกษตรอินทรีย์และคุณภาพที่สำคัญของผลิตภัณฑ์ในทุกขั้นตอน

๓. เกษตรผสมผสาน^{๓๗} เป็นระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมแต่ละชนิดเกื้อกูลกันอย่างเป็นวงจรเช่น อาหาร แร่ธาตุ อากาศ พลังงาน เป็นต้น และก่อให้เกิดประโยชน์ และประสิทธิภาพสูงสุดต่อระบบฟาร์ม เช่น ปลูกพืชตระกูลถั่ว แซมในพื้นที่ เพื่อช่วยตรึงไนโตรเจน, เลี้ยงไก่บนบ่อปลา เพื่อใช้มูลไก่เลี้ยงปลา การใช้มูลวัว, หมู, ไก่ และเป็ด ไปเป็นปุ๋ยของพืช และการเลี้ยงปลาในนาข้าว เพื่อช่วยกำจัดแมลงศัตรูพืช ประโยชน์ของการทำเกษตรผสมผสาน ๑. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลม ฟ้า อากาศ การระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช ๒. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต ๓. ช่วยลดรายจ่ายภายในครัวเรือน ๔. ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก

๔. เกษตรธรรมชาติ^{๓๘} คือ ระบบเกษตรที่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสอดคล้อง สร้างผลผลิตพืชและสัตว์ที่เหมาะสมกับระบบนิเวศของพื้นที่ โดยไม่แบ่งแยกทุกสิ่งออกจากธรรมชาติ พยายามแทรกแซงการใช้ปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีทางการผลิตให้น้อยที่สุด ทำให้ระบบการเกษตรและธรรมชาติเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้เกษตรกรสามารถมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียงและพึ่งตนเองได้

รูปแบบการทำเกษตรธรรมชาติ จะเน้นการนำกระบวนการควบคุมธรรมชาติโดยธรรมชาติ จะไม่มีการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช รวมทั้งไม่ใช้ปุ๋ยเคมีหรือเทคโนโลยีใด ๆ เข้ามาแทรกแซงหรือใช้ในการปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมธรรมชาติจะต้องไม่ไถพรวนดิน ซึ่งก่อให้เกิดการทำลายโครงสร้างดิน เนื่องจากธรรมชาติได้สร้างให้ดินมีกระบวนการที่เป็นการไถพรวนในตัวเอง

^{๓๖} แนวปฏิบัติในการใช้มาตรฐานสินค้าเกษตรเกษตรอินทรีย์เล่ม ๑ : การผลิต แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์, หน้า ๒. https://www.acfs.go.th/standard/download/GUIDANCE_ORGANIC-PART-1_PRODUCTS-FROM-ORGANIC.pdf

^{๓๗} กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. https://www.opsmoac.go.th/km-km_org_center-files-401591791811.

^{๓๘} กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ https://www.opsmoac.go.th/sustainable_agri-sustainable_agri-preview-382891791797.

โดยการชอนไชจากรากพืช สัตว์ แมลง และสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ในดินอยู่แล้ว การไม่ใช้ปุ๋ยเคมี จะมีผลดีต่อโครงสร้างดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินในระยะยาว การไม่กำจัดวัชพืชในฐานะที่เปรียบเสมือน เป็นพืชคลุมดิน หรือพีเลี้ยงให้กับต้นไม้ปลูกใหม่ เกษตรกรต้องเรียนรู้วิธีการใช้ประโยชน์จากวัชพืช เช่น ใช้วัชพืชควบคุมวัชพืช การปลูกพืชบำรุงดินเพื่อควบคุมวัชพืช การไม่ใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช ซึ่งเป็นการ ทำลายสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการปลูกพืชบำรุงดินเพื่อไม่ให้ผิวดินถูกปล่อยว่าง ภายหลังการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นผลเสียโดยตรงต่อโครงสร้างและความอุดมสมบูรณ์ของดิน

ทั้งนี้ จะช่วยลดการใช้หรือพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และลดการแทรกแซงของมนุษย์ ที่มีต่อธรรมชาติให้มากที่สุด โดยหันมาใช้กลไกทางธรรมชาติในการผลิตทางการเกษตร เกษตรกรสามารถ ประหยัดค่าใช้จ่าย โดยสร้างภูมิคุ้มกันจากต้นทุนทางการผลิต ลดรายจ่ายของครอบครัวโดยไม่ต้องซื้อสารเคมี กำจัดศัตรูพืชหรือปุ๋ยเคมี มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพึ่งพาตนเอง และผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและ มั่นคงภายใต้ระบบนิเวศที่สมดุลในพื้นที่ของตน

๕. วนเกษตร^{๓๔} (วะ-นะ -กะ-เสด) คือ ระบบเกษตรกรรมที่ทำในพื้นที่ป่า เช่น ปลูกพืชแซม ในพื้นที่ป่าธรรมชาติ นำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า เก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้ง การสร้าง ระบบเกษตรให้มีลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ คือ มีไม้ยืนต้นหนาแน่น มีร่มไม้ปกคลุมและ มีความชุ่มชื้นสูง มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันทางด้านธาตุอาหาร และปริมาณแสงแดด

ประโยชน์ของการทำเกษตรในรูปแบบวนเกษตร ๑. ช่วยรักษาสภาพแวดล้อมและเพิ่ม ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ๒. สร้างความยั่งยืนให้กับผลผลิตทางการเกษตร เพื่อให้มีปริมาณ เพียงพอ ๓. อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุ์พืช และสัตว์ ๔. การอยู่ร่วมกันของพื้นที่ป่ากับ การเกษตร เพื่อลดปัญหาการบุกรุกป่า

๒.๘ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘.๑ กรณีศึกษาขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ: การพาณิชย์ผลผลิตป่าไม้ ชุมชน (Commercialization of Community-Based Forest Products)

ในหลายประเทศ รูปแบบความร่วมมือในด้านป่าไม้ชุมชนได้เริ่มจากการให้ชุมชนเข้าถึงผลผลิตที่ไม่ใช่ เนื้อไม้ (Non-wood Forest Products: NWFPs) ไม้สำหรับเป็นเชื้อเพลิง (Fuel wood) และไม้สำหรับ การก่อสร้างในท้องถิ่น (Timber for local construction) ต่อมาด้วยเหตุผลหลายประการ ชุมชนและ เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากได้หาช่องทางค้าขายผลผลิตจากป่าเพื่อเพิ่มรายได้ หลายประเทศได้ส่งมอบป่า เสื่อมสภาพให้ชุมชน (Degraded condition) ตัวอย่างเช่น ประเทศอินโดนีเซีย ได้มีอุปสงค์ผลผลิตจากป่าไม้ เพิ่มขึ้นทำให้ราคาไม้สูงขึ้นและเป็นแรงจูงใจให้ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยมุ่งที่จะจัดการป่าไม้ชุมชนในเชิง

^{๓๔} กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

การพาณิชย์ จากการสนับสนุนในหลายด้าน ได้ช่วยให้เกษตรกรสามารถฟื้นฟูป่าและมีผลิตภัณฑ์ที่สามารถนำไปทำการค้า (commercialization)

ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (NWFPs) ได้ถูกนำมาใช้นับแต่อดีตเพื่อช่วยการดำรงชีพของเกษตรกร อย่างไรก็ตามได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า หากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้จะถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อลดภาวะความยากจนหรือยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ควรจะเพิ่มผลผลิตจากป่าไม้และทำการค้าผลผลิตนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Belcher, Ruiz Perez and Achdiawan, ๒๐๐๕ อ้างใน FAO ๒๐๑๖) โดยได้มีการวิเคราะห์กรณีศึกษาในพื้นที่ ๖๑ แห่ง และได้อธิบายถึงความจำเป็นที่จะต้องสนับสนุนการจัดการป่าไม้เชิงพาณิชย์ในชุมชน ขณะที่มีการค้าผลผลิตป่าไม้ของชุมชนและเกษตรกรรายย่อยเพิ่มขึ้น ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยเหล่านั้นกลับต้องเผชิญกับข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การตลาด ระบบราชการ และปัญหาอุปสรรคอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น กรอบการกำกับดูแล (regulatory framework) ที่อาจเหมาะสมสำหรับการให้การยอมรับในการจัดการป่าของชุมชนและการเป็นสมาชิกของชุมชน แต่อาจจำเป็นต้องปฏิรูปกฎระเบียบเพื่อช่วยให้ชุมชนสามารถขายผลผลิตจากป่าไม้ในตลาดเปิดได้ (Open market) ด้วยเหตุนี้ กฎระเบียบมีความจำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของการจัดการป่าไม้ของชุมชนที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เกษตรกรรายย่อยหรือผู้ดำเนินการป่าไม้เชิงพาณิชย์รายย่อยได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีในกลุ่มประเทศยุโรปและอเมริกาเหนือ แต่สำหรับประเทศกำลังพัฒนายังต้องได้รับการพัฒนาอีกมากเพื่อให้ทันกระแสของเศรษฐกิจทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น กรณีของกลุ่มประเทศในอเมริกาใต้ เหตุผลหนึ่งของความล้มเหลวในการจัดการป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์คือการไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบธุรกิจของเกษตรกรรายย่อย การสร้างศักยภาพในด้านต่าง ๆ และการพัฒนาการต่อยอดคุณค่าผลผลิตจากป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยได้พยายามหาช่องทางที่หลากหลายในการค้าผลผลิตจากป่าไม้ ซึ่งแยกออกได้ ๔ ประเภท ได้แก่

(๑) **ลดการซื้อขายแบบสัมปทาน (a royalty-type payment)** ไปเป็นการจำหน่ายผลผลิตป่าไม้โดยตรงกับบุคคลหรือภาคเอกชนภายนอกทั้งโดยผ่านคนกลาง (an intermediary) หรือโดยตรงต่อผู้แปรรูป (processor)

(๒) **การทำสัญญาจ้างการแปรรูปในบางขั้นตอน** เช่น การตัดฟัน (felling) และการเปลี่ยนรูปจากลำต้นเป็นชิ้นไม้ (log conversion) แต่เกษตรกรยังคงเป็นเจ้าของไม้ที่เลื่อยแล้วและจัดการค้าด้วยตนเอง

(๓) **จัดการในขั้นตอนต่าง ๆ ของห่วงโซ่การแปรรูป (Processing chain)** เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตจากป่าไม้

(๔) **ปรับเปลี่ยนจากการค้าผลผลิตจากป่าไม้โดยตรงไปสู่การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่ใช้ผลิตผลจากป่าไม้**

เป็นที่แน่ชัดว่า หากชุมชนและเกษตรกรรายย่อยมีส่วนร่วมในการจัดการองค์ประกอบของห่วงโซ่การแปรรูปมากเท่าใด ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยนั้นก็ยิ่งมีศักยภาพในการที่จะได้มาซึ่งผลได้ในทางเศรษฐกิจมากขึ้นเพียงนั้น การเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลผลิตป่าไม้เชิงพาณิชย์ (Commercializing forest products) จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ (Major transition) ซึ่งจะทำให้ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยสามารถยกระดับจากการเก็บเกี่ยวเพื่อยังชีพ (Subsistence harvesting) ไปสู่การผลิตปฐมภูมิ (Primary production) ซึ่งเป็น

การผลิตเพื่อขายในตลาด หรือไปสู่การจัดการในระดับทุติยภูมิ (Secondary production) หรือแม้แต่วิสาหกิจ ทุติยภูมิ (Tertiary production) ที่มีการแปรรูปและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การเพิ่มคุณค่าผลผลิตตามห่วงโซ่ มูลค่าเพิ่มดังกล่าว (value chain) จะมีความแตกต่างกันมากในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่ชุมชนหรือเกษตรกรรายย่อยตั้งขึ้นในการจัดการป่า (Forest management) และแผนธุรกิจ (business plans) เช่นเดียวกับความสนใจและศักยภาพของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย ที่จะเข้าไปจัดการตามประเภทของวิสาหกิจที่แตกต่างกัน

จากการสำรวจพบว่า การให้สินเชื่อขนาดเล็ก (Microcredit) เป็นกุญแจสนับสนุนที่สำคัญ (Key enabler) อย่างไรก็ตาม การสำรวจดังกล่าวยังให้ความสำคัญของการสร้างทุน (Capital formation) รวมถึงสภาพของสถาบันและการจัดองค์กร (Institutional and organizational conditions) บทสรุปทั่วไป ขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ชี้ให้เห็นว่า ผลผลิตป่าไม้ชุมชนเชิงพาณิชย์ขึ้นอยู่กับ ปัจจัยสำคัญอื่นหลายประการนอกเหนือจากการให้สินเชื่อขนาดเล็ก ได้แก่ การเลือกประเภทของวิสาหกิจ ที่เหมาะสม (Selection of good entrepreneurs) การถ่ายทอดทักษะทางวิชาการและการจัดการให้แก่ ชุมชน (Transfer of technical and managerial skills) การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงกับตลาด (Promotion of market linkages) การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินที่มีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้อง ตามกฎหมาย (Forest tenure rights and boundaries) ความโปร่งใสในการให้กู้ยืม (Transparency in lending practices) ตลอดจน มีโครงสร้างทางสถาบันและกฎหมายที่เหมาะสม (Appropriate institutional and legal structures) เพื่อสร้างหลักประกันในการผลิตที่เท่าเทียมกันและเป็นไปอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ Greijmans and Gritten (๒๐๑๕, อ้างใน FAO ๒๐๑๖) ได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (CBF enterprises) ได้แก่

(๑) โครงสร้างของกฎหมายและระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยแต่ไปจำกัดสิทธิของชุมชน โดยตั้งอยู่บน ฐานความคิดที่ว่าผลประโยชน์ท้องถิ่น (Local benefits) ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์แห่งชาติ (National benefits) ความไม่สม่ำเสมอในการให้การสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจน ประชาชนขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

(๒) ขาดศักยภาพในเชิงองค์กรและสถาบัน (Organizational and institutional capacities) และขาดทักษะทางวิชาการ (Technical skills) ในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชน

(๓) ขาดการลงทุนในส่วนของป่าไม้ชุมชน (Investment in CBF) อันเป็นผลมาจากนโยบายทาง ธุรกิจที่ไม่ชัดเจน (Unclear business policies) การใช้ทุนสูงในการเริ่มดำเนินการ (High initial costs) โครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ได้พัฒนา (Undeveloped infrastructure) และกำลังคนที่ไม่เคยผ่านการฝึกอบรม (Untrained workforce)

วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่ มีปฏิสัมพันธ์ในการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มชุมชนและภาคเอกชน ในบางขั้นตอนของห่วงโซ่การแปรรูป เช่น ในจุดที่ขายผลผลิตปฐมภูมิหรือในขั้นตอนอื่นตามห่วงโซ่ การพบกัน ดังกล่าวอาจจะยุ่งยากในการเจรจาต่อรอง ทั้งนี้เพราะมีค่านิยมเชิงสถาบันที่แตกต่างกัน ผู้ปลูกป่าไม้รายย่อย มักจะขาดประสบการณ์ในตลาดไม้และมักจะอาศัยนายหน้าคนกลาง (Intermediary brokers) โดยนายหน้า

คนกลางเหล่านี้มักจะได้รับผลประโยชน์ในสัดส่วนที่สูงเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่ผู้ปลูกได้รับ อย่างไรก็ตาม การมีนายหน้าคนกลางเป็นสิ่งที่ไม่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในบางพื้นที่ แต่ก็ได้มีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการติดต่อระหว่างชุมชนและกลุ่มภาคเอกชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางหนึ่งในการก้าวข้ามอุปสรรคดังกล่าว

จากกรณีศึกษาใน ๔ ประเทศกลุ่มลาตินอเมริกา ได้แก่ โบลิเวีย บราซิล กัวเตมาลา และนิการากัว พบว่า ผลได้ทางเศรษฐกิจที่ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยได้รับจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๒ ประการ ประการแรกเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชนที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงอื่น ซึ่งหมายถึงนายหน้าคนกลางและบริษัทที่เกี่ยวข้องกับตลาดค้าไม้ และประการที่สอง ขึ้นอยู่กับสถานะเฉพาะของตลาด ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทั้งสองได้กำหนดทิศทางในการมีส่วนร่วมของเกษตรกรรายย่อยและชุมชนในด้านตลาดค้าไม้ ซึ่งจะส่งผลต่อผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการค้าผลผลิตจากป่า อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่า ข้อจำกัดด้านกฎระเบียบมีส่วนในการเพิ่มปัญหาอุปสรรคให้กับเกษตรกรรายย่อยและชุมชน และบางครั้งได้กลายเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการตัดฟันและค้าไม้แบบนอกรูปแบบ นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าการเข้าไปต่อรองกับตลาดโดยตรง ชุมชนและเกษตรกรรายย่อยมีแนวโน้มที่จะถูกรวบงำให้อยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (Patron-client relationships) และการเข้าถึงข้อมูลอย่างไม่สมมาตรหรืออสมมาตร (Asymmetrical access to information) ผลความบิดเบือนของตลาด (Market distortions) มักจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสามารถของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพและการตลาด ขณะที่ชุมชนจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จในการค้าผลผลิตจากป่าไม้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นความสามารถของชุมชนเอง อย่างไรก็ตามอาจมีข้อจำกัดที่เกิดจากภาครัฐโดยกำหนดนโยบายในการมีป่าเพื่อยังชีพเท่านั้น

๒.๘.๒ กรณีศึกษาประเทศเคนยา : ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสมาคมผู้ปลูกป่าที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ของเอกชน Chisika and Yeom ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (Commercial forestry) ในประเทศเคนยาพบว่า มีปัจจัยหลายประการทั้งในด้านการเมือง กฎหมาย นโยบาย เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ส่งต่อความสำเร็จของสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าในประเทศเคนยาและประเทศในแอฟริการวมทั้งลาตินอเมริกา ที่สำคัญคือความมั่งคั่งภายในสมาคมเกษตรกรที่เคารพในวัฒนธรรมที่สั่งสมมาของสมาชิก (cultural heritage of members) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน (secure land tenure system) การให้โอกาสพัฒนาศักยภาพ (opportunities for capacity building) ตลอดทั้งการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในรูปการเงิน (external support through financing) และความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลการตลาดและแหล่งสินเชื่อ (access to market information and credit) โดยแยกอธิบายได้ ดังนี้

(๑) ระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน (The secure land tenure system)
จากการศึกษาพบว่าระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินได้ส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตของพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์รายบุคคล (private commercial forests) โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศแอฟริกาเท่านั้น ยังรวมถึงกลุ่มประเทศในลาตินอเมริกาและเอเชียด้วย การสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินยังส่งผลดีต่อการพัฒนาและการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีซึ่งเป็นการยกยอได้ให้แก่ท้องถิ่น ตลอดทั้งเป็นหลัก

สำคัญในการเปิดช่องทางให้เข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และการได้รับบริการในการปลูกป่าจากภาครัฐ

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (Availability of external support) จากประสบการณ์การลองผิดลองถูกของสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ ทั้งในด้านการสนับสนุนด้านการพัฒนาศักยภาพ (capacity building) และด้านการเงินทั้งต่อสมาคมและเกษตรกรรายย่อย (small-holder commercial forests) ตลอดทั้งมีองค์การระหว่างประเทศเช่น องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) สหภาพยุโรป (European Union) ตลอดทั้งรัฐบาลในกลุ่มประเทศตะวันตก เช่น นอร์เวย์ ที่ร่วมพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรรายครัวเรือน ตลอดทั้งสนับสนุนทุนในการพัฒนาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (commercial forestry development grants) และการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน (sustainable agriculture) เกษตรอินทรีย์ (organic farming) และการเพาะกล้าไม้ (tree planting and nurseries)

(๓) โครงสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย (Supportive legal and policy framework) ต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ กรอบนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเคนยามีความแข็งแกร่งและให้การสนับสนุนต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ได้มีกฎหมายสำคัญที่ได้ให้การสนับสนุน ได้แก่ รัฐธรรมนูญปี ค.ศ. ๒๐๑๐ มีกฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการป่าปี ค.ศ. ๒๐๑๖ และมีกฎหมายรับรองการจัดตั้งสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าปี ค.ศ. ๒๐๑๘ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันในการส่งเสริมสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติระบบความมั่นคงในการถือครองที่ดิน กฎหมายว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการป่ายังได้สนับสนุนการส่งเสริมและการพัฒนาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในส่วนของเอกชน นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิครอบครองที่ดินเกษตรกรรมได้ก่อตั้งกลุ่มปลูกป่า (tree-planting groups) ตลอดทั้งให้หลักคำประกันความเสียหายจากสาเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับต้นไม้ที่ปลูก กฎหมายก่อตั้งสมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๒๐๑๘ ทำให้เกิดการยอมรับในวงกว้างที่สามารถประสานงานกลุ่มเกษตรกรในชุมชนเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรรายย่อย (grassroots empowerment) ตลอดทั้งการส่งเสริมการเลี้ยงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihoods) อย่างไรก็ตาม กฎระเบียบที่เอื้อต่อการป่าไม้เชิงพาณิชย์สำหรับเกษตรกรยังไม่ผ่านการอนุมัติของกระทรวงสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ของประเทศเคนยา

(๔) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ (A ready market for forest products) จากข้อมูลสถิติประชากรของเคนยาที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและจะมีจำนวน ๔๗ ล้านคนในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ การเจริญเติบโตของประชากรดังกล่าวส่งผลต่อความต้องการผลผลิตจากป่าไม้ (forest products) ที่เกิดจากความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ปริมาณการผลิตไม้จากป่าไม่ทันกับความต้องการของประชากร สภาวะดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดแรงจูงใจเจ้าของที่ดินเอกชนหันมาสนใจการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ด้วยเหตุผลดังกล่าว สมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้มีบทบาทในการเพาะพันธุ์กล้าไม้ (tree seedling production) และการค้าไม้และผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่ไม้ (sale of timber and non-timber products)

โดยประสานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องรวมถึงภาคเอกชนและภาครัฐ อย่างไรก็ตาม การค้าผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้ ได้รับการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการป่าอย่างยั่งยืน (sustainable forest management)

(๕) ธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (Good governance and behavioral change amongst producer associations) ธรรมาภิบาล (Good governance) มีความสำคัญต่อความสำเร็จของสมาคมผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ เพื่อให้บรรลุความมีธรรมาภิบาล สมาคมจำเป็นต้องเปิดช่องทางให้มีโครงสร้างที่เปิดเผยและเป็นประชาธิปไตย (open and democratic structures) เพื่อให้การทำหน้าที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในด้านต่าง ได้แก่ การจัดการ (management) การบันทึกข้อมูล (record-keeping) การจัดการด้านการเงิน (financial management) และการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) นอกจากนี้ การจัดการของเกษตรกรผู้ปลูกป่าจะต้องเป็นไปในลักษณะการขับเคลื่อนตามอุปสงค์หรือความต้องการของตลาด (demand-driven) และต้องมียุทธศาสตร์และโครงสร้างที่เหมาะสม ควรสร้างคู่มือในการพัฒนาทักษะ อย่างไรก็ตาม สมาคมเกษตรกรผู้ปลูกป่าได้มีความก้าวหน้าในการสร้างเสริมธรรมาภิบาลโดยเฉพาะการเปิดช่องทางให้สมาชิกเข้าถึงข้อมูล ประการแรก ได้มีระบบออนไลน์ที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้เกี่ยวข้องและทำให้สมาชิกสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ ประการที่สอง การบันทึกการประชุม (the minutes) ซึ่งให้เห็นถึงความต่อเนื่องของการทำหน้าที่ของสมาคม ประการที่สาม สมาคมได้มีธรรมนูญของสมาคมที่กำหนดกฎและระเบียบในความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ประการที่สี่ สมาคมมีที่ทำการที่ชัดเจน นอกจากนี้ เว็บไซต์ของสมาคมได้เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ในการเข้าถึงกลุ่มเยาวชนที่จะส่งผลกระทบต่อสมาคมในอนาคต โดยผ่านบัญชีสื่อสังคม (Social media accounts) ได้แก่ Facebook, Twitter และ Google+ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับการปลูกป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าเชิงพาณิชย์ได้ขยายวงกว้างออกไปถึงกลุ่มสตรี เยาวชน ตลอดทั้งกลุ่มด้อยโอกาสอื่นในสังคม ซึ่งควรมีการวิเคราะห์หาแนวทางที่จะให้กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น^{๔๐}

๒.๘.๓ กรณีศึกษาประเทศบราซิล: ความเป็นไปได้ทางการเงินของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนลุ่มน้ำ

แอมะซอน

ด้วยเหตุที่ยังมีข้อจำกัดในด้านความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปได้ทางการเงินและผลกระทบของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Community-based forest enterprises: CFEs) การศึกษาครั้งนี้ จึงได้ประเมินผลได้ของวิสาหกิจชุมชนจำนวน ๓ แห่งในพื้นที่ป่าแอมะซอน โดยการศึกษานี้ได้อธิบายถึงผลได้ที่เกิดจากการลงทุนในหมู่ของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ตลอดทั้งศึกษาผลตอบแทนที่เป็นไปได้ (Potential return) จากการลงทุนในวิสาหกิจป่าชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

^{๔๐} Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom, *The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya*, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), pages ๑๔-๑๖, May ๒๐๒๐, <https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v๑๒y๒๐๒๐i๑๐p๑๔๐๑๓-d๓๕๗๙๐๖.html>

สิ่งค้นพบสำคัญ (Highlights)

- (๑) วิสาหกิจชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่สามารถสร้างผลกำไรได้ (profitable)
- (๒) การผลิตไม้ (Timber production) เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของสมาชิกชุมชน
- (๓) การร่วมแบกภาระต้นทุน (Cost sharing) ในรูปสหกรณ์ (cooperatives) และกลุ่มผู้ผลิต (producer groups) มีส่วนในการปรับปรุงความเป็นไปได้ทางการเงิน (Financial viability)
- (๔) การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและการแปรรูป (Technical assistance and processing) เป็นต้นทุนที่สำคัญ (Significant costs) ของวิสาหกิจป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนเพื่อการพาณิชย์ร่วมกันของชุมชน ได้ก่อให้เกิดกระบวนทัศน์ทางเลือกใหม่ (Alternative paradigm) จากวิสาหกิจป่าไม้ของเอกชนแบบดั้งเดิม สู่ความท้าทายใหม่ทั้งทางด้านสถาบันและด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะพิเศษ โดยการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบเดิมได้เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๘๐ และได้เชื่อมโยงสภาพปัญหาป่าและสิ่งแวดล้อมโลก (Global concerns) และมีความพยายามที่จะปกป้องคุ้มครองป่าเขตร้อนที่มีอยู่ตามธรรมชาติจากการตัดไม้ทำลายป่า (Deforestation and degradation) พร้อมทั้งมุ่งลดความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันของประชาชนในพื้นที่ชนบท ตลอดทั้งมุ่งบูรณาการ การให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาที่เป็นธรรมและสอดคล้องกับสภาพของชุมชน

การเกิดขึ้นของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนสอดคล้องกับการกระจายอำนาจในการดูแลป่าให้กับประชาชนที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุที่เนื้อที่เกือบหนึ่งในสี่ของป่าในประเทศกำลังพัฒนาในปัจจุบันถูกครอบครองหรือควบคุมโดยชุมชนรายได้น้อยที่อาศัยอยู่กับป่า (Low-income forest communities) แนวโน้มของโลกปัจจุบันแม้ว่าบางประเทศจะเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่ได้ปรากฏหลักฐานการจัดการป่าโดยชุมชน (Community forest management) ได้มีบทบาทสำคัญในการช่วยลดปัญหาการทำลายป่าในพื้นที่เขตร้อน (Bray et al., ๒๐๐๘, Ellis and Porter-Bolland, ๒๐๐๘ และ Porter-Bolland et.al., ๑๐๑๒: อ้างใน Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, ๒๐๑๒)

แม้ว่าวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (CFEs) จะเน้นความสำคัญที่การผลิตเชิงพาณิชย์ (Commercial production) แต่ยังคงจะต้องพยายามรักษาสมดุลทางสังคม การเมือง และแรงจูงใจในรายได้ นอกจากนี้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาท้าทายหลายด้าน ได้แก่ การขาดแหล่งทุน (Inadequate capital) ความไม่มั่นคงในกรรมสิทธิ์ที่ดิน (Insecure property rights) ข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดและข้อมูลการตลาด (restricted market access and information) ด้วยเหตุนี้การคำนวณความเป็นไปได้ทางการเงิน (Financial viability) จึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย

วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนเขตป่าแอมะซอนในประเทศบราซิล

ตั้งอยู่บนฐานความหวังที่ว่าจัดการป่าชุมชน (Community forest management) จะช่วยให้ชุมชนชนบทมีมาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น มีการปรับปรุงในด้านธรรมาภิบาลทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และก่อให้เกิดแหล่งผลิตไม้ทั้งที่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นไปในวิถีความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม (Amaral and Neto, ๒๐๐๐ อ้างใน Humphries, Holmes, Kainer, Koury,

Cruz and Rocha, ๒๐๑๒) เห็นได้ว่าวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนได้ประสบปัญหาความท้าทายหลายด้าน และปัญหาท้าทายที่สำคัญที่สุดคือปัญหาการถือครองที่ดิน (Securing land tenure)

นอกจากนี้ ปัญหาท้าทายหลังจากดำเนินการระยะ ๓ ปีแรก วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่ได้ประสบปัญหาท้าทายในการเก็บเกี่ยวและการจำหน่ายไม้ นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่มีข้อจำกัดด้านเวลาในการดำเนินการ อันเนื่องมาจากความล่าช้าของระบบราชการ ได้ก่อให้เกิดความเสี่ยงในการซื้อขายระหว่างชุมชนและผู้รับซื้อไม้ นอกจากนี้ ในระยะแรกของการดำเนินการ ไม่มีวิสาหกิจใดที่ได้รับสินเชื่อในการดำเนินการ และประการสุดท้าย วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประสบความยุ่งยากในการที่จะได้รับข้อมูลการตลาดอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับราคาและอุปสงค์ของตลาด ประกอบกับไม้ที่เป็นผลผลิตของวิสาหกิจชุมชนมีจำนวนน้อย คุณภาพต่ำ และความห่างไกลของพื้นที่ปลูก ได้ส่งผลให้มีข้อจำกัดในการเข้าถึงตลาดและมีค่าใช้จ่ายสูงสำหรับการส่งไม้ที่ขอบด้วยกฎหมายจากแหล่งผลิต ทั้งนี้เพราะตลาดถูกแทรกแซงด้วยไม้ที่ผิดกฎหมายตลอดทั้งบริษัท อุตสาหกรรมผู้ผลิตรายใหญ่ อย่างไรก็ตาม วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนบางแห่งได้แก้ปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือกับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนอื่นหรือบริษัทเอกชนในด้านการตลาดและระบบการรับรองผลิตภัณฑ์จากป่า (Forest certification systems)

แม้ว่าจะประสบปัญหาท้าทายดังกล่าว โครงการทดลองวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนโดยการสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกทั้งในด้านการเงิน ประสบการณ์และองค์ความรู้ คาดหวังว่าจะมีความเป็นไปได้ในความคุ้มค่าหลังจากใช้เวลาในระยะหนึ่ง^{๔๑}

๒.๘.๔ กรณีศึกษาป่าเขตร้อน: เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าทางการเงินในการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Green Value Tool)

(๑) เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุน (Green value tool) ของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Community-based forest enterprises: CFEs) ได้พัฒนาขึ้นจากใบงานการติดตาม (monitor) และวิเคราะห์ (analyze) การเงินเพื่อเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายในการลงทุน (cost) กับรายได้ (income) ในวงรอบของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในประเทศบราซิล และปัจจุบันถูกนำมาใช้เป็นคู่มือแนะนำโดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์การเงิน ๖ ขั้นตอน (a six-step financial analysis process) ตลอดทั้งนำไปใช้ในการฝึกอบรมปฏิบัติการสำหรับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน เครื่องมือนี้ได้ช่วยควบคุมติดตามและวิเคราะห์กิจกรรมของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนควบคู่ไปกับการบริหาร โดยแยกออกเป็น ปัจจัยนำเข้า (input) (ได้แก่ แรงงาน วัสดุ พันธุ์ไม้ ปุ๋ย เครื่องจักรกล เครื่องมือ รวมทั้งค่าเสื่อมสภาพ) ค่าใช้จ่ายในการลงทุนทั้งหมด (total cost) อัตราค่าใช้จ่ายในการลงทุนเฉลี่ยต่อผลผลิตที่ขาย (average cost per unit sold) รายได้สุทธิ (net income) และอัตราผลตอบแทน (rate of return) การคำนวณในหมวดต่าง ๆ เหล่านี้เป็นประโยชน์ในการช่วยให้ผู้ดำเนินวิสาหกิจ

^{๔๑} Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, **Are community-based forest enterprises in the tropics financially viable? Case studies from the Brazilian Amazon**, ScienceDirect, Ecological Economics, Volume ๗๗, May ๒๐๑๒, pages ๖๒-๗๓, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0๙๒๑๘๐๐๘๑๑๐๐๔๔๗๒>

ป่าไม้ชุมชนมีความเข้าใจในต้นทุนค่าใช้จ่าย ค้นหาทางลดค่าใช้จ่ายหรือปรับปรุงประสิทธิภาพ นำไปใช้ประเมินสถานการณ์วิสาหกิจ ช่วยให้มียางานการเงินที่โปร่งใสต่อชุมชนและผู้ให้การสนับสนุนจากภายนอก ตลอดจนเพิ่มศักยภาพในการสร้างความมั่นคงทางการเงินให้แก่วิสาหกิจป่าไม้ชุมชน นอกจากนี้ ผลของรายงานดังกล่าว จะช่วยให้ผู้วางนโยบายและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่ทำทนายวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน

(๒) การใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความคุ้มค่าการลงทุน (Potential uses of results)

ผลจากการประเมินความคุ้มค่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลายด้านทั้งโดยวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนและภาคส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง สำหรับวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากผลการประเมินความคุ้มค่าการลงทุน ดังนี้

- สร้างความชัดเจนเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายทั้งหมด (total costs) ต่อกิจกรรม (costs per activity) และประเภทของปัจจัยนำเข้า (type of input) ผู้ดำเนินวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนรวมทั้งเกษตรกรรายย่อย จะเห็นค่าใช้จ่ายในการผลิตทั้งหมดและมีการกระจายค่าใช้จ่ายลงในแต่ละกิจกรรมและประเภทของปัจจัยนำเข้า มีค่าใช้จ่ายหลายด้านที่ผู้ดำเนินการวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนจำนวนมากไม่ได้ตระหนักถึง เช่น ค่าแรงงาน ค่าเสื่อมสภาพของเครื่องมือและเครื่องจักรกล นอกจากนี้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนบางแห่งไม่ได้นำค่าใช้จ่ายในการบริหารเข้ามาคำนวณเป็นต้นทุน

- ทำให้มีความเข้าใจค่าใช้จ่ายหรือทุน (cost) ต่อหน่วยการผลิต (per unit of production) เช่น ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อหน่วยลูกบาศก์เมตรของไม้ที่จำหน่าย ข้อมูลนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการประเมินราคาของผลผลิตที่จะจำหน่ายและจะเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ในการนำไปเจรจาต่อรองกับผู้ซื้อ

- ช่วยให้เกิดความโปร่งใสในการวิเคราะห์และรายงานการเงิน (financial analysis and reporting) มีแนวทางที่ชัดเจนในการจัดระบบงาน การคำนวณค่าใช้จ่าย และการสรุปค่าใช้จ่ายแสดงในแผ่นตารางแสดงข้อมูล (spreadsheets) ตลอดจนทั้งพัฒนาเป็นเส้นกราฟสถิติ (graphs) ที่เป็นประโยชน์ต่อการสื่อสารด้านการเงินสำหรับผู้ร่วมดำเนินการวิสาหกิจและชุมชน ซึ่งจะช่วยป้องกันความขัดแย้งหรือความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน การจัดระบบข้อมูลการเงินที่ชัดเจนดังกล่าวจะช่วยให้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนมีความน่าเชื่อถือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

- ช่วยในการวางแผนด้านการเงิน (Financial planning) ผลการคำนวณจะชี้ให้เห็นถึงต้นทุนที่ต้องออมไว้ล่วงหน้าในแต่ละปี เพื่อใช้ซ่อมบำรุงหรือจัดหาเครื่องมือมาทดแทน ผลของการคำนวณยังสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิต หรืออาจเพิ่มทุนโดยการซื้อเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลใหม่มาทดแทน และท้ายที่สุด การคำนวณรายได้สุทธิและอัตราผลตอบแทนจะช่วยให้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประเมินว่า วิสาหกิจนั้นบรรลุเป้าหมายทางการเงินหรือไม่เพียงใด

นอกจากนี้ ผลของการวิเคราะห์การเงินของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ยังสร้างความเชื่อมั่นให้กับหุ้นส่วนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ให้การสนับสนุนทุน ธนาคาร นักการเมือง ตลอดจนทั้งนักวิชาการ ผลของการวิเคราะห์การเงินเป็นหลักฐานสำคัญที่จะสร้างความน่าเชื่อถือในความเป็นไปได้ของกิจกรรมของวิสาหกิจ ตลอดจนทั้งให้การสนับสนุนเผยแพร่รูปแบบที่ประสบผลสำเร็จ

(๓) **สรุปผลเครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Green Value Tool)** เป็นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ที่ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินเพื่อนำไปสู่ยุทธศาสตร์การตัดสินใจทางการเงิน (strategic financial decisions) ประโยชน์หลักที่ได้รับจากการใช้เครื่องมือนี้ ประกอบด้วย การใช้เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลทางการเงินของวิสาหกิจให้มาสรุปอยู่ในชุดเดียวกัน เป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมใดมีค่าใช้จ่ายสูงสุด จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความตระหนักในค่าเสื่อมสภาพของเครื่องมือและเครื่องจักรกลของวิสาหกิจ ช่วยให้ผู้ดำเนินวิสาหกิจวางแผนในการออมเพื่อที่จะจัดซื้อเครื่องมือมาทดแทนเครื่องมือที่เสื่อมสภาพและที่จำเป็นในการดำเนินวิสาหกิจ ผลของการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางการเงินจะมีความโปร่งใส เข้าใจได้ง่ายกว่าการรายงานการบัญชีในรูปแบบอื่น

ขณะเดียวกัน เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ได้ช่วยในการตัดสินใจของผู้ดำเนินการวิสาหกิจ อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าเครื่องมือนี้จะนำมาใช้แทนระบบบัญชี (Accounting systems) ที่มีอยู่เดิม โดยข้อเท็จจริงแล้ว ผลของการวิเคราะห์การเงินโดยการใช้เครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน (Green Value tool) และการวิเคราะห์งบการเงิน (Cash flow analysis) มีความแตกต่างกันด้วยเหตุผล ๒ ประการ (๑) ค่าใช้จ่ายในการลงทุน (costs) ในส่วนที่ได้รับการอุดหนุนแบบให้เปล่า (subsidized) ยังคงนำมาคำนวณเป็นค่าใช้จ่ายของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน และ (๒) การหักค่าเสื่อมสภาพในรอบปี (Annual depreciation cost) เป็นการสะท้อนว่าควรจะต้องประหยัดในส่วนใดเพื่อให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งต่างจากการสะท้อนในส่วนที่จ่ายจริงเป็นประจำทุกปีในการหาเครื่องมือหรือเครื่องจักรกลมาทดแทน

โดยสรุป ข้อพิจารณาที่สำคัญในการตีความผลการวิเคราะห์การเงิน **ประการแรก** กรณีที่พบว่าผลการวิเคราะห์มีรายได้ติดลบ (Negative net income) ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนนั้น ๆ ควรจะยุติลง ซึ่งไม่ใช่เจตนารมณ์ของเครื่องมือประเมินความคุ้มค่าการลงทุนวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน หากแต่เครื่องมือนี้มีจุดประสงค์ที่จะช่วยให้วิสาหกิจป่าไม้ชุมชน ได้มีข้อมูลที่ดีขึ้นสำหรับการตัดสินใจเพื่อที่จะปรับปรุงความเป็นไปได้ทางการเงินที่จำเป็น ตลอดทั้งเป็นการสะท้อนบริบทของการดำเนินการของวิสาหกิจป่าไม้ชุมชน

เครื่องมือนี้ ช่วยค้นหามุมมองสร้างสรรค์ที่จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม เครื่องมือนี้ยังช่วยค้นหาพื้นที่หรือขอบข่ายที่รัฐบาลหรือภาคส่วนอื่นที่ต้องการขยายการสนับสนุนการลงทุนเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่วิสาหกิจป่าไม้ชุมชน เช่น การลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการขนส่งผลิตภัณฑ์สู่ตลาด ซึ่งจะเป็นการลดค่าใช้จ่ายของวิสาหกิจชุมชนในการนำผลผลิตออกสู่ตลาด รวมถึงการลดค่าใช้จ่ายของผู้ซื้อ ที่เข้ามาซื้อผลผลิตในพื้นที่ซึ่งจะช่วยให้อำนาจการผลิตสูงขึ้น นอกจากนี้ยังรวมถึงการบริการส่งเสริมทางวิชาการซึ่งนับเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงในงบบริหาร **ประการที่สอง** การริเริ่มสร้างสรรค์จากฐานของป่าไม้ที่ส่งผลเชิงบวก วิสาหกิจป่าไม้ชุมชนส่วนใหญ่จะได้รับประโยชน์จากความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินในระยะ ๕ ปีแรกหรือมากกว่านั้น ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ผู้ดำเนินวิสาหกิจชุมชนและเกษตรกรรายย่อย

จะมีโอกาสในการพัฒนาเพิ่มพูนทักษะและเรียนรู้ ในการจัดการธุรกิจและการตลาดที่ตนเองดำเนินการและสามารถรวบรวมกองทุน สำหรับเป็นทุนดำเนินการในระยะต่อไป^{๔๖}

๒.๘.๕ การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ โดย การมีส่วนร่วมของประชาชน

การวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษโดยประชาชนได้มีส่วนร่วมในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ ๑) เพื่อศึกษาบริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษ ๒) เพื่อค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ๓) เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น ๕๑๕ คนโดยทำการสัมภาษณ์ข้อมูลแบบเจาะลึกกับผู้บริหารหน่วยงานด้านป่าไม้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพระสงฆ์ผู้นำชุมชนคณะกรรมการป่าชุมชนและตัวแทนครัวเรือนในพื้นที่รวมจำนวนทั้งสิ้น ๔๗ คนการสนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานรัฐและตัวแทนชุมชนจำนวน ๖ ครั้งรวมจำนวน ๑๒๐ คนการประชุมเสนอแนวทางกับตัวแทนหน่วยงานรัฐและชุมชนจำนวน ๗ ครั้งรวมจำนวน ๓๕๐ คนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยทำการจำแนกขั้นตอนการวิเคราะห์ออกเป็น ๕ ขั้นตอน ได้แก่ (๑) การวิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย (๒) การตรวจสอบข้อมูล (๓) การทำดัชนีข้อมูล (๔) การทำข้อสรุปชั่วคราวและกำจัดข้อมูลและ (๕) การสร้างบทสรุปผลการวิจัยพบว่า ๑. บริบทการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษหรือป่าชุมชนวัดพระบาทภูสิงห์ ตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าฝั่งขวาห้วยศาลา ที่อยู่ตามแนวชายแดนประเทศไทยประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย สถานภาพและบริบทป่าชุมชนได้รับการบริหารจัดการและการฟื้นฟูดูแลร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐด้านป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์บางพื้นที่พบว่า มีปัญหาการบุกรุกลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า ขณะที่ประชาชนในพื้นที่มีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรป่าชุมชนนี้เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ของพรรณไม้นานาชนิด ที่กระจายไปทั่วบริเวณพื้นที่บริเวณป่าชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งรวมอาหารของชุมชนในพื้นที่ มีทั้งพืชผักผลไม้ป่านานาชนิดสมุนไพรที่ประชาชนในชุมชนได้นำมาใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ๒. การค้นหากิจกรรมและแนวทางการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ การทำกิจกรรมรณรงค์ป้องกันการบุกรุกป่าชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน สนับสนุนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในการป้องกันรักษาป่าชุมชน และกิจกรรมฟื้นฟูป่าการปลูกป่าการเพิ่มพื้นที่ป่า ตามบริเวณพื้นที่ในชุมชนการรายงานและแจ้งข้อมูล กรณีเกิดเหตุภัยพิบัติทางเขตพื้นที่ป่าชุมชนการประชาสัมพันธ์

^{๔๖} Humphries and Holmes, *Financial Analysis of Community-Based Forest Enterprises with the Green Value Tool*, *Tropical Forestry Handbook*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg (outside the USA)

เผยแพร่ข้อมูลด้านการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ การจัดการป่าชุมชนผ่านมิติวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในผืนป่า การจัดทำศาลเจ้าปู่ศาลเจ้าที่พิธีบวงสรวงการส่งเสริม สนับสนุนและเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่ มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ๓. การเสนอแนวทาง ที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ จังหวัดศรีสะเกษในระดับครอบครัวและ ชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผนงานพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและ พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนในการเฝ้าระวังป่าชุมชน การสร้างแผนงานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ ประชาชนในพื้นที่ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้การปลูกฝังจิตสำนึก ในการดูแลรักษาป่า ชุมชนแก่เด็กและเยาวชน การกำหนดกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชน แนวทางในระดับหน่วยงานท้องถิ่นและ จังหวัด ได้แก่ การประสานงานทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ป่าชุมชนการกำหนดแนวทางการจัดการระยะยาว เพื่อพัฒนาทรัพยากรป่าชุมชน พัฒนาระบบฐานข้อมูล ที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบันสนับสนุนให้มีแผนพัฒนาตำบลในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนในพื้นที่ชั้นคุณภาพ ลุ่มน้ำชั้นที่ ๓ ปลูกฝังให้ประชาชนในพื้นที่มีความรู้สึกรักและหวงแหนรู้จักใช้ทรัพยากรป่าชุมชน สร้างอาชีพ สร้างป่าเศรษฐกิจของชุมชนในระดับนโยบายและระดับประเทศ ได้แก่ การสนับสนุนการดำเนินงานสร้างขวัญ กำลังใจแก่หน่วยงานป่าไม้ในระดับพื้นที่ ส่งเสริมด้านงานวิชาการสนับสนุนอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ในการจัดการ ป่าชุมชน และสร้างแนวทางในการลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ พิจารณานโยบายและแนวทาง ปฏิบัติงานที่เหมาะสมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในระดับพื้นที่

๒.๘.๖ แนวทางการจัดการป่าชุมชนริมแม่น้ำชี เพื่อสร้างความมั่นคง ทางอาหารของชุมชน บ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ๒. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนริมลำน้ำชี กับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ๓. ชุมชนบ้านเสม็ดตำบลหาแนวทางการจัดการป่าชุมชนริมลำน้ำชีที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action Research) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกการสนทนากลุ่มการจัดเวที วิเคราะห์ปัญหาการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมการเดินสำรวจการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ รวมถึงการสืบค้นข้อมูลจากระบบสารสนเทศ ผลการวิจัยพบว่าชุมชนมีปัญหการบุกรุกการใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชนริมลำน้ำชีภายในป่าชุมชน มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ได้แก่ มีต้นไม้ ๓๑ ชนิดปลา ๒๗ ชนิดแมลงป่า ๓ ชนิดสัตว์ป่า ๙ ชนิดเห็ดป่า ๑๑ ชนิดผักผลไม้ป่า ๔ ชนิดมันป่า ๔ ชนิดและป่า ๑๓ ชนิดชุมชนบ้านเสม็ด ได้ตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนริมลำน้ำชีสร้างเขตพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๔๖๑.๘๖ ไร่และ คณะกรรมการดูแลป่าชุมชนริมลำน้ำชี โดยมีอำนาจหน้าที่ตักเตือนจับปรับและดำเนินคดีตามกฎหมาย เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการป้องกันรักษาป่าชุมชนริมลำน้ำชีไม่ให้เกิดการทำลายอีกต่อไป

๒.๘.๗ สุทธิพันธ์ อรัญญาส, พระครูเอกุตตรสตาทิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวรเมธี (ทิพย์มณี) ^{๔๓} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้ (ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยนี้ดำเนินการด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- ๑) ศึกษาหลักการและแนวปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าชุมชนของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๒) ศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ
- ๓) เสริมสร้างเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ชาวบ้านผู้นำชุมชนพระสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓๔ รูป/คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิควิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า ๑. หลักการและแนวทางปฏิบัติทางนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนเรื่องนิเวศวิทยาโดยตรง เพราะไม่ได้เป็นไปเพื่อการพ้นจากทุกข์พระพุทธศาสนา สอนว่าป่าเป็นสถานที่เงียบสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมเป็นแหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค บทบาทในการจัดการป่าไม้ (ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ อาศัยหลักธรรมคำสอนและตำแหน่งทางสงฆ์ในการเป็นผู้นำด้านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ สร้างศรัทธาและบูรณาการหลักพุทธธรรม กับระเบียบข้อบังคับประเพณีทางสังคม ในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุผลตามเป้าหมาย ๒. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยภาพรวมเป็นการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรมการอนุรักษ์ป่า การให้ความรู้และการส่งเสริมและพัฒนา ๓. การเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิธีการหรือแนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้าน ในการรักษาป่าคัดเลือกจากคนที่มีใจเสียสละมีความรู้และความสนใจเรื่องการอนุรักษ์ป่า ทำหน้าที่กำหนดนโยบายหรือแนวทางการจัดการป่า เพื่อการได้อาศัยประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเกิดความยั่งยืน ตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ร่วมกันและปฏิบัติตามกฎนั้นอย่างเคร่งครัด

๒.๘.๘ กาญจนา คุ่มทรัพย์^{๔๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นจัดการร่วมกันระหว่างภาครัฐกับชุมชนท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการจัดการป่าชุมชนบ้านดอนหมูตำบลขามเปี้ย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานีว่า มี

^{๔๓} สุทธิพันธ์ อรัญญาส, พระครูเอกุตตรสตาทิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวรเมธี (ทิพย์มณี), **ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** : วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓. สืบค้นเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๕

^{๔๔} กาญจนา คุ่มทรัพย์ **การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู จังหวัดอุบลราชธานี**, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี), ๒๕๕๘, บทคัดย่อ.

เงื่อนไขของการจัดการประชุมชนอย่างไร จึงนำไปสู่ความสำเร็จและมีความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมโดยการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลักที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการประชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำมาสังเคราะห์เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านดอนหม้อมีกระบวนการจัดการประชุมชนที่ประสบความสำเร็จสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนำวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งผสมผสานกับการจัดการประชุมชนตามหลักทฤษฎีการจัดการประชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบผ่านการทำวิจัยชุมชน สร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน มีกระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมการจัดการประชุมชนเข้ากับพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๘.๙ พระเทพรัตนมุนี ดร. (สายพงศ์ อโนมปญโญ/กongsinrue)^{๔๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า เกษตรแนวพุทธ เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คลุ่ห้ส่ล้งึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพอกพืดร ขย่น ไม่เกียดคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี ผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพยากรในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม มีหลักสำคัญ ๕ ประการ คือ ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาด ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวรต่อไปได้

พัฒนาการเกษตรแนวพุทธ มีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี โดยปรากฏในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิหลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์วินัยปิฎกมหาวิภังค์กุตคามวรรค เป็นต้น โดยมีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคม และมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ อิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนาซึ่งมิได้สอนแต่เรื่องชีวิต แต่รวมไปถึงการประกอบอาชีพการเกษตรกรรม ซึ่งเป็น“สัมมาอาชีพะ” เลี้ยงชีพชอบ ซึ่งก็คือวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชนบท ส่วนรูปแบบต่าง ๆ ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน มีความแตกต่าง หลากหลายตามลักษณะของสภาพนิเวศ เศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม แนวทางของเกษตรกรรมแบบยั่งยืนสามารถจำแนกได้ ๖ รูปแบบ คือ ระบบไร่หมุนเวียน วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์เกษตรธรรมชาติและเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งการเกษตรแนวพุทธ เป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมา จากระบบนิเวศตามธรรมชาติและการเข้าไปถึงธรรมชาติหรือไตรลักษณ์ จึงเป็นการ

^{๔๔} พระเทพรัตนมุนี ดร. (สายพงศ์ อโนมปญโญ/กongsinrue). การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน, วารสารปัญญาภิธาน ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙), หน้า ๓๔-๓๕.

พัฒนาจิตวิญญาณขั้นสูงสุด องค์ประกอบของเกษตรแนวพุทธ คือ กระบวนทัศน์แนวพุทธ วิธีชีวิตเกษตรแนวพุทธ การศึกษาสมดุทธรรมาติสิ่งแวดล้อมตามหลักเกษตรแนวพุทธ และการพึ่งพาตนเอง

การเกษตรตามแนวการดำเนินงานของธรรมสถาน สวนป่าทุ่งนาคำหลวง ซึ่งมีบทบาททางสังคม และเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้าน ในการทำเกษตรแนวพุทธ แนวคิดและวิธีการดำเนินงานของผู้วิจัย (พระเทพรัตนมุนี) ได้นำบทพุทธมนต์มาสวดเพื่อช่วยเสริมในขณะปลูกพืช รดน้ำ และพรวนดินของพืชผักและต้นไม้ การสวดมนต์ในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด มีส่วนช่วยให้พืชผักและต้นไม้งอกงามและมีผลผลิตที่ดีในเกษตรแนวพุทธ จึงทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงาน นำไปเป็นแนวทางการทำเกษตร จนทำให้เป็นชุมชนเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และเป็นแนวทางการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ ท าให้วิถีชีวิตที่มีการเชื่อมโยงมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารบริโภคจากไร่นาของตนเอง ทำให้มีชีวิตปลอดภัยขึ้น ไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค และมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิต เพราะได้อยู่กับธรรมชาติ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกัน ท าให้ไม่ต้องซื้อพืชผัก ผลไม้ เพราะปลูกบริโภคได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัด บ้าน สวน ไร่นา และ นำไปจำหน่ายจ่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย

๒.๘.๑๐ สุนทรี สุริยะรังสี^{๔๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวปฏิบัติและกระบวนกรเพิ่มรายได้เกษตรวิถีพุทธของเครือข่าย พบว่า ผลลัพธ์ที่ได้ตามแนวปฏิบัติและกระบวนกรเพิ่มรายได้เกษตรวิถีพุทธนั้น จะเห็นว่าพุทธศาสนาสอนให้ใช้หลักธรรม เช่น ขันติ สติ สัจจะ ความสามัคคี อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อริยสัจ ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ โดยให้ดำเนินชีวิตใน “ทางสายกลาง” ถ้าบุคคลรู้จักบริโภคในวัตถุต่างๆ ด้วยความพอดีการรู้จักพอประมาณ (มัตตัญญูตา) ในการบริโภคดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามอรรถภาพของตนเองไม่ทะยานอยากในสิ่งที่เกินตัวรู้จักควบคุมจิตใจและการใช้สอยต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพย์สินที่หามาได้ให้คุ้มค่า จึงจะทำให้ความโลภลดลงได้และเมื่อเหลือใช้แล้วก็สอนให้รู้จักให้และแบ่งปันกันที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นที่จะนำไปสู่การใช้ชีวิตที่เป็นสุขและยั่งยืนอย่างแท้จริง

๒.๘.๑๑ พระมหาวัฒนา ปณญาทีโป (คำเคน)^{๔๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า เกษตรแนวพุทธ หรือพุทธเกษตร หมายถึงการทำเกษตรกรรม โดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักศีล ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีเมตตากรุณา แบ่งปันกัน และเป็นสัมมาอาชีวะ เป็นพื้นฐานการประพฤติธรรม ส่วนเกษตรแนวใหม่มีทั้ง

^{๔๖} สุนทรี สุริยะรังสี^{๔๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวปฏิบัติและกระบวนกรเพิ่มรายได้เกษตรวิถีพุทธของเครือข่ายวารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๖๓), หน้า ๒๖ - ๒๗. สืบค้นเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๕

^{๔๗} พระมหาวัฒนา ปณญาทีโป (คำเคน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/187>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๕

เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรพอเพียง ล้วนมุ่งเพิ่มผลผลิตลดรายจ่ายเพิ่มรายได้พึ่งพาตนเอง และ ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม มุ่งไปในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

การถอดบทเรียนพุทธเกษตรกรรมของพระสงฆ์ที่สอนประชาชน พบว่า ปัจจุบันพระสงฆ์สอนธรรมะ หลากหลายวิธีการเพื่อเข้าถึงประชาชน การสอนธรรมะผ่านกิจกรรมเกษตรเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพแทนการ สอนธรรมะแบบจารีตที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต พระสงฆ์ที่สอนธรรมะผ่านการทำเกษตรกรรมในประเทศไทยมี ๔ สำนัก คือ (๑) กลุ่มสันติอโศก โดยสมณะเสียงศีล ชาตวโร (๒) กลุ่มวัด สวนแก้ว โดยพระราชธรรม นิเทศ (พยอม กลยาโณ) (๓) กลุ่มสังฆะสะสมทรัพย์ โดยพระสุบิน ปณีโต และ (๔) กลุ่มโรงเรียน ชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ทั้ง ๔ กลุ่มนี้มีแนวคำสอนเรื่องพุทธเกษตรกรรม คล้ายกันคือ สอนให้คนรู้จักความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด สามัคคี แบ่งปันกัน และคำนึงถึง ความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับหลักธรรม ทิฏฐธัมมิกัตถธรรม โภควิภาค กามโกศีสุข อปริหานิยธรรม พรหมวิหาร สัมมาอาชีวะ รูปแบบพุทธเกษตรกลุ่มตามคำสอนของพระสงฆ์ทั้ง ๔ กลุ่มนี้ เรียกว่า พุทธเกษตรกลุ่มสีขาว (white Buddhist agriculture) นอกจากนี้ยังมีหลักพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับ เพื่อให้การดำเนินชีวิตสอดคล้องกับสภาพสังคมยุคใหม่ ในส่วนของชาวเกษตรกรผู้รับแนวทางการทำเกษตร เชิงพุทธไปปฏิบัติ พบว่าผู้ประสบความสำเร็จด้านอาชีพเกษตรกรรม ล้วนแต่มีศีลธรรม มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณา แบ่งปันผลผลิต ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสในการทำเกษตรกรรม ซื่อสัตย์ สุจริต

การบูรณาการหลักพุทธเกษตรกรรมเข้าไปในวิถีชีวิต เพื่อให้เกิดการพัฒนาการทางด้านศีลธรรมควบคู่ ไปกับการประกอบอาชีพ เป็นการสอนธรรมะในรูปแบบของการปฏิบัติได้ผล คือ กลุ่ม ชาวเกษตรกร ชาวนา ชาวสวน และชาวไร่ ที่รับเอาแนวคำสอนหลักธรรมะที่ผสมอยู่กับการประกอบอาชีพ ทำให้ สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดี ทั้งในแง่ปัจเจกที่ก่อให้เกิดศีลธรรม การตระหนักรู้ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม ซึ่งเป็นจุดแข็งทำให้ชุมชนหรือสังคมเกิดการพัฒนารูปแบบ เกิดกัลยาณมิตรพึ่งพาอาศัยกัน

๒.๙ สรุปผลจากการศึกษาเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชน พุทธเกษตร สรุปปัจจัยสำคัญแยกได้ ๖ หมวด ดังนี้

(๑) ระบบการสร้าง ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

- การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย (มีอาณาเขตชัดเจนและ ถูกต้องตามกฎหมาย)

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก

- การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและ เทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

(๓) โครงสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย

- นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน (ปลอดจากอิทธิพลการ ครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่)

- โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม
- การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ (การออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ)

(๔) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้

- การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ
- การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด (ข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด)
- การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต (เทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป)
- การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่น (เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป)
- การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

(๕) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชน (การก่อตั้งกลุ่ม สมาคม หรือสหกรณ์) การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม
- ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจ และธรรมาภิบาล (ความโปร่งใสของข้อมูลการเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน) ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย (ธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ)

(๖) ระบบการปลูกและการจัดการ

สถานการณ์ทางการเกษตรของโลกในภาพรวมที่ผ่านมา FAO (1991) ก่อให้เกิดความไม่เสถียรของสังคมเกษตรหลายด้าน โดยเฉพาะการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ก่อให้เกิดการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน การทำลายของโรคและแมลงสูง สูญเสียพันธุกรรมของพืช การใช้สารเคมีเกิดปัญหาธรรมชาติเป็นพิษ เกิดมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

(๗) เกษตรแนวพุทธ เกษตรวิถีพุทธ หรือ พุทธเกษตร

การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรแนวพุทธ เกษตรวิถีพุทธ หรือพุทธเกษตร เป็นพื้นฐาน ได้แก่ หลักความเป็นกลางในการทำงาน (มัชฌิมาปฏิปทา) ขยันหมั่นเพียร (ทิวฐธัมมิกัตตะ) การทำงานให้สำเร็จ (อิทธิบาท ๔) มีเมตตากรุณาต่อกัน (พรหมวิหาร ๔) แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูลสังคม (สังคหวัตถุ ๔) สัมมาอาชีวะ (อริยสัจ ๔) ตระหนักรู้ ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม (สัปปุริสธรรม ๗) โดยใช้แนวทางของระบบการเกษตรยั่งยืน เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรแบบผสมผสาน เกษตรพอเพียง ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ ที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) เกษตรกรที่ทำการเกษตรกรรมมีพื้นฐานปัจเจกชนปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี แบ่งปัน และคำนึงถึงความสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๗. การนำเสนอผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เกี่ยวกับชุมชนพุทธเกษตรกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนในพื้นที่อีสานใต้ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) ใช้วิธีวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ดังนี้

๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงาน การวิจัยและเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ เป็นกรอบในการศึกษา

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุม การสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๓.๑.๒ การศึกษาเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา

๓.๒ พื้นที่วิจัย

๓.๒.๑ พื้นที่วิจัยที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ๓ จังหวัดในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบด้วย จังหวัดอุบลราชธานี ป่าชุมชน ๔ แห่ง ป่าเอกชน ๓ แห่ง จังหวัดศรีสะเกษ ป่าเอกชน ๑ แห่ง ป่าเอกชน ๕ แห่งและจังหวัดยโสธร ป่าชุมชน ๑ แห่ง รวมป่าชุมชน ๖ แห่ง ป่าเอกชน ๑๔ แห่ง ดังนี้

ตารางที่ ๒ พื้นที่วิจัย

จังหวัด	พื้นที่เป้าหมาย
อุบลราชธานี	ป่าชุมชน ๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาง หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาง ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร ๒) ป่าชุมชนบ้านยาง (๒ แห่ง) หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงไผ่ อำเภอมหาชนะชัย ๓) ป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ อำเภอเขื่องใน
	ป่าเอกชน ๑) นางรุ่งนภา กงชุย หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาง ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร ๒) นางรำไพ สุโคตร หมู่ที่ ๕ บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอฟิบูลมังสาหาร ๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย
ศรีสะเกษ	ป่าชุมชน ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์
	ป่าเอกชน (๑) นางลำไย คำแก้ว หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ (๒) นางสุพิศ อูทจันทร์ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ (๓) นางดวงฤดี สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ (๔) นางสาวชลลดา สามสี หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์

	๕) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ หมู่ที่ ๑๒ บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอนोनคุณ
ยโสธร	ป่าชุมชน ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย
	ป่าเอกชน ๑) นายบุญหลาย ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๒) นางใบ บุญปก หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๓) นางประยुर ผลจันทร์ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๔) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล ๕) นายสมภาร สุวรรณรัตน์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านห้วยค้อ ตำบลกำแมด อำเภอเกษตรวิสัย ๖) นางหนูลำพัน วรวงค์ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอเกษตรวิสัย

๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร ดังนี้

๓.๓.๑ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร รวม ๓ จังหวัดๆ ละ ๕ คน รวมทั้งหมด ๑๕ คน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นบุคคลที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับการศึกษาสภาพและกระบวนการตลอดทั้งวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๓.๓.๒ เกษตรกรผู้ปลูกป่าและคณะกรรมการป่าชุมชนพื้นที่ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกป่าเอกชน จำนวน ๑๔ คน และคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน ๑๑ คน โดยใช้เทคนิคการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

๓.๓.๓ สัมมนารายกลุ่ม (Focus group) โดยมีตัวแทนจากกลุ่ม (๑) และ (๒) เข้าร่วมรวม ๑๕ คน

รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า รวมทั้งหมด จำนวน ๔๗ คน เกี่ยวกับสภาพ

การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ และศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๓.๔.๑ **แบบสัมภาษณ์** (Interview Guideline) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) กับผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่าในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษและยโสธร โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ ด้วยวิธีการดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้าตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๖ ด้าน ดังนี้

(๑) ด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน คือ การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยมีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย

(๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก คือ การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

(๓) โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย คือ นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ

(๔) ระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูก

และการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ตามแนวคิดเชิงพุทธที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา^{๔๘}

(๕) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจ ป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

(๖) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ คือ การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของผู้ชมชนในรูปของกลุ่ม สมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ

๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

(๑) ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

(๒) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้จน“ผ่าน” ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๓.๔.๒ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเวทีที่ทบทวนผลการศึกษาศักยภาพ การจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ กระบวนการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตร เชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ อีสานใต้

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๕.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร

^{๔๘} อ่างแล้ว, อิทัปปัจจยตา, หน้า ๒

เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชน พุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๓.๕.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๖ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ ศึกษา เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ โดยติดต่อประสานงาน เพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้งและทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษา วิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจาก ผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิบัติการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวม ข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๕

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ที่เป็นกรณีศึกษา เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ และวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการ ปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุป ผลการวิจัยต่อไป

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิง ประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิง คุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุป ตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อ ดังนี้

๓.๖.๑ ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่าเอกชน และป่าชุมชน ได้แก่ เอกสารสิทธิที่ดินปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากป่า การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุน สินเชื่อและกิจกรรมการปลูกป่า โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

๓.๖.๒ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งในส่วนของป่า เอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ ระบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ไม้มีค่าที่เกษตรกรปลูก การเลือกชนิดของไม้มีค่า ที่ปลูก ประเภทไม้มีค่าในป่าชุมชน การจัดสัดส่วนที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร การจัดการดูแลป่า ชุมชน

๓.๖.๓ วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ทั้งใน ส่วนของป่าเอกชนและป่าชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผนธุรกิจของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแล ป่าชุมชน การวิเคราะห์ผลได้ผลเสียในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรและการดูแลป่าชุมชน

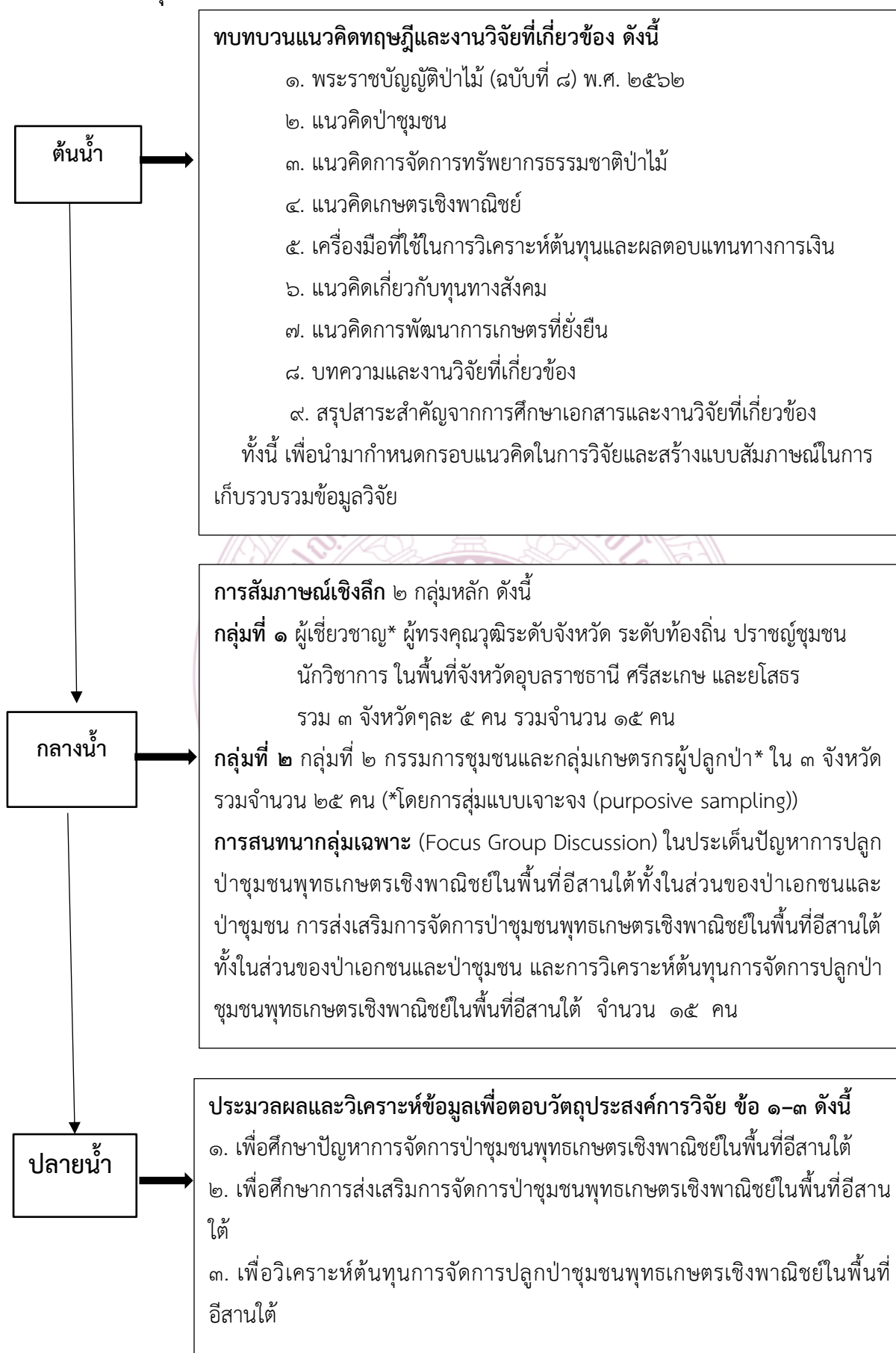

ความเป็นไปได้ทางการเงินของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน การเปิดเผยข้อมูลทางการเงิน การบัญชีของเกษตรกรผู้ปลูกป่าและชุมชนผู้ดูแลป่าชุมชน และปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นหรือคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๒) เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ๓) เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ กรรมการชุมชนและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า รวมทั้งหมด จำนวน ๔๗ คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือ ในการศึกษาแล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพเพื่ออธิบายผลการวิจัย ตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนและกระบวนการ ตามแผนภาพ ต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๘ การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย จะเป็นการนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูล ภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความประกอบการบรรยายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่ ที่จะนำแนวทางไปสู่วิจัยย่อยที่ ๒ ในการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ความเป็นไปได้ในเชิงพาณิชย์และสามารถยกระดับเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ปลูกป่าอย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพ จากกลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ประชาชน นักวิชาการ รวมจำนวน ๔๗ คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยพื้นที่ศึกษา ใช้แบบเจาะจง การสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยเลือกให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในแต่ละจังหวัด ข้อมูลจากพื้นที่ ๓ จังหวัด ในอีสานใต้ ประกอบด้วย จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร ดังนี้

๑. พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย

๑) นางรุ่งนภา กงซุย บ้านนาจาน ตำบลระเว อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) และเครือข่าย Young Smart Farmer

๒) นางรำไพ สุโคตร บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี เลขาธิการวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) และเครือข่าย Young Smart Farmer

๓) นายอานนท์ พลพิทักษ์ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อ.นาเยีย จ.อุบลราชธานี เกษตรกร

๒. พื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย

๑) นางลำไย คำแก้ว บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ

๒) นางสุพิศ อุทธจันทร์ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน

๓) นางดวงฤดี สามสี บ้านหนองถ่ม ตำบลตู้อ อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี

๔) นางสาวชลลดา สามสี บ้านหนองถ่ม ตำบลตู้อ อ.กันทรารมย์ จ.ศรีสะเกษ เกษตรกร

๕) นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อ.โนนคูณ จ.ศรีสะเกษ

๓. พื้นที่จังหวัดยโสธร ประกอบด้วย

๑) นายบุญหลาย ผลจันทร์ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร เกษตรกร/สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดงมะไฟ

๒) นางใบ บุญปก บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร เกษ

๓) นางประยูร ผลจันทร์ บ้านคำแขนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี

๔) นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว บ้านคำแขนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
เกษตรกร

๕) นายสมภาร สุวรรณรัตน์ บ้านห้วยค้อ ตำบลกำแมด อ.กุดชุม จ.ยโสธร เกษตรกร

๖) นางหนูลำพัน วรวงศ์ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อ.กุดชุม จ.ยโสธร เกษตรกร

๒. คณะกรรมการป่าชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นที่ให้อข้อมูล

๒.๑ พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย (๑) พระครูสุวรรณเทศธรรม เจ้าอาวาสวัดป่า
นาจาน ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร (๒) นายสมหมาย หงษ์มณี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านยาง ตำบลบุ่งไหม
อำเภอเมืองฯ (๓) พระพิพัฒน์วิโรภาส, นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ ปราชญ์พื้นถิ่นและกรรมการป่าชุมชน และ
พระคมสันต์ คัมภีโร ศูนย์พุทธธรรมพระพรหมวชิรญาณ ป่าดงใหญ่วังอ้อ อำเภอเชียงใน

๒.๒ พื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย (๑) นายสุรียัน ฤงจันทร์ (กำนันตำบลกุดเสลา
อำเภอกันทรลักษ์) และคณะ ประกอบด้วย นายทองจันทร์ จุลทรศน์ และนายปราณี นาคำมูล ทั้งสองคน
เป็นราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ (๒) นายสมจิต
ดิษฐประสพ ประธานวัฒนธรรมหมู่บ้านและปราชญ์พื้นถิ่นป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์

๒.๓ พื้นที่จังหวัดยโสธร ประกอบด้วย นายสมคิด ทีชะสุข อดีตผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันสมาชิก
สภาเทศบาลตำบลฟ้าหยาดและคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย
ได้แก่ นายสมชาย มณีจักร นายไชยรงค์ วาระพิลา นายนพรัตน์ ลาวรรณา นายทา ศรีคำภา และนายสุชาติ
สายหงส์

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม
ได้ถูกนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อเป็นบทสรุปการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
ดังนี้

๔.๑ ภูมิหลังของเกษตรกรและชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

๔.๒ เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๓ เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๔ เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ภูมิหลังของเกษตรกรและชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

๔.๑.๑ ภูมิหลังของเกษตรกรชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชนเชิงพาณิชย์

เกษตรกรที่ให้อข้อมูลทุกคนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยมีอาชีพอื่นเสริมเพื่อให้มี
รายได้เพียงพอในการดูแลครอบครัว เดิมการทำเกษตรของเกษตรกรเป็นไปเพื่อยังชีพ โดยมีจุดประสงค์
เพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตผลทางการเกษตร ที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของเกษตรกรและครอบครัว สำหรับ

ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้มา นอกเหนือจากการนำมาใช้บริโภคในครัวเรือนแล้ว หากมีส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค เกษตรกรจะแบ่งปันเมล็ดพันธุ์หรือผลผลิตกับเพื่อนบ้านหรือนำไปขาย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการดำรงชีพของเกษตรกรในปัจจุบัน มีความจำเป็นต้องมีปัจจัยการดำรงชีพที่นอกเหนือจากการบริโภค เกษตรกรจึงจำเป็นต้องทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เพื่อให้มีผลผลิตไปจำหน่ายในตลาด ด้วยเหตุผลดังกล่าวเกษตรกรจำเป็นต้องปรับตัวจากการทำการเกษตร เพื่อยังชีพไปสู่การทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เพื่อหารายได้จากการนำผลผลิตไปจำหน่ายในตลาด

การเกษตรเชิงพาณิชย์จำเป็นต้องมีการลงทุนและใช้พื้นที่ทำการเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรจำเป็นต้องแสวงหาที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ เพื่อทำการเกษตรตลอดทั้งมีการปรับเปลี่ยนจากระบบการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ไปเป็นการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ เปลี่ยนจากการใช้เฉพาะมูลสัตว์ผสมในดินเพื่อทำการเพาะปลูก ไปเป็นการใช้ปัจจัยการผลิตอื่นเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น เช่น การใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืช ยาฆ่าวัชพืช รวมถึงการปรับระบบชลประทานจากแบบธรรมชาติดั้งเดิมที่ง่ายและไม่มีค่าใช้จ่ายมาก ไปสู่ระบบที่ใช้เทคโนโลยีที่ต้องใช้ทุน เช่น การให้น้ำโดยใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ เครื่องจักรกลท่อนแรงงาน การใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อค้นหาวัสดุ เป็นต้น นอกจากนี้ความซับซ้อนที่มากขึ้นของระบบการผลิต เกษตรกรยังจะต้องคำนึงถึงระบบการตลาดที่จะรองรับผลผลิตที่มากขึ้นด้วย

การดำเนินชีวิตของเกษตรกรทั้งในรูปของเกษตรกรรวมเพื่อยังชีพและเกษตรกรรวมเชิงพาณิชย์ เกษตรกรได้ทำการเกษตรกรรม เป็นไปตามความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา อิทัปปัจจยตา^{๔๙} ในเรื่องการพึ่งพากันของธรรมชาติว่าไม่มีสิ่งใดอยู่โดยลำพังโดดเดี่ยว สรรพสิ่งมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน พืชมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพืชที่มีลำต้นขนาดใหญ่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับพืชอื่นที่มีขนาดเล็กได้อาศัยร่มเงา ขณะเดียวกันพืชที่มีขนาดเล็กทำหน้าที่ปกคลุมความชุ่มชื้นช่วยพืชขนาดใหญ่ที่เป็นพี่เลี้ยง ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการทำการเกษตรกรรมของเกษตรกรคือ ทุนทางสังคมโดยเฉพาะความผูกพัน ความเข้าใจ การให้การสนับสนุนและให้กำลังใจซึ่งกันและกันของคนรอบข้าง ตามหลักความสัมพันธ์ของทิศทั้งหก^{๕๐} ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และระหว่างมิตรสหายในชุมชน

การทดลองปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร นับเป็นส่วนหนึ่งที่เกษตรกรก้าวหน้าทดลองแล้วประสบปัญหาในเบื้องต้น เช่น คนในชุมชนมองว่าเป็นเรื่องไม่คุ้มค่าที่ใช้ที่ดินปลูกไม้มีค่า ที่ต้องรอผลผลิตระยะเวลา ๕-๑๐ ปี ตลอดทั้งยังไม่มี ความชัดเจนในเรื่องระเบียบขั้นตอนของการขออนุญาตตัดไม้ การแปรรูปตลอดทั้งการตลาด

^{๔๙}

https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CD%D4%B7%D1%BB%BB%D1%A8%A8%C2%B5%D2 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

^{๕๐} https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=265 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

อย่างไรก็ตาม ความคาดหวังของเกษตรกรที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีความแตกต่างกัน นับตั้งแต่การปลูกเพื่อลูกหลานในอนาคต การปลูกเพื่อเป็นป่าปกคลุมสมุนไพรรักษาคนในชุมชน การปลูกเพื่อนำน้ำจากต้นไม้ไปแปรรูปเป็นน้ำมันเชื้อเพลิง การปลูกเพื่อตัดขาย การปลูกเพื่อแปรรูปเป็นเฟอร์นิเจอร์หรือเพื่อเป็นวัสดุก่อสร้าง หรือแม้แต่การปลูกเพื่อยกแปลงขายที่ดินที่ไม่มีค่าเพื่อเป็นทุนในการใช้ชีวิตวัยชราด้วยกันในบั้นปลายชีวิตของสามีภรรยาที่ไม่มีบุตร ความตั้งใจที่มุ่งสู่ความสำเร็จในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่หลากหลายดังกล่าว แม้จะมีความคาดหวังที่แตกต่างกัน แต่ความตั้งใจเหล่านั้นได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแรงบันดาลใจ จากความผูกพันและการให้การสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง ตามหลักพุทธธรรมในทิศทั้งหก^{๕๑} ซึ่งนับเป็นต้นทุนที่สำคัญในสังคมเกษตรกรของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๑.๒ ภูมิหลังของชุมชนพุทธเกษตรในการจัดการป่าชุมชน

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในอดีต มีสาเหตุมาจากการเข้าไปยึดถือครอบครองโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ การจัดการป่าชุมชนของชุมชนนับเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการลดพื้นที่ของป่า ในเขตพื้นที่อีสานใต้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้ให้ข้อมูลการจัดการป่าชุมชน โดยก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สาเหตุที่ป่าชุมชนยังคงอยู่ได้เนื่องมาจากความเชื่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด รวมถึงผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชนและผู้นำชุมชน ลักษณะของป่าชุมชนดังกล่าวมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ป่าในที่ธรณีสงฆ์ ป่าดอนปู่ตา ป่าช้าสาธารณประโยชน์ หรือป่าชุมชนที่ประชาชนร่วมใจกันจัดให้เป็นพื้นที่ป่า ที่มีทั้งไม่มีค่าที่โตตามธรรมชาติและไม่มีค่าที่ปลูกเสริมให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้พบแนวคิดการปลูกป่าโดยใช้วิธีไม่ปลูก ซึ่งคณะกรรมการชุมชนผู้ดูแลป่าได้ทดลองปล่อยให้ป่าไม่มีค่าและไม้อื่น ๆ เกิดและเติบโตตามธรรมชาติ พบว่าสภาพป่ามีความหลากหลาย มีการพึ่งพากันของพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดและมีความยั่งยืนมากกว่าป่าที่ปลูก

การจัดการป่าชุมชนในอดีต ได้ใช้หลักความสามัคคีพร้อมเพรียงของคนในชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักอปริหานิยธรรม ๗^{๕๒} ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สำหรับหมู่ชนในการบริหารบ้านเมือง โดยเฉพาะการหมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำในการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้ยังใช้หลักความเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔^{๕๓} โดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนดูแลประชาชนด้วยการอนุโลม ให้นำไม้มีค่าไปใช้ประโยชน์เมื่อมีความจำเป็น โดยเฉพาะเพื่อเป็นการสงเคราะห์ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยรายครัวเรือน หรือเพื่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์ ตลอดทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เข้าไปเก็บผลผลิตที่เกิดจากป่าตามฤดูกาลเพื่อนำไปบริโภคในครัวเรือนหรือนำไปค้าขายเพื่อยังชีพ

^{๕๑} อ่างแล้ว, ทิศทั้งหก, หน้า ๕๔

^{๕๒} https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=289 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

^{๕๓} https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=161 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

ป่าไม้เหล่านี้ ยังคงอยู่ได้เพราะได้รับการดูแลรักษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านพิธีกรรมของพระสงฆ์ ในการบวชต้นไม้รักษาป่าและผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่เข้ามาทำลายป่ามักจะประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ที่สำคัญคือความเข้มแข็งเอาใจใส่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนและความมีจิตอาสาของชาวบ้าน รวมถึงการมีส่วนร่วมสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษาป่า เช่น การทำถนนดินทั้งภายในป่าชุมชนและรอบป่าชุมชนเพื่อเป็นแนวกันไฟป่า การจัดทำฐานข้อมูลและป้ายประเภทพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนเพื่อการศึกษาของเด็กและเยาวชน เป็นต้น

ด้วยเหตุที่มีการบุกรุกป่าจากบุคคลภายนอก ซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญในการจัดการป่าชุมชน การบุกรุกดังกล่าวมีทั้งในรูปแบบที่เข้ามาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ตลอดทั้งเข้ามาใช้เป็นที่ทำมาหากิน เช่น การล่าสัตว์ การตัดไม้หรือเก็บไม้เพื่อนำไปเผาถ่าน จากการทำชุมชนหลายชุมชนไม่สามารถจัดการปัญหาเหล่านี้ ด้วยมาตรการของชุมชนโดยลำพัง ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยความเห็นชอบของประชาชนจึงได้แจ้งความประสงค์ต่อกรมป่าไม้เพื่ออาศัยพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ในการจัดการป่าชุมชน ตลอดทั้งเป็นช่องทางให้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านบุคลากร งบประมาณ และเครื่องมือในการฝึกอบรมและจัดกำลังอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ตลอดทั้งให้การสนับสนุนเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมการดูแลรักษาป่า

อย่างไรก็ตาม เมื่อป่าชุมชนเดิมได้ถูกประกาศให้เป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ชุมชนจะมีข้อจำกัดบางประการ ในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเก็บหาของป่าในป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากไม้ที่ได้เฉพาะบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยไม่ให้อื่นใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียง เฉพาะ เพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชนหรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น ทั้งนี้ ให้อยู่ภายใต้ความดูแลของคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด

๔.๒ ศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง เกี่ยวกับปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยการสำรวจจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร พบว่า

๔.๒.๑ ปัจจัยด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

ปัจจัยด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน คือ การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย เอกสารสิทธิที่ดินถือเป็นปัจจัยสำคัญของความมั่นคงในการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยจะต้องมีอาณาเขตที่ชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมายในการประกอบอาชีพเกษตรกรโดยเฉพาะการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิในการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าทั้งในพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิของเกษตรกร เช่น โฉนดที่ดิน และเอกสารแสดงการครอบครองที่ดินที่สำนักงาน การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ออกเอกสารให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน

จากการลงพื้นที่สำรวจและการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายพบว่าเอกสารสิทธิและเอกสารที่รัฐอนุญาตให้เข้าไปทำประโยชน์ในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ทั้งในส่วนของเกษตรกรและของชุมชน แยกได้ดังนี้

๑) เอกสารสิทธิของเกษตรกร เกษตรกรมีเอกสารสิทธิสำหรับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ประกอบด้วย โฉนดที่ดิน และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ โดยเป็นโฉนดที่ดินจำนวน ๗ ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ ๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา ถึง ๑๓ ไร่ และเป็นเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ จำนวน ๗ ราย มีเนื้อที่ขนาดตั้งแต่ ๓ ไร่ ถึง ๑๐ ไร่ โดยสรุปตามตารางแสดง ดังนี้

ตารางที่ ๓ แสดงประเภทเอกสารสิทธิที่ดินของเกษตรกรและเนื้อที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ที่	ชื่อ-สกุล	ประเภทเอกสารสิทธิ	เนื้อที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์
๑	นางรุ่งนภา กงชุย	โฉนดที่ดิน	๔ ไร่
๒	นางรำไพ สุโคตร	โฉนดที่ดิน	๓ ไร่
๓	นายอานนท์ พลพิทักษ์	ส.ป.ก.๔-๐๑	๔ ไร่
๔	นางลำไย คำแก้ว	ส.ป.ก.๔-๐๑	๓ ไร่
๕	นางสุพิศ อุทธจันทร์	ส.ป.ก.๔-๐๑	๓ ไร่
๖	นางดวงฤดี สามสี	โฉนดที่ดิน	๒ ไร่
๗	นางสาวชลลดา สามสี	โฉนดที่ดิน	๕ ไร่ ๓ งาน ๙๔ ตารางวา
๘	นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์	โฉนดที่ดิน	๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา
๙	นายบุญหลาย ผลจันทร์	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๑๐ ไร่
๑๐	นางใบ บุญปก	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๕ ไร่
๑๑	นางใบ บุญปก	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๕ ไร่
๑๒	นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว	ส.ป.ก.๔-๐๑ ข	๘ ไร่
๑๓	นายสมภาร สุวรรณรัตน์	โฉนดที่ดิน	๑๓ ไร่
๑๔	นางหนูลำพัน วรวงศ์	โฉนดที่ดิน	๑๐ ไร่

ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗^{๕๔} เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับ อาทิตยา พองพรหม

^{๕๔} อ่างแล้ว, พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗, หน้า ๑

(๒๕๖๓)^{๕๕} และคำบรรยายของ นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๕๖} ที่ว่า ไม่มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล เรียกว่า “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องและอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ ไม่มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และไม้นั้นถือว่าเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม โดยเจตนารมณ์ของ มาตรา ๗ บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการลักลอบตัดไม้ โดยเฉพาะไม้สัก ไม้ยาง ไม้พะยูน แต่สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ เป็นที่เขตป่าของรัฐที่ปฏิรูป จากการที่คนเคยเข้าไปอยู่ในป่าทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม รัฐจึงจัดที่ดินป่าเสื่อมสภาพให้เกษตรกรอยู่อาศัย ดังนั้น หากมีการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้าม

๒) ขอบเขตการปลูกและการใช้ประโยชน์จากป่าของเกษตรกร

เกษตรกรที่มีเอกสารถือครองต่างกัน จะมีพื้นที่ทำการเกษตรที่มีสภาพดินต่างกัน พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิเป็นโฉนดที่ดิน ส่วนใหญ่จะมีพัฒนาการการดูแลคุณภาพดินอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่สำหรับพื้นที่ที่เป็นป่าเสื่อมโทรมและรัฐอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์จะมีสภาพดินปนทราย เกษตรกรจึงต้องใช้ความพยายามในการใช้เวลาปรับสภาพดินที่จะทำการเกษตร เช่น พื้นที่ สปก.๔-๐๑ ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมส่วนใหญ่มีสภาพดินที่เป็นดินร่วนปนทราย เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ปลูกยางนา แต่มีอยู่ ๑ ราย นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๕๗} ได้ใช้เวลาปรับสภาพดิน โดยใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุม ต้นกล้วยอุ้มน้ำ ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกล้วย นอกจากนี้ ยังมีการใช้ความรู้และของเกษตรกรและเพื่อนบ้านในชุมชนในการเจาะน้ำใต้ดิน โดยดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาปล่อยลงในสระ โดยใช้พลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผงพลังงานแสงอาทิตย์ (Solar Cell) จากนั้นปล่อยให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำเป็นฝายย่อยแบบขั้นบันไดตามแนวแปลงที่ดิน เพื่อเลี้ยงน้ำในสวนป่าและกิจกรรมการเกษตรอื่น

สำหรับการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูก เกษตรกรบางรายยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับปัญหาการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน ซึ่งคาดว่าจะอาจจะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น นางรุ่งนภา กงชุย^{๕๘} แสดงข้อกังวลว่า ในอนาคตเมื่อไม่มีค่าที่ปลูกเจริญเติบโตพร้อมนำไปแปรรูป หากผู้ปลูกต้องการนำไปแปรรูป แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตาม แต่ยังมีข้อกังวล

^{๕๕} อ่างแล้ว, อาทิตยา ทองพรหม, หน้า ๑๒

^{๕๖} นายสหัสรัฐ ศิริวรรณ, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมทรัพยากรป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี, บรรยายเรื่อง “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

^{๕๗} นายอานนท์ พลพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี (๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๕๘} นางรุ่งนภา กงชุย บ้านเลขที่ ๒๐๗ หมู่ที่ ๑๐ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

เกี่ยวกับข้อจำกัดในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้ จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องแจ้งผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด หรือกรณี การขออนุญาตการใช้เลื่อยโซยนต์ จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับให้เกษตรกรผู้ปลูกป่า สามารถใช้เลื่อยโซยนต์ ในการนำไม้มาแปรรูปหรือไม่อย่างไร

จากคำบรรยายของ นายสหรัฐ ศิริวรรณ^{๕๔} ว่า การรับรองการตัดไม้ ซักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์ จากไม้ กรมป่าไม้ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) เอกสาร แบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน และมีผู้มีตำแหน่ง รับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัดจะมีกีดกันโดย จะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อจะขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบด้วย (๒) แบบเอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรอง เจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาตออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟัน เจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้น จะไปอยู่ ณ ที่ใด เกษตรกรจะต้องระมัดระวัง ในการเก็บไม้มีค่าไว้ในครอบครอง ซึ่งจะต้องไม่เกินปริมาตร ๔ ลูกบาศก์เมตร หากเกินจะได้รับโทษตามกฎหมายที่รุนแรง หากเกษตรกรมีข้อสงสัยควรขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

สำหรับการตัดไม้ในที่ดินที่รัฐอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรือให้อยู่อาศัยทำกิน เช่น ไม้ในที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ ไม่ว่าไม้เหล่านั้นจะเกิดก่อนหรือหลังเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน ถือเป็นไม้กรรมสิทธิ์ของรัฐ เกษตรกร ตัดไม้ไม่ได้ หากจะตัดจะต้องได้รับอนุญาตก่อน ต้นไม้หรือไม้มีค่านั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินของรัฐ เกษตรกรสามารถ ทำประโยชน์ในที่ดิน เช่น สามารถขุดดินเป็นบ่อเลี้ยงปลาได้ แต่จะขายหน้าดินไม่ได้ ดังนั้นไม้เดิมหรือไม้ที่ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ จะต้องได้รับอนุญาตก่อนทำไม้ซึ่งหมายถึงก่อนที่จะตัดหรือทำการแปรรูป เพราะต้องการ ควบคุมป้องกันไม่ให้นายทุนเข้าไปกว้านซื้อที่ดิน และสำคัญคือที่ดินนั้น สำนักงานการปฏิรูปที่ดินได้อนุญาต ให้ปลูกไม้มีค่าหรือไม่ เมื่อได้รับอนุญาตให้ปลูกแล้วจึงจะขออนุญาตทำไม้ได้

๔.๒.๒ เอกสารสิทธิและการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน

จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายพบว่า ป่าชุมชนมีทั้งแบบที่มีมาดั้งเดิม คู่กับชุมชน โดยประชาชนได้มีการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และป่าชุมชน แบบที่ได้พัฒนาหรือปลูกเสริม ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รับการส่งเสริมให้จัดตั้งขึ้น โดยได้รับแรงบันดาลใจจากความสำเร็จของป่าชุมชนอื่น ที่มุ่งเน้นให้ชุมชนตระหนักในคุณค่าความสำคัญที่มีต่อชีวิตของคนในชุมชน การดูแลรักษาป่าชุมชนและการปลูกเสริมทั้งสองรูปแบบ ประชาชนได้มีส่วนร่วมทั้งในการคิด วางแผน ตัดสินใจดำเนินการ โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นกลไกสำคัญ ในการบริหารจัดการป่าชุมชนซึ่งมุ่งไปที่ ประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีของชุมชน กระบวนการ เหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งในการปลูกเสริม การดูแลรักษา ตลอดจนทั้งใช้ ประโยชน์ร่วมกันด้วยความเป็นธรรม การบริหารจัดการดังกล่าว ได้มีผู้นำหรือผู้ที่ทำหน้าที่ประสานการทำงาน

^{๕๔} อ่างแล้ว, คำบรรยาย “การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”

ร่วมกับชุมชน ทั้งในรูปของคณะกรรมการหรือองค์กรของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนทั้งขอรับการสนับสนุนจากองค์กรอื่นภายนอกชุมชน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การดูแลรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน แนวทางการดูแลป่าชุมชนที่ปรากฏตามข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มีความสอดคล้องกับรูปแบบการพัฒนาและบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืนของกรมป่าไม้^{๖๐}

จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชนในพื้นที่ ๓ จังหวัด พบว่าป่าชุมชนทั้งหมดได้รับการดูแลรักษามาแต่เดิมตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และมีบางส่วนได้ปรับให้เป็นป่าชุมชนแบบพัฒนาในภายหลัง โดยได้พบข้อมูลเอกสารสิทธิและการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน ดังนี้

๑) เอกสารสิทธิที่ดินของป่าชุมชน

ตารางที่ ๔ แสดงเอกสารสิทธิที่ดินของป่าชุมชนและขนาดของเนื้อที่ป่าชุมชน

ที่	ชื่อป่าชุมชน	ประเภทเอกสารสิทธิ	เนื้อที่ป่าชุมชน
๑	ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี	(๑) น.ส. ๓ (๒) ที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์	(๑) ๕๐ ไร่ (๒) ๓๑ ไร่
๒	ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงไผ่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี	(๑) ที่ดินป่าช้า สาธารณประโยชน์ (๒) ที่ดินสาธารณประโยชน์ (ดอนปู่ตา)	(๑) ๑๐๒ ไร่ ๒ งาน ๖๒ ตารางวา (๒) ๔๐ ไร่ ๑ งาน ๙๑ ตารางวา
๓	ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒	๗๒๐ ไร่ ๐ งาน ๓๓ ตารางวา
๔	ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ แยกเป็น (๑) พื้นที่อนุรักษ์ (๒) พื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์	(๑) ๓๑๕ ไร่ ๓ งาน ๖๒ ตารางวา (๒) ๑๒๘ ไร่ ๓ งาน ๗๐ ตารางวา
๕	ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี	ป่าชุมชนตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒	๑,๕๔๔ ไร่ ๐ งาน ๑๐ ตารางวา

^{๖๐} อ้างแล้ว, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, หน้า ๒๒

ภาพที่ ๔.๑ ภาพป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ

ภาพที่ ๔.๒ ภาพป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร

ภาพที่ ๔.๓ ภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี

จากการสำรวจสภาพป่าชุมชนทั้ง ๕ แห่ง พบว่า ป่าชุมชนมีเอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ น.ส.๓ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดอนป่าที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ตลอดทั้งป่าชุมชนที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สำหรับไม่มีค่าที่พบในป่าชุมชนในพื้นที่สำรวจ โดยมีรายละเอียดเอกสารของป่าชุมชน ดังนี้

(๑) ป่าชุมชนวัดบ้านนาจาน หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี พระครูสุวรรณเทศธรรม^{๖๑} ให้ข้อมูลว่า วัดบ้านนาจาน มีเอกสารสิทธิ น.ส.๓ จำนวน ๕๐ ไร่ และที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์ ๓๑ ไร่ วัดและชุมชนร่วมกันปลูกป่า โดยวัดเป็นหลักนำในการปลูกไม้ที่ปลูก ได้แก่ ไม้ประดู่ สัก พะยุง จิก และไผ่ ปลูกมาแล้วอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า ๔๐ ปี หาช่างชุดเจาะบ่อบาดาลและขอไฟฟ้ามาช่วยระบบน้ำในการปลูกป่า

ยังเป็นปัญหาระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน กล่าวคือ วัดบ้านนาจาน ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์เป็นนิติบุคคล ที่ดินของวัดบ้านนาจานอยู่ติดกับที่สาธารณประโยชน์ ทางวัดบ้านนาจาน ได้ทำรั้ววัดผนวกเอาพื้นที่ของที่สาธารณประโยชน์ทั้งหมด เข้าเป็นพื้นที่ครอบครองของวัดบ้านนาจานไปด้วย

(๒) ป่าชุมชนบ้านยาง หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี นายสมหมาย หงษ์มณี^{๖๒} ให้ข้อมูลว่า ป่าชุมชนบ้านยาง ประกอบด้วยที่ดินสาธารณประโยชน์ ๒ แปลง ได้แก่ แปลงที่ ๑ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ อบ ๐๒๒๕ ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๖ มีขนาดพื้นที่ ๑๐๒ ไร่ ๒ งาน ๖๒ ตารางวา ให้อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ให้เป็นป่าช้าสาธารณประโยชน์ (แต่หลังจากนั้นป่าได้ถูกบุกรุก ปัจจุบันคงเหลือผืนป่าชุมชน ๗๐ ไร่ และยังคงใช้เป็นป่าช้าสำหรับฝังศพผู้เสียชีวิตจากไข้มาลาเรีย ไม่มีค่าที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ ไม้กะบาก ไม้ค้อ ไม้พะยอม แปลงที่ ๒ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ อบ ๓๙๐๔ ที่ดินเลขที่ ๒๙๖ ระบาย ๕๙๓๙ II ๙๔๘๐ เนื้อที่ ๔๐ ไร่ ๑ งาน ๙๑ ตารางวา ให้อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงมหาดไทย (ดอนปู่ตา) ออก ณ วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๔๘ ปัจจุบันไม่มีผู้ใดกล้าบุกรุกเข้าตัดไม้หรือแม้แต่เก็บไม้ที่ล้มแล้ว ไม่มีค่าที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ ไม้กะบาก บก แต่ ยางนา ไผ่ อายุปานี้กว่า ๒๐๐ ปี ปัจจุบันป่าชุมชนทั้งสองแปลงมีถนนคอนกรีตตัดผ่าน

จากการสัมภาษณ์นายสมหมาย หงษ์มณี ให้ข้อมูลว่า เนื้อที่แปลงที่ ๑ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ อบ ๐๒๒๕ ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๓๖ มีขนาดพื้นที่ ๑๐๒ ไร่เศษ ถูกบุกรุกเหลือพื้นที่ ๗๐ ไร่ เป็นการคาดคะเน ยังไม่มีการรังวัดตรวจสอบอย่างถูกต้อง

(๓) ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์ และคณะ^{๖๓} ให้ข้อมูลว่า “ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ จาก พ.ร.บ. ป่าชุมชน จังหวัดศรีสะเกษ ปรับจากกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติเดิม เข้ามาเป็นการบังคับใช้ ตามมาตรา ๙๙ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ หมู่บ้านเข้าร่วมประกอบด้วย บ้านนารังกา หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งสว่าง หมู่ที่ ๖ บ้านหนองรุง หมู่ที่ ๗ บ้านชะวาขอ หมู่ที่ ๙ บ้านโนนคูณ หมู่ที่ ๑๔ บ้านนารังกาใต้ หมู่ที่ ๑๕ และ

^{๖๑} พระครูสุวรรณเทศธรรม (ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลระเว) เจ้าอาวาสวัดบ้านนาจาน เลขที่ ๒๒๓ หมู่ที่ ๕ บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๒} นายสมหมาย หงษ์มณี ผู้ใหญ่บ้านบ้านยาง เลขที่ ๑๘๓ หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี (๒๓ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๓} นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์ กำนันตำบลกุดเสลา ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน หมู่ที่ ๑ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๔ มีนาคม ๒๕๖๕)

บ้านโนนพิทักษ์ หมู่ที่ ๑๖ ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ “ป่าฝั่งขวาห้วยชะยุ้ง” ป่าชุมชนมีเนื้อที่ ๗๒๐ ไร่ - งาน ๓๓ ตารางวา ได้รับอนุมัติโครงการป่าชุมชนเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒ ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา เป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุง เป็นต้น

นอกจากนี้ นายสมจิตร์ ดิษฐประสพ^{๖๔} ประชาชนชุมชนและประธานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งร่วมก่อตั้งหมู่บ้านทุ่งสว่างแยกมาจากบ้านนารังกา สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีจากบรรพบุรุษ (ทำบุญเลี้ยงพระ เลี้ยงตาแขก จัดบุญบังไฟ) ให้ข้อมูลว่า ป่าชุมชนกุดเสลาเดิมเป็นป่าสงวนทำเลเลี้ยงสัตว์ ขนาดพื้นที่เดิมมากกว่า ๑,๐๐๐ ไร่ แต่ปัจจุบันคงเหลือกว่า ๗๐๐ ไร่ อดีตผู้ใหญ่บ้านคนแรก นายบุญสงค์ ชันทอง นายจวง วงศ์ศรี และนายสมจิตร์ ดิษฐประสพ เป็นผู้ร่วมบุกเบิก ในการสงวนให้ที่ดินเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ใช้ระบบสังคม (ประชาคม) ทั้ง ๑๖ หมู่บ้านของตำบลกุดเสลา ควบคุมคนในชุมชนในการดูแลรักษาป่า มีข้อตกลงเดิม เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ดูแลรักษาช่วยกันทั้งตำบล สร้างกฎระเบียบห้ามจับสัตว์และตัดต้นไม้ ผลผลิตจากป่านำออกจากป่าไปใช้ประโยชน์ได้เฉพาะเห็ด แมลง ต้นไม้หรือกิ่งไม้ตาย

จากการสำรวจรอบพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมด มีถนนดินและบางส่วนเป็นคอนกรีตล้อมรอบ ปลอดภัยการรุกคืบเอาที่ดินป่าชุมชนได้อย่างสิ้นเชิง เพียงแต่อดีตที่ผ่านมา มีการบุกรุกเข้าไปทำกินและที่พักสงฆ์ คณะกรรมการป่าชุมชนได้แก้ไข้ไปแก้ไข้ปัญหาแล้ว ปัจจุบันไม่มีการบุกรุกแต่อย่างใด

(๔) ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร นายสมคิด ทีฆะสุข และคณะ^{๖๕} ให้ข้อมูลว่า ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด หมู่ที่ ๑ ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เนื้อที่ ๔๔๔ ไร่ ๓ งาน ๓๒ ตารางวา ตามนัยมาตรา ๙๙ แห่ง พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ สภาพผืนป่า (อยู่นอกเขตเทศบาล) ตามแผนที่ของกรมป่าไม้ แยกออกเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ๓๑๕ ไร่ ๓ งาน ๖๒ ตารางวา พื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ๑๒๘ ไร่ ๓ งาน ๗๐ ตารางวา ประเภทไม้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติในป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้พะยอม

ป่าชุมชนแห่งนี้ มีปัญหาเรื่องบุกรุกของประชาชนเข้าครอบครองพื้นที่บางส่วนของป่าชุมชน มีการปลูกบ้านเป็นที่อยู่อาศัย ๑ ราย ที่อยู่อาศัยเป็นลักษณะถาวรมิใช่ชั่วคราว ปัญหายืดเยื้อมาหลายสิบปี มีการนำไปฟ้องร้องต่อศาล ศาลชั้นต้นพิพากษาให้ออกจากพื้นที่แล้ว ยังดื้อแพ่ง ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนได้รับทราบปัญหาตลอดมา ขณะนี้ ก็ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรม

^{๖๔} นายสมจิตร์ ดิษฐประสพ ประธานวัฒนธรรมหมู่บ้าน/ประชาชนพื้นถิ่นป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านเลขที่ ๔๒ หมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๕} นายสมคิด ทีฆะสุข อดีตผู้ใหญ่บ้าน/คณะกรรมการป่าชุมชน/ปัจจุบันดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าหยาด บ้านเลขที่ ๑๔๔/๑ หมู่ที่ ๑ บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร (๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕)

(๕) ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร^{๖๖} ให้ข้อมูลว่า ได้รับแรงบันดาลใจจากพระราชดำรินุรักษ์ป่าต้นน้ำ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๙ เห็นหมู่บ้านอื่นได้รับธงพระราชทานและมีโอกาสเข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์ จึงได้ร่วมกับชุมชนในการรักษาป่า โดยให้ไม้ทุกชนิดเกิดและเติบโตไปตามธรรมชาติ โครงการป่าชุมชนวังอ้อ (๑,๕๔๔ ไร่ ๐ งาน ๑๐ ตารางวา) เดิม ๑,๘๐๐ ไร่ สูญเสียไป ๒๕๖ ไร่ เพราะก่อนปี ๒๕๓๙ พื้นที่บางส่วนประชาชนได้รับสิทธิใบเหี้ยบย่ำ ส.ค.๑ จำนวน ๒๕๖ ไร่ ไม่มีค่าที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนวังอ้อ ได้แก่ ยางนา ประดู่ แดง ไม้ ส่วนไม้ที่เกิดใหม่ได้แก่ พะยุง สัก

พระพิพัฒน์วิชโรภาส^{๖๗} ให้ข้อมูลว่า ป่าชุมชนแห่งนี้มีการบุกรุก เข้ามาทำกินเนื่องจากสภาพโดยรอบป่าชุมชนแห่งนี้ มีเนื้อที่ติดที่นาของชาวบ้าน และติดแม่น้ำลำเซบาย เหมาะที่จะทำสิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับธรรมชาติที่พักประเภทรีสอร์ท โดยการหนุนของนายทุน มีการระดมชาวบ้านและบุคคลภายนอก มาขอแบ่งพื้นที่แบ่งเป็นแปลงกว่า ๘๐ แปลง แต่คณะกรรมการป่าชุมชน และการหนุนนำของพระพิพัฒน์วิชโรภาส ผู้อำนวยการศูนย์พุทธธรรมฯ ได้มีมติยกเลิกไป เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่ก็ยังมีช่องทางที่จะผ่อนคลายเป็นเหตุทำให้ในบางราย ที่มีความจำเป็นและด้อยโอกาส แต่ก็มีคามระมัดระวังว่า เมื่อได้รับการสงเคราะห์ให้ที่ทำกินไปแล้ว ในบางรายกลับนำที่ดินไปขายต่อหาประโยชน์ เป็นการแอบแฝงเข้ามาหาประโยชน์ ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนก็คอยระมัดระวังและแก้ปัญหาโดยตลอด และเห็นว่าปัญหาลักษณะนี้ ก็จะมีให้เห็นอีก เพราะลักษณะที่ตั้งของป่าชุมชนแห่งนี้ เอื้อประโยชน์ต่อการเข้าไปจัดการแล้ว จะได้ผลตอบแทนมูลค่าสูง

นางรุ่งนภา กงชุย^{๖๘} ได้กล่าวว่า ที่ดินที่ถือครองอยู่เป็นโฉนดที่ดิน มีพื้นที่ปลูกป่า ๔ ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้น คือ ปลูกพะยุง ยางนา และไม้แดง ใช้ต้นไม้ที่ปลูกป่าเป็นไม้พื้เลี้ยงพืชอื่นที่ปลูกแซมเพื่อสร้างรายได้ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ พืชที่ปลูกแซม ได้แก่ ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย ตะขบ มะม่วง ลิ้นจี่ หนามสูง หัวมันหัวเผือก ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้นและเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูแลป่าที่ปลูกด้วย นอกจากนี้ได้ขยายการปลูก พะยุงและยางนาไปตามขอบสระและคันนาในไร่นาสวนผสม

^{๖๖} นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ ประชาชนพื้นถิ่น/กรรมการป่าชุมชน บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๙ บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี และพระคมสันต์ คัมภีโร ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ป่าดงใหญ่วังอ้อ (๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๖๗} พระพิพัฒน์วิชโรภาส เจ้าอาวาสวัดวังอ้อ เจ้าคณะตำบลหัวดอน ผู้อำนวยการศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ป่าดงใหญ่วังอ้อ

^{๖๘} อ่างแล้ว,นางรุ่งนภา กงชุย, หน้า ๗๐

นางรำไพ สุโคตร^{๖๙} ที่ดินที่ถือครองอยู่เป็นโฉนดที่ดิน ๕ ไร่ ๓ งาน และใบเหี้ยบย่ำ ๑ ไร่ ๒ งาน) ใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่า ๓ ไร่ ได้แก่ พะยูง ประดู่ ชิงชัน ตะเคียน สัก ไม้แดง กระพี้จันทร์ เสม็ดชุม (เดิมตั้งใจจะปลูกไม้แดง ที่ใช้เวลาสั้นกว่าในเชิงพาณิชย์ แต่วางแผนพลาดไป ส่วนใหญ่ไม้ที่ปลูกเป็นไม้พะยูง) โดยมีจำนวน ๒ ไร่ที่ปลูกกล้วยแทรก ระยะแรกป่าอาศัยกล้วย และต่อมากล้วยได้อาศัยป่า

นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๗๐} ได้กล่าวว่า มีเอกสารสิทธิ สปก.๔-๐๑ จำนวน ๕ ไร่ ๒ งาน ปลูกป่า (พะยูง ตะเคียนทอง ยาง มะค่าโมง) แซมสวนยาง (ต้นยาง ๒๐๐ ต้น) และปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ไม้ มะฮ็อกกานี มังคุด กระถินเทพา ระหว่างไม้ยืนต้นในพื้นที่เดียวกัน (พื้นที่ ๔ ไร่) และที่เหลือทำนา ๑ ไร่ บ่อปลานิล ๒ บ่อในพื้นที่ ๑ งาน และใช้พื้นที่สร้างบ้านพัก ๑ งาน

นางลำไย คำแก้ว^{๗๑} (เอกสารสิทธิ ส.ป.ก. ๔-๐๑ เนื้อที่ ๑๘ ไร่ ๒ งาน ๖๔ ตารางวา (พื้นที่ลุ่ม) เนื้อที่ปลูกป่า ยางนา ๒๐๐ ต้น พะยูง ๒๐๐ ต้น สัก ๔๐๐ ต้น ในเนื้อที่ ๓ ไร่ และปลูกหญ้าเนเปียร์ แซมระหว่างไม้ที่ปลูก และนอกจากนี้ก็มีการปลูกสับประรดแซมยางพาราด้วย

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินมีโฉนด และที่ ส.ป.ก.๔-๐๑ ปลูกป่าไม่หาประโยชน์และทำกินได้ ส่วนป่าชุมชนมีปัญหาการเข้าถือสิทธิ์ครอบครองที่ดินสาธารณะประโยชน์ของวัดที่เป็นนิติบุคคล ป่าชุมชน ๒ แห่งมีการบุกรุกของประชาชน และป่าชุมชน ๑ แห่ง มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) ระบุจำนวนที่ดินชัดเจนไว้แล้ว มีการบุกรุกภายหลัง ยังไม่มีการรังวัดที่ดินที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน

๔.๒.๒ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุน

ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุน คือ การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ พบว่า ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนที่สำคัญ ๒ ทาง คือ

๑) ครอบครัวยุคใหม่เป็นรากฐานสำคัญในการให้การสนับสนุน ความเข้าใจของสมาชิกในครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการปลูกไม้มีค่า ซึ่งจะต้องรอผลผลิตในระยะเวลาหลายปี ขณะเดียวกันในระยะแรกคนในชุมชนไม่เห็นด้วย มองว่าเป็นการใช้ที่ดินที่ไม่คุ้มค่า ด้วยความวิริยะอุตสาหะของเกษตรกร เมื่อระยะเวลา ๔-๕ ปีผ่านไป เกษตรกรได้ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับพืชเศรษฐกิจอื่นแซมในป่าเดียวกัน ได้ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่อาศัยป่า ทำให้ชุมชนรอบข้างสนใจและสามารถขยายผลไปทั้งในและนอกชุมชน เช่น นางรุ่งนภา กงซุย^{๗๒} กล่าวว่า “ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ที่ผ่านมา ระยะ ๓ ปีแรกพ่อแม่และพี่น้องใจไม่เห็นด้วยที่จะลงทุน และเปลี่ยนจากที่ดินทำนามาเป็นการปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสม แต่

^{๖๙} นางรำไพ สุโคตร บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เลขานุการวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) และเครือข่าย Young Smart Farmer (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๗๐} นายอานนท์ พลพิทักษ์ เกษตรกร หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี

^{๗๑} นางลำไย คำแก้ว เกษตรกรบ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์จังหวัดศรีสะเกษ

^{๗๒} อ่างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย, หน้า ๗๐

สามีก็สนับสนุนและให้กำลังใจ หลังจากเริ่มมีรายได้จากการเก็บเกี่ยวผลผลิต ครอบครัวเริ่มเบาใจและให้การสนับสนุน และเช่นเดียวกันนางดวงฤดี สามสี^{๗๓} กล่าวว่า “สามีให้การสนับสนุนทุนและค้นคว้าความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ส่วนตนเองมีความชอบในการอยู่กับต้นไม้ ชอบปลูกป่าและดูแลป่า”

นางรุ่งนภา กงซุย ได้กล่าววาระยะ ๓ ปีแรกพ่อแม่และพี่หนักใจไม่เห็นด้วยที่จะลงทุนและเปลี่ยนจากที่ดินทำนา มาเป็นการปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสมหรือทำเชิงพาณิชย์ หลังจากเริ่มมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตและมีเงินหมุนเวียนจากการปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสม ครอบครัวเริ่มเบาใจและให้การสนับสนุน สามีมีทักษะทางด้านช่าง สร้างระบบการใช้เครื่องปั้มน้ำใต้ดินโดยการใช้พลังงานไฟฟ้าจากแผง Solar Cell ใช้ต้นไม้เป็นท่อตั้งถังเก็บน้ำเพื่อปล่อยน้ำลงในระบบปลูกป่าสวนผสมและไร่นาสวนผสมระยะเริ่มโครงการ คนในท้องถิ่นไม่สนับสนุน แต่เมื่อผ่านไป ๓ ปี ประชาชนเริ่มให้ความสนใจ โดยเฉพาะมีเกษตรกรนำไปขยายผล ได้แก่ นางสุภาวดี นันทวงศ์ บ้านคำผ่าน หมู่ที่ ๗ นายอาทิตย์ จำใจ บ้านคำผ่าน หมู่ที่ ๗ และนางรำไพ สุโคตร บ้านดอนหวาย หมู่ที่ ๕ ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โดยยังไม่มี การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒) ศูนย์ป่าไม้อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ อุบลราชธานี กรมป่าไม้ แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชน ส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ป่าไม้ฯ ได้ให้การสนับสนุนป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ทั้งในด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า ดังที่ นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์และคณะ^{๗๔} ให้ข้อมูลว่า “ศูนย์ป่าไม้ ศรีสะเกษ จัดกำลังคนในการฝึก ให้บริการวิชาการและติดตามการทำงานของ ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) ๗ หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล ฝึกอบรมและจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือดับไฟป่า”

ป่าชุมชนได้รับการสนับสนุนเงินทุนและกิจกรรมการบำรุงรักษาป่าจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์ป่าไม้ประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ตลอดจนทั้งส่วนราชการอื่น ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมทรัพยากรธรณี ได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า เช่น การสร้างถนนแนวกันไฟภายในป่าและรอบป่าชุมชน สร้างแนวรั้ว และจัดทำป้ายขอบเขตการใช้ป่า การปลูกป่าเสริม ตามที่คณะกรรมการป่าชุมชน ได้ให้ข้อมูล ดังนี้

นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์และคณะ^{๗๕} “ศูนย์ป่าไม้ศรีสะเกษสนับสนุนงบประมาณดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์ บำรุง ดูแลรักษาป่า งบประมาณ ๗๐,๐๐๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๖๕” นายสมคิด ทีฆะสุข และคณะ^{๗๖} “ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนการประกาศเป็นป่าชุมชน เสนอโครงการไปแล้วและคาดว่าจะ

^{๗๓}นางดวงฤดี สามสี เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี บ้านเลขที่ ๑๔๑ หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๗๔}อ้างแล้ว, นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์, หน้า ๗๔

^{๗๕} อ้างแล้ว, นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์, หน้า ๗๔

^{๗๖} อ้างแล้ว, นายสมคิด ทีฆะสุข, หน้า ๗๔

จะได้รับงบประมาณจากศูนย์ป่าไม้จังหวัดยโสธร ๗๐,๐๐๐ บาท จะทำป้ายและปลูกป่าเสริม” นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์และคณะ^{๗๗} “องค์การบริหารส่วนตำบล สนับสนุนการจัดทำเสารั้ว ลวดหนามรั้ว และอุปกรณ์จัดทำป้าย สนับสนุนพันธุ์ไม้ พะยูง ตะเคียน แต่ป่า ปลูกแซมในป่า” นายสมจิตร์ ดิษฐประสพ^{๗๘} “ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนตำบล สนับสนุนการก่อสร้างรั้วและถนนลูกรังเป็นแนวกั้นไฟรอบป่าชุมชน” นายสมคิด ทีฆะสุข และคณะ^{๗๙} “ป่ามีถนนล้อมรอบ และถนนแยกป่าอนุรักษ์ และป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยใช้งบประมาณองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น”

นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร^{๘๐} “ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ป่าดงใหญ่วังอ้อ ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมทรัพยากรธรณี เป็นต้น ป่าชุมชนวังอ้อ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ ศูนย์ป่าไม้อุบลราชธานีสนับสนุนงบประมาณดูแลรักษาป่า การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนการก่อสร้างฐานท่องเที่ยวเชิงนิเวศ องค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับจิตอาสาของประชาชนร่วมทำถนนดินหลายเส้นทาง เพื่อเป็นแนวกั้นไฟและเป็นเส้นทางที่ช่วยให้สามารถเข้าถึงจุดที่มีไฟป่าเพื่อการระงับเหตุ โดยเริ่มดำเนินการสร้างแนวกั้นไฟ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒”

ป่าชุมชนที่ยังไม่ได้ประกาศตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน เช่น พระครูสุวรรณเทศธรรม^{๘๑} กล่าวว่า “เคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท ตลอดทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชน” และ นายสมหมาย หงส์มณี^{๘๒} ให้ข้อมูลว่า “องค์การบริหารส่วนตำบล ให้การสนับสนุนการปลูกป่าเพิ่ม ได้แก่ ยางนา สะเดา ประดู่ ไม้แค ไม้ยาง ไม้ และสนับสนุนการปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยการทำป้ายเล็ก ป้ายใหญ่ ทำรั้ว มีการอบรมการดูแลรักษาป่า”

โดยสรุป หน่วยงานภายนอกที่ให้การสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่

- ๑) กรมป่าไม้ให้การสนับสนุนไร่ละ ๕,๐๐๐ บาท/ปี ระยะเวลา ๕ ปี (นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๖๑) กรมป่าไม้ให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้สำหรับโครงการปลูกป่า ผ่านศูนย์ป่าไม้อุบลราชธานี
- ๒) สำนักงานพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตร สนับสนุนพันธุ์ไม้ผ่านศูนย์เพาะชำกล้าต้นไม้ อำเภอป่าดิว จังหวัดยโสธร

^{๗๗}อ้างแล้ว, นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์, หน้า ๗๔

^{๗๘} อ้างแล้ว, นายสมจิตร์ ดิษฐประสพ, หน้า ๗๔

^{๗๙}อ้างแล้ว, นายสมคิด ทีฆะสุข, หน้า ๗๔

^{๘๐}อ้างแล้ว, นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์, หน้า ๗๕

^{๘๑}อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณเทศธรรม, หน้า ๗๓

^{๘๒}อ้างแล้ว, สมหมาย หงส์มณี, หน้า ๗๓

๓) กรมส่งเสริมสหกรณ์การเกษตร ให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชี การทำการเกษตร และแหล่งทุน สำหรับการเกษตร และได้ไปศึกษาดูงานการปลูกผักหวานป่า (ปลูกแทรกโครงการปลูกป่า) ณ อุทยานผักหวานป่า ๔๔ ดำเนินการโดยประชาชนอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

๔) ได้รับการสนับสนุนได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากปราชญ์ชาวบ้าน คือ อาจารย์เสถียร ทองสวัสดิ์ อำเภอพิบูลมังสาหาร ให้ความรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์/จุลินทรีย์แห้งและน้ำ^{๘๓}

ยังมีประเด็นปัญหา การที่กรมป่าไม้ให้การสนับสนุนไร่ละ ๕,๐๐๐ บาท/ปี ระยะเวลา ๕ ปี (นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๖๑) และให้การสนับสนุนพันธุ์ไม้สำหรับโครงการปลูกป่านั้น นักวิชาการป่าไม้ได้ชี้แจงเพิ่มเติมว่า ความต้องการเกษตรกรยังมีมาก แต่งบประมาณมีจำกัด ยังกระทำไม่ได้ทั่วถึง รวทั้งงบประมาณสนับสนุนป่าชุมชนก็มีจำกัดเช่นกัน

๔.๒.๓ โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย

โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย คือ นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ

นางรุ่งนภา กงซุย ให้ความเห็นว่ามีกลุ่มทุนอุตสาหกรรมป่าไม้เปิดกิจการรับซื้อไม้ในพื้นที่ ปัญหาการเผาถ่านจากไม้โตเร็วที่ปลูกในปัจจุบันที่ต้องแก้ไข เมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องตรวจสอบ เมื่อไม่ต้องการนำไม้ที่ปลูกไปแปรรูป แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตาม แต่ข้อกักคือข้อจำกัดในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้ จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด หรือกรณีการขออนุญาตการใช้เลื่อยโซยนต์ (จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับให้เกษตรกรผู้ปลูกป่าสามารถใช้เลื่อยโซยนต์ในการนำไม้มาแปรรูป)

ปัญหาการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน เกษตรกรกังวลว่าอาจจะมีปัญหาเกิดขึ้นในอนาคต เมื่อไม่มีค่าที่ปลูกเจริญเติบโตพร้อมนำไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ หากต้องการตัด ฝืน นำไม้ไปแปรรูป เช่น เมื่อจะตัดไม้จะต้องขออนุญาตหรือจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด การขออนุญาตการใช้เลื่อยโซยนต์ที่มีกฎหมายควบคุม

ปัญหาเกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายเกี่ยวกับการ “ทำไม้” ซึ่งนักวิชาการป่าไม้ให้ความรู้แนวทางการ “ทำไม้” หรือการใช้ผลผลิตจากไม้ เช่น ไม้มีค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล (โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องและอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ) ไม้มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน การออก

^{๘๓}อ้างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร, หน้า ๗๖

ใบรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ มีเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ให้เลือกใช้ ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยต้องมีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน มีผู้มีตำแหน่งในชุมชนให้การรับรอง โดยจะตัดไม้ก็ต่อต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อขายให้มีสัญญาซื้อขาย ประเภทที่ ๒ เอกสารที่แบบมีเจ้าหน้าที่รับรอง เมื่อตรวจเอกสารถูกต้อง จะประทับตราอนุญาต ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟันเจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปอยู่ในที่ใด การตัดไม้ในที่ดินที่รัฐอนุญาตให้อยู่อาศัยทำกิน ไม้ในที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ ไม่ว่าจะเกิดก่อนหรือหลังเข้าไปอยู่อาศัยทำกิน ถือว่าเป็นไม้กรรมสิทธิ์ของรัฐตัดไม่ได้ ต้องได้รับอนุญาตก่อน การแปรรูปไม้เพื่อประดิษฐ์กรรม การแปรรูปไม้เพื่อการค้าเป็นการใช้เลื่อยโซ่ยนต์ที่มีกำลังรวมเกิน ๕ แรงม้า จะต้องขออนุญาต เลื่อยโซ่ยนต์ขนาด ๑ แรงม้า ขนาดบาร์ตั้งแต่ ๑๒ นิ้วขึ้นไป จะต้องขออนุญาต

ปัญหาด้านกฎหมายเกี่ยวกับการ “ทำไม้” จึงเป็นประเด็นสำคัญที่เกษตรกรกังวลจะเกิดความยุ่งยากในการบริหารจัดการ

๔.๒.๔ ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ

ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติตามแนวคิดเชิงพุทธที่เรียกว่า อิทฺถปัจจยตา^{๘๔}

จากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์เป้าหมายพบว่า การปลูกป่าเชิงพาณิชย์เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาเกษตรแนวพุทธ เกษตรวิถีพุทธ หรือ พุทธเกษตร เป็นพื้นฐาน ได้แก่ หลักความเป็นกลางในการทำงาน (มัชฌิมาปฏิปทา) ขยันหมั่นเพียร (ทิวฐธัมมิกัตตะ) การทำงานให้สำเร็จ (อิทธิบาท ๔) มีเมตตากรุณาต่อกัน (พรหมวิหาร ๔) แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูลสังคม (สังคหวัตถุ ๔) สัมมาอาชีวะ (อริยสัจ ๔) ตระหนักรู้ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม (สัพปุริสธรรม ๗) โดยใช้แนวทางของระบบการเกษตรยั่งยืน เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรแบบผสมผสาน เกษตรพอเพียง เกษตรกรที่ทำการเกษตรกรรมมีพื้นฐานปัจเจกชนปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี แบ่งปัน และคำนึงถึงความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สามารถแยกออกได้เป็น ๓ รูปแบบคือ

รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์

นางรุ่งนภา กงซุย^{๘๕} ได้แบ่งพื้นที่ในการปลูกป่า จำนวน ๔ ไร่ ในเชิงระบบนิเวศ ใช้ไม้มีค่าที่ปลูกเป็นไม้ที่เลี้ยงชีพอื่นที่ปลูกแซมเพื่อสร้างรายได้ในระยะสั้นที่ไม่มีค่ายังไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพิงกันของธรรมชาติ (เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี) พืชที่ปลูกแซม ได้แก่ ผักหวาน มะขามเทศ

^{๘๔} อ้างแล้ว, อิทฺถปัจจยตา, หน้า ๒

^{๘๕} อ้างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย, หน้า ๗๐

ลำไย ตะขบ มะม่วง ลิ้นจี่ หนามสูง หัวมันหัวเผือก และพืชผักสวนครัว สรุปได้ว่า ในพื้นที่ ๔ ไร่ เป็นป่าเชิงพาณิชย์ ๒ ไร่ และเนื้อที่ปลูกพืชแซมเพื่อเลี้ยงชีพ ๒ ไร่ ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจ ให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วย

๔.๔ ภาพสวนป่าของนางรุ่งนภา กงชุย

นางรุ่งนภา ให้ความเห็นว่า หากไม่ปลูกพืชแซม เพื่อความอยู่รอดของเกษตรกรในระหว่างรอการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่า ผู้ปลูกจะต้องมีอาชีพเสริมเพื่อเลี้ยงชีพในครอบครัว พื้นที่ปลูกป่าไม้มีค่าของนางรุ่งนภา ประกอบด้วย พะยูง (ระยะการตัดอายุ ๓๐ ปี) ยางนาสำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ภายในและกระดานพื้นบ้าน (ระยะการตัด ๒๐ ปี) ไม้แดง สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน (ระยะการตัด ๘-๙ ปี) นอกจากนี้ในแปลงปลูกป่าไม้มีค่า นางรุ่งนภา ยังขยายการปลูกพะยูงและยางนาตามขอบสระและคันนาในไร่นาสวนผสมพื้นที่ ๕ ไร่ การสร้างรายได้ระยะสั้นได้อาศัยผลผลิตจากไร่นาสวนผสม การเกษตรระยะสั้นที่ปลูกแซมป่าไม้มีค่าโดยส่งผลผลิตเกี่ยวเนื่องจำหน่ายในรูปวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ยังได้สร้างบ้านพักขนาดเล็กเพื่อทำเป็น Home Stay ในพื้นที่ไร่นาสวนผสมด้วย

นางรำไพ สุโคตร^{๘๖} แบ่งพื้นที่สำหรับปลูกไม้มีค่า ๓ ไร่ ได้แก่ พะยูง ประดู่ ชิงชัน ตะเคียน สัก ไม้แดง กระพี้จันทร์ เสม็ดชุม เดิมตั้งใจจะปลูกไม้แดงที่ระยะเวลาให้ผลผลิตสั้นกว่าไม่เกิน ๑๐ ปี แต่วางแผนการปลูกไม้พลาดไป พันธุ์ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นไม้พะยูงที่ใช้เวลานานประมาณ ๒๐ ปีขึ้นไปกว่าจะได้ขาย ในพื้นที่ ๓ ไร่ ที่ปลูกไม้มีค่า มีจำนวน ๒ ไร่ที่ปลูกกล้วยแทรก ระยะแรกป่าอาศัยกล้วย และต่อมากล้วยได้อาศัยป่า และพื้นที่อีก ๑ ไร่ ปลูกข้าวโพดกินดิบ (ใช้ชากปลาดิบและน้ำตาลบำรุงต้น ทำให้พืชผักต้นแข็งแรง) ซึ่งพืชทั้งสองชนิดสามารถจำหน่ายผลผลิตและสร้างรายได้ได้แล้ว ระบบน้ำที่ใช้ได้จากการขุดเจาะบ่อบาดาลโดยใช้พลังงานไฟฟ้าจากแผง Solar Cell และระบบจ่ายน้ำด้วย Mini-sprinkle

นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๘๗} ไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ ๔ ไร่ ได้แก่ พะยูง ตะเคียนทอง ยาง มะค่าโมง แซมด้วยต้นยางพารา ๒๐๐ ต้น และปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ใผ่ มะฮ็อกกานี มังคุด กระถิน

^{๘๖} อ่างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร, หน้า ๗๖

^{๘๗} อ่างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์, หน้า ๗๖

เทพา แทรกระหว่างไม้มีค่าในพื้นที่เดียวกัน และที่เหลือทำนา ๑ ไร่ บ่อปลา ๒ บ่อในพื้นที่ ๑ งาน และใช้พื้นที่สร้างบ้านพัก ๑ งาน ใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุมผิวดินให้ชุ่มชื้น กล้วย

๔.๕ ภาพสวนป่านายอนันท์ พลพิทักษ์

อุ้มน้ำหล่อเลี้ยงต้นยาง ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกล้วย และปล่อยให้ไม้สมุนไพรมีชีวิต เพื่อใช้สำหรับการบำบัดรักษาด้วยกระบวนการแพทย์ทางเลือกในชุมชน ไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปีแรกใช้วิธีป้อนน้ำและรดน้ำด้วย Sprinkle ปีที่ ๒ ใช้ความรู้และทักษะที่ตนเองมีเจาะน้ำใต้ดิน ดึงน้ำขึ้นมาใช้โดยพลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผง Solar Cell ปล่อยน้ำลงสระ ให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงน้ำในสวน

๔.๖ ภาพสวนป่าของนางลำไย คำแก้ว

นางลำไย คำแก้ว^{๘๘} ใช้พื้นที่ ๓ ไร่ ปลูก ยางนา ๒๐๐ ต้น พะยูง ๒๐๐ ต้น และสัก ๔๐๐ ต้น ปลูกด้วยการขุดหลุมเพาะขนาด ๔x๔ เมตร ปัจจุบันเข้าปีที่ ๕ คงเหลือเฉพาะต้นยางนา ๑๘๐ ต้น ส่วนสักและพะยูงตายทั้งหมดเนื่องจากสภาพที่ดินเป็นที่ลุ่มดินอุ้มน้ำ มีน้ำขังและมีความชื้นมากเกินไปแม้ว่าจะยกร่องระหว่างแปลงเพื่อระบายน้ำก็ตาม ส่วนการปลูกยางนาพบว่าอยู่รอดเพราะเป็นพืชทนน้ำและโตเร็ว ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ ปลูกอ้อยคั้นน้ำเพื่อขาย และปลูกหญ้าเนเปียร์เพื่อเลี้ยง

^{๘๘} อ่างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว, หน้า ๗๖

กระป๋องซึ่งมีอยู่ ๘ ตัว ปลุกไฟและอินทผลาล์มเพื่อขายผลผลิต พื้นที่ที่เหลือ ๑๒ ไร่ ๒ งาน ๖๔ ตารางวา ใช้ทำนา

นางสาวชลลดา สามสี^{๘๙} พื้นที่ปลูกป่า ๕ ไร่ ๓ งาน ๙๔ ตารางวา ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ประกอบด้วย ยางนา ๑๐๐ ต้น พะยูง ๒๐๐ ต้น และประดู่ ๒๐๐ ต้น พบว่าพะยูงและประดู่ เจริญเติบโตดีกว่ายางนา ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เติบโตสวยงาม เนื่องด้วยระบบการเตรียมดินและการจัดการน้ำ สภาพดินเดิม เป็นดินร่วนปนทราย (ดินโพชนาทาม) ใช้ปุ๋ยคอก ได้แก่ มูลควาย และฟางข้าว ในการเตรียมดินเพื่อปลูกป่า มีการจัดระบบน้ำโดยการขุดเจาะบ่อบาดาล ใช้เครื่องปั้มน้ำโดยพลังไฟฟ้าจากแผง solar cell ส่งน้ำผ่านท่อไปยัง sprinkle ส่งน้ำเลี้ยงต้นไม้และพืชเศรษฐกิจ เมื่อถึงปีที่ ๓ ที่ผ่านมา ได้ถอด sprinkle ออก ระยะแรกป่าที่ปลูกและหญ้า กิณรี เจริญเติบโตแข่งกัน ปล่อยหญ้ากิณรีสูงประมาณ ๑ เมตร ตัดหญ้ากิณรีออก ใช้ไม้ค้ำต้นพะยูงที่เอน ให้ตั้งตรง พืชเศรษฐกิจปลูกแซมระหว่างไม้ที่ปลูก หญ้ากิณรีสำหรับเลี้ยงควาย หญ้ากิณรีทนแล้งดีกว่าหญ้าเนเปียร์ นอกจากนี้ได้ปลูกกล้วย น้อยหน่า มะม่วง มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ แซมในพื้นที่ปลูกป่า

นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๙๐} ที่ดินเดิมเป็นป่าเสื่อมโทรม เนื้อที่ ๑๐ ไร่ ปลูกยางนา ๒,๐๐๐ ต้น โดยนักวิชาการมาแนะนำในการปลูกสร้างสวนป่ามีการปลูกด้วยระยะห่าง (spacing) ที่แตกต่างกันไปตามชนิดต้นไม้ เช่น ๒x๒ เมตร ๒x๓ เมตร และ ๔x๔ เมตร แต่ตนเห็นว่าไม้เนื้อที่ดินกว้างและต้องการปลูกพืชอื่นแซม จึงปลูกระยะระหว่างแถว ๘ เมตร และระหว่างต้น ๑ เมตร (๘x๑ เมตร) ลักษณะดินเป็นดินทรายร่วน ระยะที่ปลูกยางพารา ๓ ปีแรก ปลูกมันสำปะหลังแซม เพื่อช่วยปกคลุมซึ่งกันและกันระหว่างต้นยางนาและมันสำปะหลัง ขณะที่ต้นยางนามีขนาดเล็กต้นยางนาจะโตยาก ปัจจุบันต้นยางนายืนต้นแข็งแรง วิธีให้ต้นยางนาสูงขึ้นคือการตัดกิ่งพุ่มใบบริเวณโคนต้นขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ได้ผลิตผลจากมันสำปะหลังเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว

๔.๗ ภาพสวนป่าของนายบุญหลาย ผลจันทร์

^{๘๙} นางสาวชลลดา สามสี เกษตรกร เลขที่ ๓๕/๑ หมู่ที่ ๘ บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๙๐} นายบุญหลาย ผลจันทร์ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลดงมะไฟ บ้านเลขที่ ๔ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนตอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

นางประยูร ผลจันทร์^{๙๑} ใช้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรม ๓ ไร่ ปลุกต้นยางนา ๖๐๐ ต้น ไฟไหม้ป่า คงเหลือ ๔๐๐ ต้น สภาพดินร่วนปนทราย ฤดูฝนน้ำขัง พยายามยกแปลงปรับดินโดยใส่ปุ๋ยอินทรีย์ และปลูก แทรกด้วยหญ้ากีนรี (สำหรับเลี้ยงวัว) ใส่เชื้อเห็ดเผาะและเห็ด/ละโรงกรอบๆ ต้นยางนา ระยะ ๓ ปีแรก ปลูกมัน สำปะหลังระหว่างแถวต้นยางนา เพื่อเป็นพี่เลี้ยงซึ่งกันและกัน เมื่อเข้าปีที่ ๔ ปลอຍให้ต้นยางนาโตเอง

๔.๘ ภาพสวนป่าของนางประยูร ผลจันทร์

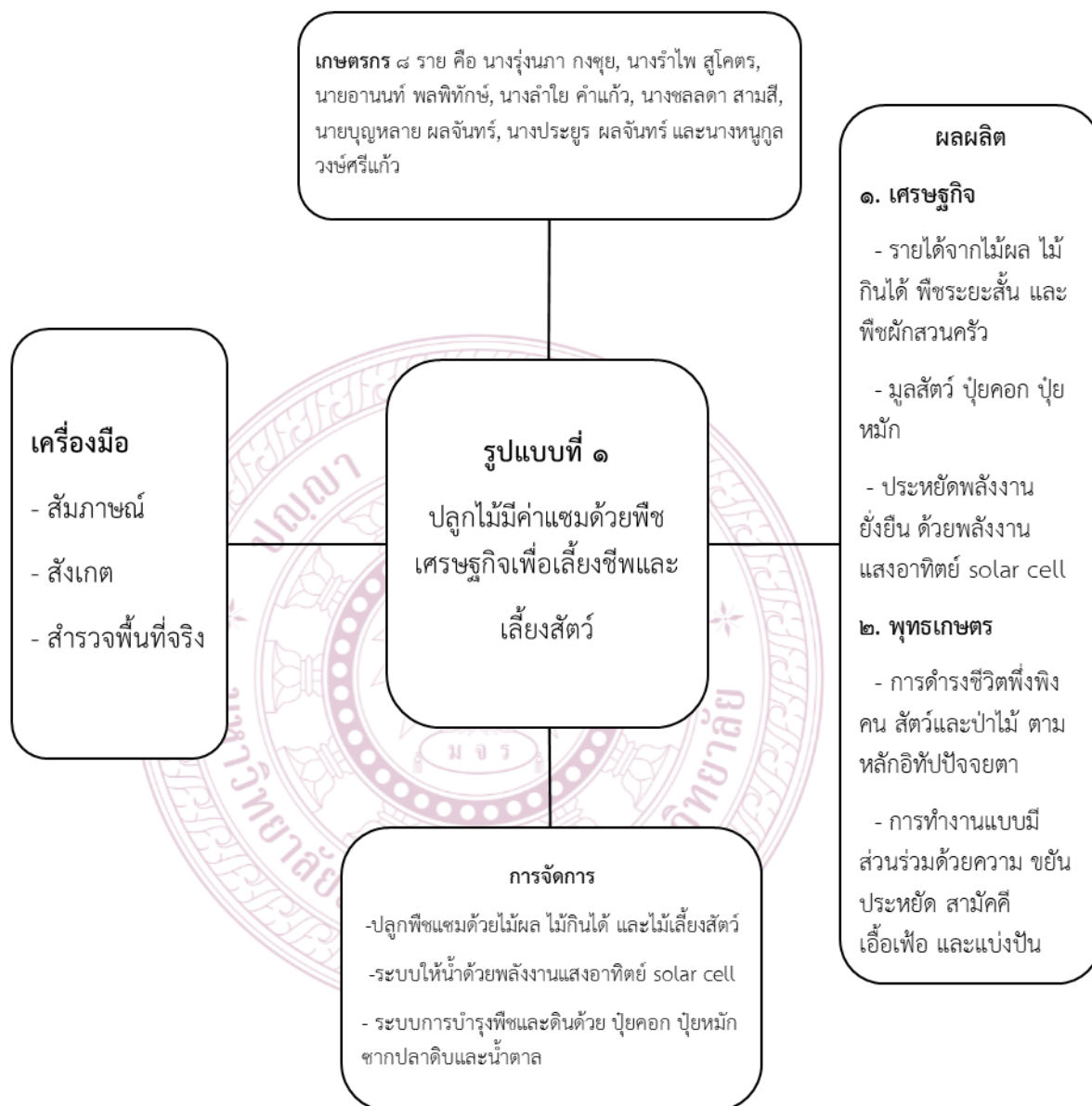

นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว^{๙๒} ใช้พื้นที่ที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรม จำนวน ๘ ไร่ ปลูกยางนา ๑,๖๐๐ ต้น ทำแนวกันไฟ ปลูกมันสำปะหลังแซมระหว่างแถวต้นยางนา ยังไม่ได้ตัดกิ่งช่วงล่างออก ต้นยางนายังโตช้า มีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง ใส่เชื้อเห็ดละโรงและเห็ดดินขาว (เห็ดก่อ)

^{๙๑} นางประยูร ผลจันทร์ เกษตรกรและกรรมการกลุ่มสตรี เลขที่ ๘๘ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนตอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๙๒} นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว เกษตรกร เลขที่ ๙๓ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนตอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

แผนภาพที่ ๓ รูปแบบที่ ๑ ปลุกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ วิเคราะห์เป็นแผนภาพ ดังนี้

รูปแบบที่ ๒ ปลุกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไปมดแดงและปลุกหญ้าเลี้ยงสัตว์

นางสุพิศ อุทธจันทร์^{๙๓} แบ่งพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ จำนวน ๓ ไร่ ได้แก่ ยางนา ๑๕๐ ต้น พะยูง ๑๕๐ ต้น มะค่า ๑๕๐ ต้น และสะเดา ๑๕๐ ต้น หลุมปลูกขนาด ๒x๔ เมตร ระหว่างต้น ๒ เมตรและระหว่าง

^{๙๓} นางสุพิศ อุทธจันทร์ ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาสมัครพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) บ้านเลขที่ ๒๓๔ หมู่ที่ ๕ บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๕)

แถว ๔ เมตร ปัจจุบันเข้าปีที่ ๕ คงเหลือ ยางนา ๑๒๐ ต้น พะยูง ๑๕๐ ต้น มะค่า ๓๐ ต้น และสะเดา ๓๐ ต้น ปัญหาสำคัญที่พบคือ ปัญหาการขาดน้ำ ที่ดินไม่มีระบบไฟฟ้า ไม่มีปั้มน้ำ เป็นการปลูกตามธรรมชาติ ไม่ได้ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมระหว่างไม้ป่าที่ปลูก แต่ใช้วิธีนำเห็ดแก่มาขยี้ผสมน้ำแล้วนำไปราดใต้ต้นไม้เพื่อขยายพันธุ์เห็ด นอกจากนี้ยังมีเห็ดธรรมชาติได้แก่เห็ดละโงก เห็ดเผาะ ตลอดทั้งมีหญ้าในการเลี้ยงวัวพันธุ์ไทยกลางซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๙๔} พื้นที่ปลูกป่า ๑ ไร่ ๒ งาน ๙๔ ตารางวา เติริมหลุมขนาด ๒x๒.๕ เมตรลึก ๓๐ ซม. ลงปุ๋ยสูตร ๑๕-๑๕-๑๕ มูลวัวทับบนปุ๋ยเคมี ถมดินกลบ โดยมีไม้ที่ปลูกประกอบด้วย ยางนา ๓๐๐ ต้น สัก ๑๒๐ ต้น ไม้สักส่วนใหญ่ตาย และพะยูง ๑๒๐ ต้น ใช้วิธีปลูกสลับ พบว่าต้นสักไม่ชอบดินที่มีน้ำขัง หากอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำขังส่วนใหญ่จะตาย ไม้ที่ปลูกส่วนใหญ่เติบโตสวยงามเนื่องด้วยระบบการเตรียมดิน และการจัดการน้ำ โดยเกษตรกรได้ลงทุนในการถมหน้าดินด้วยดินร่วนปนทรายในระยะเตรียมปลูก ใช้หน้าดินจากที่อื่นจำนวน ๓๐๐ คันรถฯ ละ ๑๖๐ บาท ๔๘,๐๐๐ บาท และปรับพื้นที่รอบ ๆ รวมใช้เงินส่วนตัวลงทุนทั้งสิ้นมากกว่า ๕๐,๐๐๐ บาท ใช้มูลวัวคลุกพางปกหน้าดิน เรียนรู้การปลูกแบบพางหมัดดิน จาก **นายสุทธินันท์ ปรัชญาพฤกษ์^{๙๕}** และ**นายณรงค์ สัจจะโฮ^{๙๖}** ตลอดทั้งหาความรู้เพิ่มเติมผ่านสื่อ you tube ในระยะ ๒-๓ ปี แรกดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิด รดน้ำ มูลวัว หม่มพาง โดยเฉพาะปีแรกได้รดน้ำทุกวัน ปีที่สอง รดน้ำวันเว้นวัน และปีที่ ๓ สามารถปล่อยให้อยู่ตามธรรมชาติ จัดระบบน้ำโดยการเจาะบาดาล ป้อนน้ำ ใบไม้ที่หล่นเป็นปุ๋ยและเป็นแหล่งเชื้อเห็ด ปลูกไม้เสริม ได้แก่ ประดู่ซึ่งเจริญเติบโตเร็วและรักษาง่าย เพื่อให้ไม้พะยูงมีผลตายสวยงามในอนาคต ได้มัดควบกิ่งก้านจากโคนต้นให้เป็นเกลียวและให้เติบโตในแนวตั้ง ไม่ต้องตัดกิ่งก้านที่โคนต้นทิ้ง ข้อได้เปรียบเชิงพื้นที่ของที่ดินปลูกป่าแปลงนี้คือ สวนป่าแห่งนี้มีทำเลที่ตั้งติดกับไร่ยาสูบและโรงเรียนตากแห้งใบยาสูบ ซึ่งช่วยให้แมลงกินใบไม่มารบกวนไม้ที่ปลูกในระยะที่เป็นต้นอ่อนและแตกใบอ่อน เมื่อไม้โตแข็งแรงก็จะช่วยตัวเองได้ พืชเศรษฐกิจปลูกแซมระหว่างไม้ที่ปลูกโดยการฝังเชื้อเห็ดเผาะ

นางใบ บุญปก^{๙๗} ใช้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเดิม จำนวน ๕ ไร่ ปลูกยางนา และใส่เชื้อเห็ด ผลผลิตจากป่าเห็ดละโงก เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ใส่เชื้อเห็ดและเก็บผลผลิตช่วงเวลา พฤษภาคม-กรกฎาคม ของทุกปี และมีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง ในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ของทุกปี

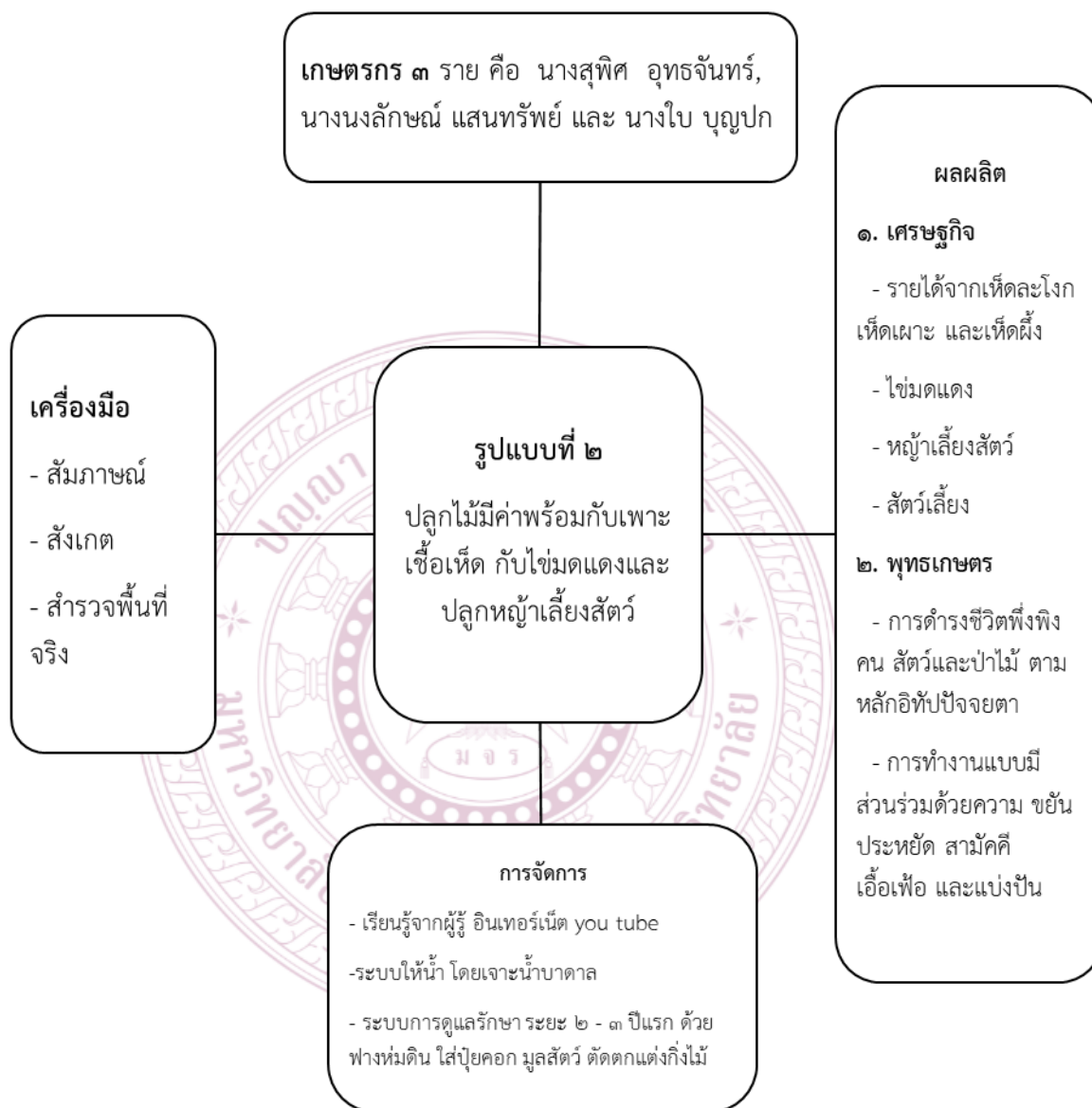
^{๙๔} นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ เกษตรกร บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอโนนคูณ จังหวัดศรีสะเกษ (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๙๕} นายสุทธินันท์ ปรัชญาพฤกษ์ ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

^{๙๖} นายณรงค์ สัจจะโฮ ศูนย์ศึกษาชยางนาแก่น้ำแก้งจัน อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท

^{๙๗} นางใบ บุญปก เกษตรกร เลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๖ บ้านคำแซนตอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

แผนภาพที่ ๔ รูปแบบที่ ๒ ปลุกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลุกหญ้าเลี้ยงสัตว์ วิเคราะห์เป็นแผนภาพ ดังนี้

รูปแบบที่ ๓ ปลุกไม้มีค่าโดยไม่ปลุกพืชอื่นแซม

นางดวงฤดี สามสี^{๔๘} แบ่งพื้นที่นาเป็นพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ๒ ไร่ ยกร่องและขุดหลุมปลูกขนาด ๒ x ๒.๕ เมตร ใช้ปุ๋ยมูลไก่อรองพื้น ปี พ.ศ. ๒๕๖๒ เริ่มปลูก ยางนา ๔๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๒๐๐ ต้น เนื่องจากไม่ทนต่อสภาพแห้งแล้งเพราะขาดน้ำ มะค่า ๒๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๑๒๐ ต้น เจริญเติบโตช้า

^{๔๘} อ่างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี, หน้า ๗๗

ตะเคียน ๓๐๐ ต้น ปัจจุบันเหลือ ๑๕๐ ต้น ได้หาพันธุ์ไม้มาปลูกเสริมทดแทนแล้ว ได้แก่ ยางนา มะค่า ตะเคียน ไม้แดง พะยูง

๔.๙ ภาพสวนป่าของนางดวงฤดี สามลี

นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๙๙} ใช้พื้นที่ที่ดิน จำนวน ๑๓ ไร่ ปลูกป่าไม้มีค่า สาเหตุที่เข้าร่วมโครงการ ปลูกป่าเพราะมีที่ดินจำนวนมากแต่ขาดกำลังคนทำกิน จึงได้แบ่งพื้นที่ปลูกป่า ปลูกไม้แดง ๑๐๐ ต้น ปัจจุบัน เหลือ ๘๐ ต้น นำมาปลูกปีแรกช่วงปลายฝน ตายไปบางส่วน แต่ได้นำตะเคียนมาซ่อมเสริม ประดู่ป่า ๗๖๐ ต้น ยังคงอยู่ มะค่าโมง ๕๒๐ ต้น โト้ช้้และบางส่วนไม่โต อาจไม่เหมาะกับประเภทของดิน ไม้พะยูง ๕๐๐ ต้น ยังคงอยู่ ยางนา ๕๒๐ ต้น ยังคงอยู่ จ้างแรงงานช่วยขุดสระกักเก็บน้ำ มีแผง Solar Cell จำนวน ๒ แผง แต่ประสบภัยพายุฝนทำให้แตกเสียหายไป ๑ แผง ไม่ตัดกิ่งยางนาในช่วงโคนต้นเพื่อให้มีพุ่มไม้คลุมดิน ส่วนเกษตรกรรายอื่นจะตัดเพื่อให้ลำต้นสูงและโตไว

๔.๑๐ ภาพสวนป่าของนายสมภาร สุวรรณรัตน์

นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๐๐} ใช้พื้นที่ที่ดิน จำนวน ๑๐ ไร่ ล้อมรั้วลวดหนาม ปลูกต้นยูคาลิปตัสเป็นแนว กั้นรั้ว ไม้ที่ปลูกมี มะค่าโมง ๒๕๐ ต้น ตะเคียนทอง ๒๕๐ ต้น ไม้แดง ๒๕๐ ต้นซึ่งไม้แดงเติบโตช้าไม่เหมาะกับ สภาพดิน พะยูง ๒๕๐ ต้น ยางนา ๑,๐๐๐ ต้น ต้นยางนาโตช้าเพราะที่ดินส่วนหนึ่งเป็นทราย ได้ปลูกตะเคียน

^{๙๙} นายสมภาร สุวรรณรัตน์ บ้านห้วยค้อ ตำบลกำแมด อ.กุดชุม จ.ยโสธร เกษตรกร (๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

^{๑๐๐} นางหนูลำพัน วรวงศ์ เลขที่ ๒๘๘ หมู่ที่ ๘ บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอ กุดชุม จังหวัดยโสธร เกษตรกร(๒๘ มีนาคม ๒๕๖๕)

และพะยูนเสริมทดแทนไม่มีค่าปลูกที่ไม่โต ทดลองด้วยตนเองในการตัดกิ่งก้านที่โคนต้นยางนา ส่งผลให้ต้นยางนาสูงตรงเหยียดยาวขึ้น

๔.๑๑ ภาพสวนป่าของนางหนูลำพัน วรวงศ์

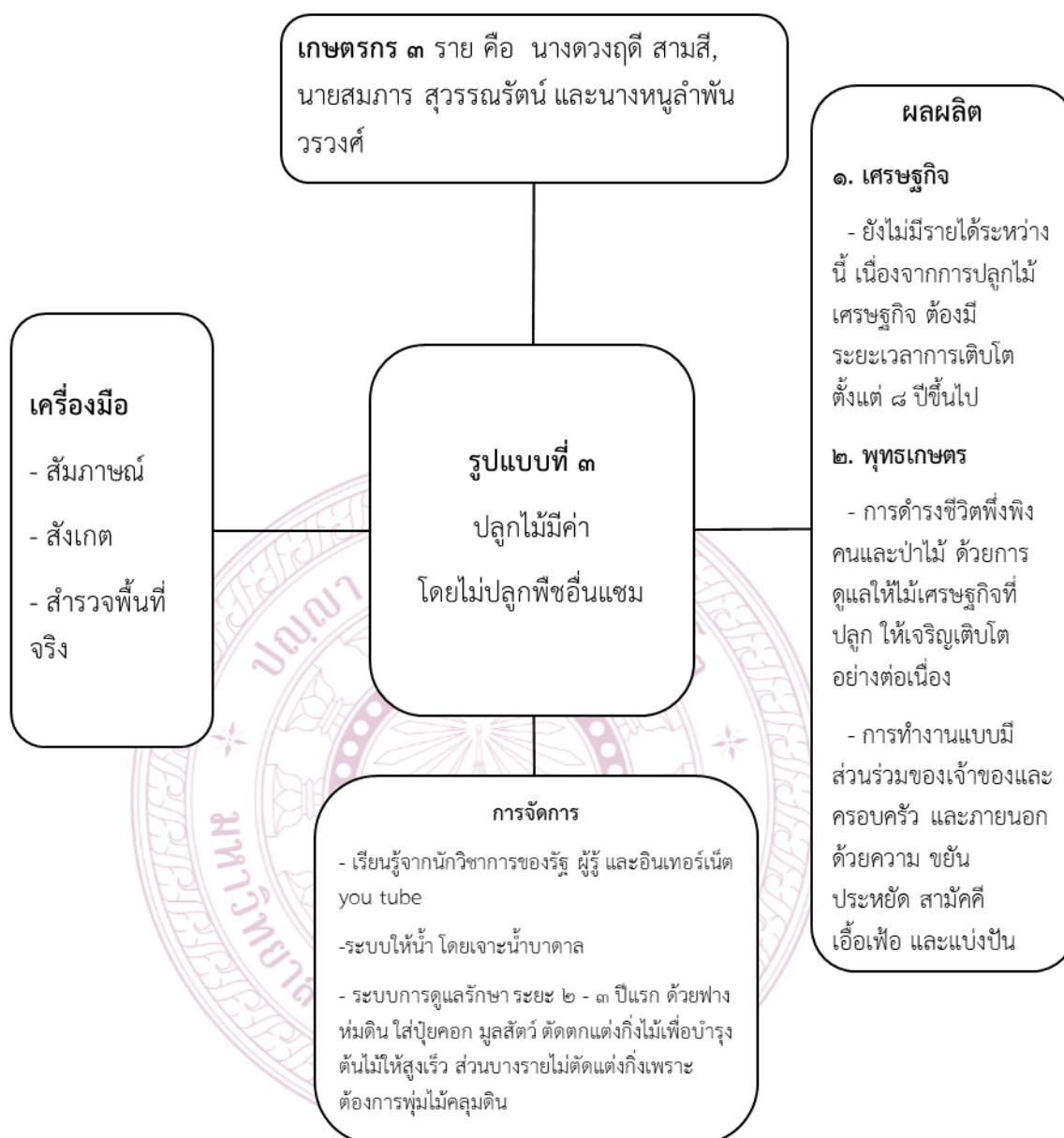
จากข้อสังเกตในการปลูกป่า พบว่า สภาพดินแปลงนี้เหมาะสำหรับปลูกพะยูนและยางนามากที่สุด ระยะเริ่มปลูก ได้ยกร่องพูนดิน ใส่ปุ๋ยเคมี (ยูเรีย) ปีที่ ๑-๒ ฤดูแล้งรดน้ำ พรุนดิน ขนน้ำและปุ๋ยคอกใส่ทำयरยนต์กระบะไปฉีดตามแปลงที่ปลูกป่า

แม้ว่าการจัดการปลูกป่าของเกษตรกรได้ดำเนินเป็นรายบุคคล เกษตรกรผู้ปลูกป่าได้สร้างเครือข่ายในการแสวงหาแหล่งสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านวิชาการและจัดหาพันธุ์ไม้จากศูนย์ป่าไม้ประจำจังหวัด ศูนย์ขยายพันธุ์กล้าไม้ระดับจังหวัด ศูนย์เพาะชำกล้าต้นไม้ระดับอำเภอ ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีการทำการเกษตรและแหล่งทุนสำหรับการเกษตรจากกรมส่งเสริมสหกรณ์การเกษตร การเข้าถึงแหล่งวิชาการ การฝึกอบรมเศรษฐกิจพอเพียง “คืนชีวิตให้แผ่นดิน” ตามศาสตร์พระราชารัชกาลที่ ๙ ให้สวนป่าเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร การศึกษาดูงานการปลูกผักหวานป่าในพื้นที่อุทยานผักหวานป่าในจังหวัดใกล้เคียง

สำหรับการรับรองมาตรฐานการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพในระหว่างที่รอการใช้ประโยชน์จาก การปลูกป่า เกษตรกรบางส่วนได้เข้ารับการฝึกอบรมสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ PGS (Participatory Guarantee System) ได้ผ่านการรับรองการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ ภายใต้กระบวนการรับรองเกษตรกรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม ตลอดทั้งได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านพื้นที่ใกล้เคียง สื่อ you tube ในเรื่องปุ๋ยอินทรีย์ จุลินทรีย์แห้งและน้ำ การทำไบโอดีเซลจากน้ำยางต้นยางนา ตลอดทั้งการจัดการปลูกป่าผสมผสานพืชเศรษฐกิจเพื่อส่งผลิตผลจำหน่ายในวิสาหกิจชุมชนตลาดสีเขียว เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่า เกษตรกรไม่ได้วิเคราะห์ผลได้ผลเสียจากการใช้ที่ดินปลูกป่า เพียงแต่คาดหวังผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นักวิชาการป่าไม้ไม่ได้ทำการวิเคราะห์ดินที่ปลูกให้แก่เกษตรกร เพียงแต่ใช้แนวทางจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในการแนะนำชนิดของพันธุ์ไม้ และเป็นไปตามความต้องการพันธุ์ไม้ของเกษตรกร

แผนภาพที่ ๕ รูปแบบที่ ๓ ปลุกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม วิเคราะห์เป็นแผนภาพ ดังนี้

๔.๒.๕ ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้

ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด

ระยะหลายปีก่อนที่เกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ เกษตรกรจำเป็นต้องมีรายได้อื่น เพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่าให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูก และมีรายได้ผลได้จากผลผลิตระยะสั้น เช่น

นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๑๐๑} กล่าวว่า “ได้ผลผลิตจากไม้ผลที่โตในป่าโดยเฉพาะกล้วยและสมุนไพรรวม และจากปลา อนาคตจะได้ผลจากมะพร้าวและมังคุด”

นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๐๒} “ได้ผลผลิตจากแปลงปลูกป่า ได้แก่ ชิง กระชาย สมุนไพรมดแดง ไช้มดแดง เห็ด”

นางสาวชลลดา สามสี^{๑๐๓} กล่าวว่า “ผลได้ระยะสั้น พืชเศรษฐกิจปลูกแซมระหว่างไม้ที่ปลูก ได้แก่ กล้วยากินนี้สำหรับเลี้ยงควาย กล้วยากินนี้ทนแล้งดีกว่าหญ้าเนเปียร์ นอกจากนี้ก็มี กล้วย น้อยหน่า มะม่วง มะนาว แค ตะไคร้ มะละกอ”

นางประยูร ผลจันทร์^{๑๐๔} กล่าวว่า “ปลูกแซมป่าด้วยมันสำปะหลังและกล้วยากินนี้สำหรับเลี้ยงวัว ใส่เชื้อเห็ดเผาะและเห็ดและเห็ดตะไกรรอบต้นยางนา”

นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๑๐๕} กล่าวว่า “ปลูกมันสำปะหลังแซม จำหน่ายผลผลิตจากมันสำปะหลัง และยังมีผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า ได้แก่ เห็ด ไช้มดแดง”

นางลำไย คำแก้ว^{๑๐๖} กล่าวว่า “ปลูกพืชเศรษฐกิจแซมในพื้นที่ว่างระหว่างต้นยางนา ได้แก่ อ้อยคั้น น้ำเพื่อขาย กล้วยากินนี้เพื่อเลี้ยงกระบือที่มีอยู่ ๘ ตัว ไม้เพื่อขาย และอินทผลัม”

นางดวงฤดี สามสี^{๑๐๗} กล่าวว่า “ได้ปลูกแทรกระหว่างไม้ที่ปลูก ปลูกเห็ดเผาะ ใส่เชื้อเห็ดเผาะได้ต้น ยาง เพาะเห็ดตะไกรระยะแรกฝังก่อนเชื้อเห็ดรอบต้นแต่หนูกิน ปลูกกล้วยากินนี้สำหรับเลี้ยงควาย”

นางสุพิศ อุทธรจันทร์^{๑๐๘} กล่าวว่า “มีรายได้จากการเพาะเห็ด โดยนำเห็ดแก่ขี้ผสมน้ำเป็นเชื้อเห็ดมา ฝังบริเวณไม้ที่ปลูกเพื่อให้ป่ามีอาหารตามธรรมชาติมากขึ้น นอกจากนี้มีมดแดงและไช้มดแดงในพื้นที่ป่าที่ปลูก”

นางใบ บุญปก^{๑๐๙} กล่าวว่า “ได้ผลผลิตจากป่า เห็ดตะไกร เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง และมีมดแดงและ ไช้มดแดง ทุกแปลง”

^{๑๐๑} อ่างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์, หน้า ๗๖

^{๑๐๒} อ่างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์, หน้า ๘๘

^{๑๐๓} อ่างแล้ว, นางสาวชลลดา สามสี, หน้า ๘๓

^{๑๐๔} อ่างแล้ว, นางประยูร ผลจันทร์, หน้า ๘๔

^{๑๐๕} อ่างแล้ว, นายบุญหลาย ผลจันทร์, หน้า ๘๓

^{๑๐๖} อ่างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว, หน้า ๗๖

^{๑๐๗} อ่างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี, หน้า ๗๗

^{๑๐๘} อ่างแล้ว, นางสุพิศ อุทธรจันทร์, หน้า ๘๕

^{๑๐๙} อ่างแล้ว, นางใบ บุญปก, หน้า ๘๖

นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว^{๑๑๐} กล่าวว่า “ปลูกมันสำปะหลังแซมระหว่างแถวต้นยางนา มีมดแดงและ ไช้มดแดงทุกแปลง ใส่เชื้อเห็ดตะไกรและเห็ดดินขาวหรือเห็ดก่อ”

นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๑๑๑} กล่าวว่า “ผลได้ระยะสั้นที่เห็นได้ชัดจากการปลูกป่าคือ เห็ด มดแดง ไช้มดแดง”

เช่นเดียวกัน นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๑๒} กล่าวว่า “ผลได้ระยะสั้นที่ได้จากการปลูกป่าคือ เห็ด มดแดง ไช้มดแดง”

ปัญหาของเกษตรกร ในการหาข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นระบบและเชื่อมโยงกัน มีเพียงบางรายเท่านั้นที่จัดทำเป็นเครือข่ายในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

คณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษา เรียนรู้และการรับซื้อผลผลิตจากไม้ของโรงไฟฟ้าพลังงานสะอาดชีวมวลสิรินธร นายศุภวัฒน์ กาดนอก ผู้จัดการและพนักงาน^{๑๑๓} ได้ให้ข้อมูลว่า กิจกรรมที่ดำเนินการคือ รับซื้อเศษไม้ ปลายไม้ ฟางข้าว ใบอ้อย เปลือกต้นยูคาลิปตัส เหง้ามันสำปะหลัง ชี้เลื่อย แกลบ เป็นต้น เพื่อมาผลิตเป็นพลังงานไฟฟ้า เห็นว่าเป็นช่องทางการตลาดด้านหนึ่งที่เกษตรกร จะได้ประโยชน์จากไม้อย่างคุ้มค่า ไม่ทิ้งเปล่าเป็นขยะ

๔.๒.๖ ปัจจัยด้านธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

คือ การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบัน ในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วน ของชุมชน ในรูปของกลุ่ม สมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการ ใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ

แนวคิดของเกษตรกรต่อผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย ได้แก่ การมองป่าว่า เป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันและมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า เช่น

นางรุ่งนภา กงชุย^{๑๑๔} เห็นว่า “หลักพระพุทธศาสนา ธรรมะคือธรรมชาติ มีสติ มีชีวิตรอด ต้นไม้ ก็เช่นกัน เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี ทุกอย่างพึ่งพาอาศัยกัน”

^{๑๑๐} อ้างแล้ว, นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว, หน้า ๘๔

^{๑๑๑} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์, หน้า ๘๖

^{๑๑๒} อ้างแล้ว, นางหนูลำพัน วรวงศ์, หน้า ๘๘

^{๑๑๓} นายศุภวัฒน์ กาดนอก ผู้จัดการและพนักงานโรงไฟฟ้าพลังงานสะอาดชีวมวลสิรินธร ตำบล ผางคำ อำเภอสิริรินธร อุบลราชธานี . เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๕

^{๑๑๔} อ้างแล้ว, นางรุ่งนภา กงชุย, หน้า ๗๐

นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๑๑๕} เห็นว่า “ตนเองสนใจเรื่อง “สวนของพ่อ” ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง คั้นชีวิตให้แผ่นดิน มีความชอบและรักธรรมชาติเป็นทุนเดิม ปลูกสวนป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร ระยะเวลาชุมชนคิดว่าเป็นเรื่องผิดปกติที่ปลูกป่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจ พืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรกในบริเวณเดียวกับปลูกป่า ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ไม้ มะฮ็อกกานี ขายกล้วยมาได้ ๓ ปี ตอนนี้อยู่ชุมชนใกล้เคียงและห่างไกลมาศึกษาและนำไปขยายผล”

มีเกษตรกรบางส่วนมองถึงประโยชน์ของการปลูกป่าในเชิงเศรษฐกิจในระยะสั้นและระยะยาว เช่น

นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๑๑๖} เห็นว่า “ระยะที่ปลูกยางพารา ๓ ปีแรก ปลูกมันสำปะหลังแซม เพื่อช่วยปกคลุมซึ่งกันและกันระหว่างต้นยางนาและมันสำปะหลัง (ขณะที่ต้นเล็กโตยาก) ปัจจุบันต้นยางน่ายืนต้นแข็งแรง วิธีให้ต้นยางนาสูงขึ้นคือการตัดกิ่งฟุ่มใบบริเวณโคนต้นขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ได้ผลผลิตจากมันสำปะหลังปีละ ๒๐ ตัน ราคาภิโกลกรัมละ ๑.๗๐-๒.๐๐ บาท ผลผลิตเศรษฐกิจจากป่า ได้แก่ เห็ด ไข่มดแดง”

นางใบ บุญปก^{๑๑๗} เห็นว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ และได้ผลผลิตจากป่า เห็ดละโรง เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ใส่เชื้อเห็ดและเก็บผลผลิตช่วงเวลา พฤษภาคม-กรกฎาคม ของทุกปี และมีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง มีนาคม-พฤษภาคม ของทุกปี”

นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว^{๑๑๘} กล่าวว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ และได้ผลผลิตจากป่า เห็ดละโรงและเห็ดดินขาว มีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง”

นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๑๙} กล่าวว่า “ผลผลิตจากแปลงปลูกป่า ได้แก่ ขิง กระชาย สมุนไพร มดแดง ไข่มดแดง เห็ด มีรายได้เลี้ยงครอบครัวจาก มันสำปะหลังและปาล์มน้ำมัน ให้ความรักดูแลเอาใจใส่ต้นไม้”

เกษตรกรส่วนหนึ่งคาดหวังประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในอนาคต เช่น

นางสาวชลลดา สามสี^{๑๒๐} เห็นว่า “แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองได้ความสุขจากการดูแลและเห็นการเจริญเติบโตของต้นไม้ ได้ใช้ไม้ในอนาคต ได้หญ้าและผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรก”

นางสุพิศ อุทธจันทร์^{๑๒๑} กล่าวว่า “ระยะแรกชุมชนไม่เห็นด้วยกับการปลูกป่า แต่เมื่อป่าเริ่มมีผลผลิตจากป่า ชุมชนเริ่มให้ความสนใจ”

^{๑๑๕} อ้างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์, หน้า ๗๖

^{๑๑๖} อ้างแล้ว, นายบุญหลาย ผลจันทร์, หน้า ๘๓

^{๑๑๗} อ้างแล้ว, นางใบ บุญปก, หน้า ๘๖

^{๑๑๘} อ้างแล้ว, นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว, หน้า ๘๔

^{๑๑๙} อ้างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์, หน้า ๘๘

^{๑๒๐} อ้างแล้ว, นางสาวชลลดา สามสี, หน้า ๘๓

^{๑๒๑} อ้างแล้ว, นางสุพิศ อุทธจันทร์, หน้า ๘๕

นางรำไพ สุโคตร^{๑๒๒} เห็นว่า “ปลูกป่าเป็นการออมเพื่อชายที่ดินพร้อมต้นไม้ในวัยชรา” นางลำไย คำแก้ว^{๑๒๓} กล่าวว่า “เป็นคนรักต้นไม้ คงไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงอายุของตน คิดว่าปลูกเพื่อเป็นทุนของลูกหลานในอนาคต” นางประยูร ผลจันทร์^{๑๒๔} เห็นว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์” และเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งปลูกป่าด้วยความรักเป็นหลัก เช่น นางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๒๕} กล่าวว่า “ตนเองมีความรักรักต้นไม้ รักธรรมชาติ มีความเพียรในการปลูกป่า” นางดวงฤดี สามสี^{๑๒๖} เห็นว่า “รักการปลูกต้นไม้ อากาศดี จะเพิ่มที่นาในการปลูกป่า” นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๑๒๗} เห็นว่า “แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองรักต้นไม้ ต่อไปจะใช้ที่นาขยายการปลูกป่าเพิ่มขึ้น”

สาเหตุที่เกษตรกรถอนตัวจากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- เสียหายพื้นที่ที่เคยทำนา และต้องใช้ระยะเวลาในการปลูกป่า
- ไม่สามารถรอผลจากการปลูกป่าได้
- ระบบน้ำไม่เพียงพอและ ขาดระบบการจัดการน้ำทั่วถึง

ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะอาจเกิดขึ้นในอนาคต

- มีกลุ่มทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ นักวิชาการให้ข้อมูลว่ามีการขอจดทะเบียนเพิ่มมากขึ้น

อย่างต่อเนื่อง

- ปัญหาการเผาถ่านจากไม้โตเร็วที่ปลูกในปัจจุบันที่ต้องแก้ไข เมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องตรวจสอบ เนื่องจำกัดในการครอบครองถ่านไม้ ที่ทางการกำหนดให้ถ่านไม้เป็นของป่าชนิดหนึ่ง ครอบครองถ่านไม้ไม่เกิน ๑๓๐ กิโลกรัมต่อครอบครัว

- เมื่อไม้ต้องการนำไม้ที่ปลูกไปแปรรูป แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตาม แต่ข้อกั่วงวลคือข้อจำกัดในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้จำเป็นจะต้องจ้างผู้ที่มีใบอนุญาต

๔.๓ ศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๓.๑ กิจกรรมด้านอนุรักษ์

- ๑) การจับบุคคลเพื่อเป็นผู้ตรวจสอบ การลาดตระเวน เพื่อป้องกันการรุกป่า

^{๑๒๒} อ้างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร, หน้า ๗๖

^{๑๒๓} อ้างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว, หน้า ๗๖

^{๑๒๔} อ้างแล้ว, นางประยูร ผลจันทร์, หน้า ๘๔

^{๑๒๕} อ้างแล้ว, นางหนูลำพัน วรวงศ์, หน้า ๘๘

^{๑๒๖} อ้างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี, หน้า ๗๗

^{๑๒๗} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์, หน้า ๘๖

ป่าชุมชนที่โดดเด่นทางด้านนี้ คือ ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพราะได้มีการจัดตั้งราษฎรที่มีที่ดินที่นาติดกับป่าชุมชนที่อยู่รอบป่าแห่งนี้ ดึงมาอาสาสมัครเป็นแนวร่วมในการรักษาป่า ชื่อว่า ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) มีจิตอาสาดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง ป่าชุมชนอื่นมีคณะกรรมการป่าชุมชนช่วยตรวจสอบการรุกป่า สำหรับป่าชุมชนป่าดงใหญ่วังอ้อ อำเภอลือโขงในจังหวัดอุบลราชธานี ได้มีการตั้งเงื่อนไขให้เงินรางวัลแก่ผู้แจ้งเบาะแสการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน เกิดขึ้นเพียงรายเดียวได้มอบเงินรางวัลให้ ๑๐,๐๐๐ บาท ที่มาจากการปรับผู้บุกรุกป่า ต่อมาก็ไม่มีใครมาแจ้งเบาะแสการบุกรุกป่าอีกเลย ป่าชุมชนวัดปานาจาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้านศรัทธาในพระผู้นำการรักษายาอย่างเข้มแข็งของพระครูสุวรรณเทศธรรมเจ้าอาวาสวัดปานาจาน ที่มีบุคลิกภาพพูดตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน ประกอบกับท่านเป็นพระสงฆ์ด้วย จึงเป็นที่ยำเกรงของชาวบ้าน และช่วยรักษาป่าไม้ชุมชนวัดปานาจานเป็นอย่างดี อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ ท่านพระครูสุวรรณเทศธรรมได้ทำรั้วคอนกรีตสูงประมาณ ๒ เมตร รอบพื้นที่ป่าชุมชนวัดปานาจาน แต่ก็ยังอนุเคราะห์ใช้หลักเมตตาธรรมอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ และไม้ตายเอง ไปใช้ประโยชน์ได้

๒) การใช้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่

ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ เป็นป่าช้า แปลงที่ ๒ เป็นดอนปู่ตา ป่าชุมชนนี้ดีกว่าแห่งอื่นในการป้องกันการบุกรุกป่า เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้านมีความหวาดกลัวภูตผีในป่าช้า จะดลบันดาลจะให้เกิดเหตุเดือดร้อนต่างๆ ดอนปู่ตาเชื่อว่าเป็นที่ประทับของผีปู่ตาหรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้นและไม่กล้าจับสัตว์ต่างๆ ที่มีในดอนปู่ตามากินเป็นอาหาร ด้วยเหตุนี้จึงสามารถรักษาป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๔.๑๒ ภาพการใช้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ดอนปู่ตา และป่าช้า

ป่าชุมชนบ้านยาง ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

๓) การทำแนวกันไฟ

รูปแบบของแนวกันไฟ เป็นไปตามสภาพของป่าชุมชนแต่ละแห่ง ป่าชุมชนวัดปานาจาน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ใช้วิธีเก็บกวาดเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น และกำชับผู้ที่เข้าไปหาของป่าให้ระมัดระวังการใช้วัสดุที่ก่อให้เกิดเปลวเพลิง ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ อำเภวารินชำราบ

จังหวัดอุบลราชธานีใช้วิธีตัดถนนคอนกรีตตัดผ่าน แปลงที่ ๑ ป่าช้า ถนนกว้างมากประมาณ ๘ เมตร ส่วนแปลงที่ ๒ ดอนปูดถนนกว้างประมาณ ๖ เมตร ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ใช้วิธีตัดถนนล้อมรอบป่าชุมชนทั้งหมด เช่นเดียวกับป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และที่ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาดนี้ มีการตัดถนนเป็นสี่แยกกว้างระหว่าง ๖ ถึง ๘ เมตร สำหรับป่าดงใหญ่วังอ้อด้านทิศเหนือติดกับศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ป่าดงใหญ่วังอ้อ ทิศตะวันออกจดลำเซบาย ทิศใต้จดที่นาของชาวบ้าน อีกด้านก็ติดถนนตรงไปที่ศูนย์พุทธธรรมฯ ส่วนด้านในป่าชุมชนแห่งนี้ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล หัวดอน ทำถนนคอนกรีตและแผ้วถางเป็นทางเดินกว้างประมาณ ๒ เมตร ยาวประมาณ ๘๐๐ เมตร เป็นถนนค่อนข้างคดเคี้ยวเนื่องจากหลักการตัดฟันต้นไม้ที่ส่วนใหญ่มีเถาวัลย์หลากหลายชนิดและขนาดขึ้นอยู่ทั่วไป

๔.๑๓ ภาพการตัดถนนกันแนวเขตป่าชุมชน กันเขตป้องกันการบุกรุกที่ดินและใช้เป็นแนวกันไฟป่า (จากซ้ายไปขวา) ภาพที่ ๑ ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ภาพที่ ๒ ป่าชุมชนแปลงที่ ๒ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และภาพที่ ๓ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

๔) การบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบตัดฟัน

การบวชต้นไม้ หรือพิธีบวชต้นไม้ขึ้น เพื่อต้องการยับยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และเพื่อเป็นกุศโลบายห้ามมิให้คนตัดไม้ทำลายป่า ต้นไม้ต้นใดที่ผ่านการบวชแล้ว ชาวบ้านจะไม่ตัดเด็ดขาด ถือเป็น การยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งรักษาป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญคือ สร้างความตระหนักและจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ ป่าชุมชนที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนจากคณะผู้วิจัยเข้าไปสำรวจพื้นที่ ได้แก่ ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ (ตามภาพ) ร่องรอยการดำเนินงานมาหลายปี จนผ้าเก่าคร่ำคร่าเต็มไปด้วยตะไคร่น้ำจับจนเขียวครึ้ม

๔.๑๔ ภาพผ้าบวชป่า ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเชิงไกร จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๓.๒ กิจกรรมด้านการฟื้นฟู

๑) การปลูกต้นไม้ทดแทน ป่าชุมชนที่ทำการปลูกต้นไม้ทดแทนได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง คือ ป่าชุมชนวัดป่านาจาน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เพราะพระครูสุวรรณเทศธรรม เจ้าอาวาสวัดป่านาจานเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็งและรักป่ามาก ท่านได้หาพันธุ์กล้าไม้เอง ลงมือปลูกด้วยตนเอง โดยเฉพาะฤดูฝนและผู้นำชุมชน ชาวบ้านก็มาช่วยปลูกบ้าง รองลงมาก็เป็นป่าชุมชนบ้านยาง แปลงที่ ๑ และ ๒ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีนายสมหมาย หงส์มณี ผู้ใหญ่บ้านบ้านยาง เป็นผู้นำที่เข้มแข็งและเอาใจใส่ โดยมีทางอำเภอวารินชำราบ ได้นำฝ่ายปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลบุ่งใหม่มาปลูกป่าปีละครั้ง

ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ และป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น อนุรักษ์ป่าไม้ได้ดี มีปลูกต้นไม้ทดแทนบ้าง ส่วนป่าชุมชนดงใหญ่ วังอ้อ อำเภอเชิงไกร จังหวัดอุบลราชธานี มีการปลูกยูคาลิปตัสเมื่อสิบกว่าปีที่แล้วเพื่อเสริมเพิ่มเติม แต่ตายเป็นส่วนมาก คาดว่าน่าจะมาจากต้นไม้เดิมขึ้นอยู่ก่อน มีลำต้นสูงกว่า ทำให้ยูคาลิปตัสไม่สามารถเจริญเติบโตได้

๔.๑๕ ภาพสภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี และป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด จังหวัดยโสธร เป็นป่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น

๒) การปิดป่าชั่วคราว เพื่อฟื้นฟูสภาพของต้นไม้ในป่า สภาพของป่าชุมชนทุกแห่ง จะมีของป่า เช่น หวาย ใผ่ ไม้หอม ชันและยางไม้ เปลือกไม้ สมุนไพรและเครื่องเทศ พืชอาหาร (เห็ดถ่านนาชนิด หน่อไม้ ยอดอ่อนของเสม็ด ตั้ว เป็นต้น และแมลงกินได้ ในช่วงฤดูฝนก็จะมีชุกมากกว่าฤดูอื่น ทำให้ชาวบ้านจำนวนมาก ทั้งใกล้และไกล ได้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเก็บของป่าเหล่านี้ ไปเป็นอาหารและประกอบเครื่องยาจากพืชสมุนไพร ทั้งกลางวันและกลางคืน ลักษณะการเข้าเก็บของป่าก็เต็มไปด้วยความรวดเร็วเร่งรีบ เสมือนหนึ่งแข่งกันเพื่อแย่งชิงของป่าให้ได้ปริมาณมากที่สุด โดยเฉพาะป่าชุมชนขนาดใหญ่ ๓ แห่ง คือ ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีเนื้อที่ประมาณ ๗๐๐ ไร่ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีเนื้อที่ประมาณ ๔๐๐ ไร่ และป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อที่กว้างใหญ่ประมาณ ๑,๕๐๐ กว่าไร่ ในห้วงเวลาดังกล่าว พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า ถูกเหยียบย่ำทำลาย ทั้งกระทำโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ คณะกรรมการป่าชุมชนทั้งสามแห่งที่เป็นขนาดพื้นที่กว้างใหญ่ จึงมักจะทำการประกาศแจ้งเตือนให้เวลาในการเก็บของป่า ๒ เดือนบ้าง ๓ เดือนบ้าง และปิดป่าชุมชนห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปเพื่อหาของป่าถัดมาอีก ประมาณ ๒ - ๓ เดือนต่อปี เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพของป่าชุมชนให้กลับมาดังเดิม

๔.๓.๓ กิจกรรมด้านการพัฒนา

๑) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการศึกษาธรรมชาติ ที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน คือป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ อำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี มีการจัดฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกลไกกรมธรรมชาติ โครงการ โคก หนอง นา ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ และศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ป่าดงใหญ่วังอ้อ โดยการนำของพระพิพัฒน์วชิโรภาส^{๑๒๘} ผู้อำนวยการศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ป่าดงใหญ่วังอ้อ ในป่าแห่งนี้ มีฐานการเรียนรู้เรื่องป่าไม้โดยเฉพาะ และฐานการเรียนรู้ตามหลักกิจกรรมธรรมชาติ จำนวน ๑๐ ฐาน ประกอบด้วย ๑. ฐานคนมีไฟ ๒. ฐานคนมีน้ำยา ๓. ฐานคนเอาถ่าน ๔. ฐานรักษ์แม่ธรณี ๕. ฐานรักษ์แม่โพสพ ๖. ฐานคนรักษ์สุขภาพ ๗. ฐานคนรักษ์ดิน ๘. ฐานคนรักษ์ป่า ๙. ฐานคนรักษ์น้ำ และ ๑๐. ฐานคันทาทองคำ และมีกลุ่มเป้าหมายเกษตรกร ชาวชน เข้ารับการอบรมโครงการ โคก หนอง นา และกลุ่มศึกษาดูงานทั่วไป โดยได้รับการสนับสนุนวิทยากรจากศูนย์กิจกรรมธรรมชาติพุทธรักษาห้วยทรายขมิ้น ป่าดงใหญ่วังอ้อ ร่วมกับวิทยากรจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุบลราชธานีและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ๒๕ อำเภอ

^{๑๒๘} อ้างแล้ว, พระพิพัฒน์วชิโรภาส, หน้า ๗๕

๔.๑๖ ภาพฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกิจกรรมธรรมชาติ โครงการโคก หนอง นา ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ และศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ป่าดงใหญ่วังอ้อ อ.เซียงใน จ.อุบลราชธานี

๒) การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในป่าชุมชน เช่น ถนน และเส้นทางเดิน เพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาเรียนรู้เรื่องป่า เริ่มจากป่าชุมชนวัดป่านาจาน โดยพื้นที่ป่าชุมชนกับพื้นที่ป่าไม้ของวัดอยู่ติดกันรวม ๘๑ ไร่ พระครูสุวรรณเทศธรรม เจ้าอาวาสวัดป่านาจาน ได้วางรูปแบบการปลูกป่า และปรับปรุงบริเวณให้โปร่งตา เสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ทั้งหมดเป็นของวัด ประชาชนที่เข้าไปในวัดจึงได้ทั้งการทำบุญต่าง ๆ และเรียนรู้ธรรมชาติจากต้นไม้ในป่าชุมชนได้สะดวกสบาย เนื่องจากต้องดูแลบริเวณวัดให้ สะอาด ร่มรื่น สวยงาม อยู่ตลอด

ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ ที่เป็นป่าช้า ก็ได้มีถนนตัดผ่านเป็นถนนคอนกรีต ที่เป็นเส้นทางผ่านเชื่อมต่อถนนเลียบเมืองทางฝั่งอำเภอวารินชำราบ แปลงที่ ๒ ปรับปรุงบริเวณศาลปู่ตาให้เป็นระเบียบสวยงาม เพื่อให้ชาวบ้านเข้าไปไหว้ สักการะ และชุมชนเข้าไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้สะดวก

ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้ปรับปรุงพื้นที่ด้านติดกับถนนปรับปรุงให้เป็นแท่นจุดบั้งไฟของตำบลกุดเสลา เนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ มีศาลาสำหรับกองอำนวยการบั้งไฟ มีสระน้ำใกล้ๆ นอกจากนี้ก็มีเส้นทางดินที่ใช้เดินเพื่อศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ ศึกษาพันธุ์พืชและสัตว์ ถนนวนรอบพื้นที่ป่าชุมชนจรดกัน เพื่อประโยชน์ในการป้องกัน อนุรักษ์ และสัญจรท่องเที่ยวรอบป่าชุมชนอีกด้วย

๔.๑๗ ภาพถนนโดยรอบ และพื้นที่บริเวณแท่นจุดบั้งไฟ ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ป่าชุมชนบ้านฟ้าหายาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ที่โดดเด่นและมีรูปแบบถนนที่แตกต่างจากป่าชุมชนอื่น คือ มีถนนลาดยางชั้นดีตัดผ่านกันเป็นสี่แยก และใช้ถนนเป็นตัวแบ่งพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ใช้ประโยชน์

๔.๑๘ ภาพถนนลาดยางชั้นดีตัดผ่านกันเป็นสี่แยก ป่าชุมชนบ้านฟ้าหายาด

ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอลือโขง จังหวัดอุบลราชธานี มีทั้งถนนคอนกรีตและถนนดิน ลักษณะคดเคี้ยว เนื่องจากต้องทำถนนหลบเลี่ยงต้นไม้ เพื่ออำนวยความสะดวกเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแห่งนี้ ทั้งการศึกษาเรียนรู้ป่าไม้ ระบบนิเวศ พันธุ์พืชและสัตว์ เก็บของป่า อีกทั้งเชื่อมต่อถนนลาดยางที่เป็นเส้นทางไปยังศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชย์ ป่าดงใหญ่วังอ้อ และที่แตกต่างจากป่าชุมชนอื่นก็มีการนำเสนอข้อมูลที่ควรรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ป้ายแสดงเครือข่ายการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ อีกด้วย

๔.๑๙ ภาพถนนดินและทางเดินรอบป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๓.๔ กิจกรรมด้านควบคุมดูแล โดยการกำหนดข้อบังคับป่าชุมชน

ป่าชุมชนวัดปานาจาน โดยพระครูสุวรรณเตชธรรม เจ้าอาวาสวัดปานาจาน ที่มีบุคลิกภาพพูดตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน ประกอบกับท่านเป็นพระสงฆ์ด้วย จึงเป็นที่ยำเกรงของชาวบ้าน และช่วยรักษาป่าไม้ชุมชนวัดปานาจานเป็นอย่างดี ไม่มีป้ายแสดงเป็นลายลักษณ์อักษร การให้ทำอะไรหรือไม่ทำอะไรเกี่ยวกับป่าชุมชน ท่านจะใช้วิธีการบอกญาติโยมที่มาทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร หรือ วันงานสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ที่สภาพเป็นที่ดินที่สาธารณประโยชน์ (น.ส.ล.) แปลงที่ ๑ เป็นป่าช้า และ แปลงที่ ๒ ดอนปู่ตา มีป้ายประกาศข้อบังคับไว้ที่แปลงที่๒ ดอนปู่ตา ซึ่งตั้งได้กล่าวแล้วว่า เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้านมีความหวาดกลัว ภูติผีในป่าช้าจะดลบันดาลจะให้เกิดเหตุเดือดร้อนต่าง ๆ ดอนปู่ตาเชื่อว่าเป็นที่ประทับของผีปู่ตาหรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน ดอนปู่ตาเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้น และไม่กล้าจับสัตว์ต่าง ๆ ที่มีในดอนปู่ตามากินเป็นอาหาร ถึงไม่มีการกำหนดข้อบังคับใด ๆ คงไม่มีชาวบ้านรอบป่าชุมชนแห่งนี้กล้าหาญที่จะเข้าไปหาของป่าและใช้ประโยชน์ใด ๆ จากป่าชุมชนทั้งสองแห่งนี้แน่นอน

ป่าชุมชนตำบลกุตเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีป้ายกำหนดข้อบังคับป่าชุมชนไว้ชัดเจน เนื่องจากที่ผ่านมามีทั้งผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนเข้าไปทำนา และพระสงฆ์เข้าไปใช้ที่ป่าชุมชนเป็นที่พักสงฆ์มาก่อนแล้ว ทำให้เป็นปัญหากระทบชาวบ้านทั้งตำบล อีกทั้งต่อมาคณะกรรมการป่าชุมชนก็ได้แต่งตั้งราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) เพื่อให้การอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่ามีความเข้มงวดกวดขันมากขึ้น

ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เนื่องจากสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ ต้นไม้ใหญ่ยังมีอยู่มาก ต้นไม้ขึ้นหนาแน่น และอยู่ใกล้ชุมชน จึงต้องมีการจัดการที่เข้มงวด

มีที่ทำการของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้สถานที่ศาลากลางบ้านเป็นที่ทำการและนัดหมายประชุม มีข้อบังคับป่าชุมชนไว้ชัดเจน

ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่ดี พื้นที่ป่าชุมชนอยู่กับศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชarya ป่าดงใหญ่วังอ้อ โดยการนำของพระพิพัฒน์วิชโรภาส จึงทำให้มีระบบการจัดระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ค่อนข้างดี มีป้ายข้อบังคับ มีข้อมูลสารสนเทศ มีฐาน (Shelters) การเรียนรู้ และศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชarya ป่าดงใหญ่วังอ้อ มีกิจกรรมอบรม พัฒนา เกษตรกรและเยาวชนอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ทำให้ป่าดงใหญ่วังอ้อก็อยู่ในพื้นที่เป้าหมายของการอบรมด้วย เป็นประโยชน์ทางอ้อมในการอนุรักษ์ป่าเป็นอย่างดี

๔.๔ ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๔.๑ เกษตรกร

แนวคิดของเกษตรกรต่อการวิเคราะห์ต้นทุนของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย เช่น

นางรุ่งนภา กงซุย^{๑๒๙} ประธานวิสาหกิจชุมชน “การคิดต้นทุนการปลูกป่า ก็เห็นว่าเป็นความจำเป็น เพราะจะเป็นตัวชี้กำไรขาดทุน แต่มีเวลาอีกหลายปีกว่าจะได้ขาย วันนี้คิดต้นทุนอย่างง่าย อย่างต้นพะยุงที่ปลูก คิดไว้ตั้งแต่วันแรกที่ปลูกคิดรวมทั้งหมด เช่น ค่าแ้วถาง ไถ ปลูก ให้น้ำ ปุ๋ย ดูแลรักษา คิดต้นทุนวันละ ๑ บาทต่อต้น”

นางรำไพ สุโคตร^{๑๓๐} “ต้นทุนการปลูกป่าไม้ ไม่ได้คำนวณเป็นตัวเลข ดูภาพรวมทั้งหมดจากเงินทุนที่ใช้จ่ายไป เพราะมีปลูกไม้ผลและพืชที่ให้ผลผลิตเร็วไปด้วย เช่น ข้าวโพดกินดิบ กล้วย ข่า ตะไคร้ พืชผักสวนครัว ไม้กิมซุง มะขามเทศ แซมระหว่างต้นพะยุง ประดู่ ชิงชัน ตะเคียน สัก ไม้แดง กระพี้จันทร์ เสม็ดชุม พอได้ผลผลิตก็ขายไปนำเงินมาหมุนเวียนไปอย่างนี้”

นางสุพิศ อุทรจันทร์^{๑๓๑} ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน “ต้นทุนการปลูกป่าที่จ้างก็มีเพียงการเตรียมดินยกเป็นแปลงเท่านั้น การปลูก ให้น้ำ ให้ปุ๋ย และการดูแลมาจนถึงวันนี้ ใช้แรงงานของตนเองและครอบครัวเท่านั้น เงินทุนที่ใช้จ่ายไป ไม่ได้เขียนไว้”

^{๑๒๙} อ้างแล้ว, นางรุ่งนภา กงซุย, หน้า ๗๐

^{๑๓๐} อ้างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร, หน้า ๗๖

^{๑๓๑} อ้างแล้ว, นางสุพิศ อุทรจันทร์, หน้า ๘๕

นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๑๓๒} สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลงมะไฟ “ต้นทุนการปลูกป่าทั้งหมดไม่ได้คิดเป็นต้นทุน ตั้งแต่ได้รับพันธุ์กล้าไม้จากศูนย์ป่าไม้โยธธรรมา มีเครื่องจักรกลไถนาเองเตรียมดินเพื่อปลูก ค่าน้ำมันก็หมดไปหลายพันบาท การปลูกก็ให้สมาชิกในครอบครัวและญาติที่ร่วมโครงการช่วยกันปลูกและบำรุงรักษา”

มีเกษตรกรบางส่วนมองถึงประโยชน์ของการปลูกป่า มีความคาดหวังว่าจะได้ผลผลิตมาแล้ว ก็จะได้ให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ และรักษาป่าไว้ เช่น

นางใบ บุญปก^{๑๓๓} เห็นว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ และได้ผลผลิตจากป่า เห็ดละเือง เห็ดเผาะ เห็ดผึ้ง ใส้เชื้อเห็ดและเก็บผลผลิตช่วงเวลา พฤษภาคม-กรกฎาคม ของทุกปี และมีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง มีนาคม-พฤษภาคม ของทุกปี”

นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว^{๑๓๔} กล่าวว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์ และได้ผลผลิตจากป่า เห็ดละเืองและเห็ดดินขาว มีมดแดงและไข่มดแดงทุกแปลง”

นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๓๕} กล่าวว่า “ผลผลิตจากแปลงปลูกป่า ได้แก่ ขิง กระชาย สมุนไพร มดแดง ไข่มดแดง เห็ด มีรายได้เลี้ยงครอบครัวจาก มันสำปะหลังและปาล์มน้ำมัน ให้ความรักดูแลเอาใจใส่ต้นไม้”

นางลำไย คำแก้ว^{๑๓๖} กล่าวว่า “เป็นคนรักต้นไม้ คงไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงอายุของตน คิดว่าปลูกเพื่อเป็นทุนของลูกหลานในอนาคต”

นางประยูร ผลจันทร์^{๑๓๗} เห็นว่า “ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์”

นางดวงฤดี สามสี^{๑๓๘} เห็นว่า “รักการปลูกต้นไม้ อากาศดี จะเพิ่มพื้นที่ในการปลูกป่า”

นางสาวชลลดา สามสี^{๑๓๙} เห็นว่า “แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองได้ความสุขจากการดูแลและเห็นการเจริญเติบโตของต้นไม้ ได้ใช้ไม้ในอนาคต ได้หญ้าและผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรก”

๑๓๒ อ่างแล้ว, นายบุญหลาย ผลจันทร์, หน้า ๘๓

๑๓๓ อ่างแล้ว, นางใบ บุญปก, หน้า ๘๖

๑๓๔ อ่างแล้ว, นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว, หน้า ๘๔

๑๓๕ อ่างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์, หน้า ๘๘

๑๓๖ อ่างแล้ว, นางลำไย คำแก้ว, หน้า ๗๖

๑๓๗ อ่างแล้ว, นางประยูร ผลจันทร์, หน้า ๘๔

๑๓๘ อ่างแล้ว, นางดวงฤดี สามสี, หน้า ๗๗

๑๓๙ อ่างแล้ว, นางสาวชลลดา สามสี, หน้า ๘๓

นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๑๔๐} เห็นว่า “แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกลำไ้ไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองรักต้นไม้ ต่อไปจะใช้ที่นาขยายการปลูกป่าเพิ่มขึ้น”

ส่วนนางหนูลำพัน วรวงศ์^{๑๔๑} กล่าวว่า “ตนเองมีความรัก รักต้นไม้ รักธรรมชาติ มีความเพียรในการปลูกป่า”

สรุปว่า การวิเคราะห์ต้นทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร ทั้ง ๑๓ ราย ไม่ได้ดำเนินการตามหลักวิชาการ ที่กำหนดต้นทุนและผลตอบแทนของกิจกรรมหรือโครงการ ให้ใช้วิธีการการวิเคราะห์ทางการเงินของการลงทุน (Financial analysis of investment) โดยใช้หลักเกณฑ์ในการประเมินผลการลงทุน มี ๓ รายการ ได้แก่ ๑. มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (Net Present Value : NPV) ๒. อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (Benefit Cost Ratio : BCR) และ ๓. อัตราผลตอบแทนภายในของโครงการ (Internal Rate of Return : IRR) จากการลงทุนเป็นร้อยละของผลตอบแทนที่ได้รับจากการลงทุน เกษตรกรมีเพียง ๑ รายที่คำนวณแบบง่ายตั้งแต่เริ่มปลูกไม้พะยุงต้นละ ๑ บาทต่อวัน ส่วนใหญ่เกษตรกรมีการปลูกป่าไม้แซมด้วยพืชระยะสั้น พืชผักต่าง ๆ ผลผลิตจากการเพาะเห็ด ไข่มดแดง ที่ให้ผลตอบแทนมาหมุนเวียนเป็นเงินทุนและค่าใช้จ่ายผนวกกันไปมุ่งหวังจะให้เป็นประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต และปลูกต้นไม้เพราะมีความรักธรรมชาติ รักป่าไม้

๔.๔.๒ ผู้ดูแลป่าชุมชน

แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อต้นทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ มีดังนี้

นายสมหมาย หงส์มณี^{๑๔๒} เห็นว่า “มีคณะกรรมการป่าชุมชนดูแลด้วยความเข้มแข็ง แม้จะมีกฎหมายออกมาเมื่อปี ๒๕๖๒ ให้มีการแบ่งพื้นที่หาประโยชน์ได้ แต่คณะกรรมการก็ยังไม่มิตีอะไร ยังคงให้ปฏิบัติตามเดิม”

นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์^{๑๔๓} เห็นว่า “การจัดการความขัดแย้งในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า ใช้วิธีการประชาคมหมู่บ้านเพื่อได้แนวทางปฏิบัติร่วมกัน แต่เมื่อมีกฎหมายป่าชุมชนออกมาแล้ว ก็ต้องพิจารณาหารือกันว่าจะไปอย่างไร” และ นายสมจิตร ดิษฐประสพ^{๑๔๔} เห็นว่า “ปัญหาความขัดแย้งแก้ไขได้ด้วยการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างผู้นำชุมชนและประชาชนในหมู่บ้าน กฎหมายเอื้อประโยชน์ให้อยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่มีการหารือกันในขณะนี้”

^{๑๔๐} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์, หน้า ๘๖

^{๑๔๑} อ้างแล้ว, นางหนูลำพัน วรวงศ์, หน้า ๘๘

^{๑๔๒} อ้างแล้ว, นายสมหมาย หงส์มณี, หน้า ๗๓

^{๑๔๓} อ้างแล้ว, นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์, หน้า ๗๔

^{๑๔๔} อ้างแล้ว, นายสมจิตร ดิษฐประสพ, หน้า ๗๔

นายสมคิด ทีฆะสุข^{๑๔๕} กล่าวว่า “มีคณะกรรมการป่าชุมชนดูแล สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนเข้มแข็งในการจัดการอนุรักษ์ รักษาพื้นที่ป่า โชนอนุรักษ์กับโชนใช้ประโยชน์ใน ป่าชุมชน ตามแผนผังที่ศูนย์ป่าไม้โยธธาให้มาแบ่งไว้ชัดเจนแล้ว แต่คณะกรรมการป่าชุมชนของเรา ยังไม่ได้ พิจารณาอะไร”

คณะกรรมการป่าชุมชนได้ให้ความเห็น ดังนี้ นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร^{๑๔๖} เห็นว่า “หลักความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน ๓ ประการ ศรัทธาธรรม ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม โอวาท ของท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาส (พระพิพัฒน์วชิโรภาส เจ้าอาวาสวัดบ้านวังอ้อ) ป่าให้อาหาร ให้อากาศ ให้อาवास (ที่อยู่อาศัย) ให้อารมณ์ ให้อารมณ์ การเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ล้วนอาศัยไม้และป่า ป่าจึงเป็น ชูเปอร์มาร์เก็ตทางธรรมชาติ

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับป่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการบวชป่า ไม่ปลูกป่า แต่ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้ จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ อนุโลมตามหลักปฏิจางสมุปปบาท^{๑๔๗} เพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันจึงเกิดมีขึ้น ธรรมชาติของป่า ปีที่ ๑ จะเกิดวัชพืชและหญ้า ปีที่ ๒ จะเกิดพืชต้นเล็ก ปีที่ ๓ จะเกิดพืชขนาดโตขึ้นและเป็นป่าในที่สุด ธรรมชาติของชีวิตคนก็เหมือนต้นไม้ มีผลิดอก ผลิยอด ออกผล เติบโต ร่วงโรย และตาย ไม้ในป่าก็เช่นกัน มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดใหม่” และ พระครูสุวรรณเทศธรรม^{๑๔๘} กล่าวว่า “ปลูกป่าชุมชนภายในที่ดินของวัดด้วยตนเอง เป็นระยะเวลาหลายสิบปีมีสาเหตุมาจากความชอบและรักต้นไม้ แม้มีกฎหมายออกมาให้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ ก็ไม่อนุญาตให้ใครเข้ามาตัดไม้ในป่าแห่งนี้”

สรุปว่า ป่าชุมชนที่เข้าไปศึกษาทั้งหมด แม้ว่าจะมีกฎหมายพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ เปิดโอกาสให้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนได้ แต่ก็ยังไม่มีคณะกรรมการป่าชุมชนแห่งใด มีมติหรือพิจารณา แต่อย่างใด การลงทุนสำหรับโชนใช้ประโยชน์ป่าชุมชนจึงยังไม่มีมีการดำเนินการใด ๆ ยังคงปฏิบัติตามเดิมด้วยความเข้มแข็ง แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการเจรจา ทำความเข้าใจกัน เพื่อรักษาป่าชุมชนให้คงสภาพตาม ธรรมชาติต่อไป

๔.๕ ศึกษาวิเคราะห์ทุนทางสังคมการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๔.๕.๑ เกษตรกร

แนวคิดของเกษตรกรต่อการวิเคราะห์ทุนทางสังคมของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย เช่น

^{๑๔๕} อ้างแล้ว, นายสมคิด ทีฆะสุข, หน้า ๗๔

^{๑๔๖} อ้างแล้ว, นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ และพระคมสันต์ คัมภีโร, หน้า ๗๕

^{๑๔๗} https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=340 สืบค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๕

^{๑๔๘} อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณเทศธรรม, หน้า ๗๓

นางรุ่งนภา กงชุย^{๑๔๙} ประธานวิสาหกิจชุมชน กล่าวว่า “ทางครอบครัวที่มีส่วนผลักดันให้การปลูกป่าเชิงพาณิชย์แซมด้วยรูปแบบไร่นาสวนผสมเป็นไปอย่างราบรื่น เป็นผู้ไม่รู้ ใฝ่ศึกษาการเกษตรอินทรีย์ เมื่อมีการรวมกลุ่มทำให้มีบทบาทความเป็นผู้นำประธานวิสาหกิจ อีกทั้งมีบทบาทในการรวมกลุ่มอื่นอีก เช่น กลุ่มเกษตรอินทรีย์เพื่อขายในตลาดนัดอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี และการส่งออกพืชผักอินทรีย์ไปต่างประเทศ และกลุ่ม young smart farmer ” นอกจากนี้ ได้ต้อนรับจากเกษตรกรรายย่อยและกลุ่มต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน เกี่ยวกับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าไปมีบทบาทด้วยความเข้มแข็งและมีศักยภาพ

นางรำไพ สุโคตร^{๑๕๐} กล่าวว่า “เป็นเลขานุการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ร่วมกับนางรุ่งนภา กงชุยที่เป็นประธานวิสาหกิจชุมชน มีบทบาทในการประสานงาน การปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม เพื่อให้ร่วมคิดร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ เนื่องจากการเกษตรอินทรีย์ ได้ขยายวงกว้างไปในระดับนานาชาติ ที่มุ่งเน้นความมีมาตรฐาน”

นายอานนท์ พลพิทักษ์^{๑๕๑} กล่าวว่า มีวัตถุประสงค์ปลูกป่าเพื่อให้มีพื้นที่สีเขียวเพิ่มมากขึ้นเป็นหลัก และการจัดการดำเนินงานไปตามรูปแบบเกษตรเศรษฐกิจพอเพียง โดยทำป่ายว่าหน้าสวนป่าว่า “สวนของพ่อ” มีการศึกษาเรียนรู้ทางวิชาการก่อนดำเนินการ ชุมชนรอบข้างไม่เห็นด้วยในระยะเริ่มต้น ต่อมามีการเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มากขึ้น และชื่นชมในการปลูกสวนป่า เป็นที่ศึกษาดูงานของพื้นที่อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี

นางสุพิศ อุทรจันทร์^{๑๕๒} ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน กล่าวว่า “ได้มีส่วนร่วมในกลุ่มพัฒนาสตรีของหน่วยงานพัฒนาชุมชน ทางกาเห็นความมุ่งมั่น ชยัน อดทน ใส่ใจ รับผิดชอบ มีจิตอาสา จนได้รับการสนับสนุนให้เป็นประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ปัจจุบันกลุ่มสตรีมีความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับในระดับอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ”

นายบุญหลาย ผลจันทร์^{๑๕๓} กล่าวว่า “ในฐานะที่เป็นสมาชิกสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดงมะไฟ อำเภอรายมุล จังหวัดยโสธร มีทุนทางสังคมการปลูกป่าในระดับตำบล โดยเริ่มการปลูกก็ให้สมาชิก

^{๑๔๙} อ้างแล้ว, นางรุ่งนภา กงชุย, หน้า ๗๐

^{๑๕๐} อ้างแล้ว, นางรำไพ สุโคตร, หน้า ๗๖

^{๑๕๑} อ้างแล้ว, นายอานนท์ พลพิทักษ์, หน้า ๗๖

^{๑๕๒} อ้างแล้ว, นางสุพิศ อุทรจันทร์, หน้า ๘๕

^{๑๕๓} อ้างแล้ว, นายบุญหลาย ผลจันทร์, หน้า ๘๓

ในครอบครัวและญาติที่ร่วมโครงการช่วยกันปลูกและบำรุงรักษา และขยายผลให้เกษตรกรในหมู่บ้านคำแชน
ศอกได้เข้าร่วมโครงการได้เร็วและกว้าง เป็นที่พอใจของทางการ ”

นายสมภาร สุวรรณรัตน์^{๑๕๔} กล่าวว่า “เป็นครอบครัวค่อนข้างมีฐานะในระดับชนบท เนื่องจากมี
สัตว์เลี้ยงวัวพันธุ์ ที่ไร่ ที่นา ค่อนข้างมาก เมื่อได้เข้าร่วมโครงการปลูกป่าจำนวนมาก และมีรายได้จากผลผลิต
พืชผักต่าง ๆ อีกทั้งปลูกมันสำปะหลังและปาล์มน้ำมันด้วย จึงสร้างความน่าเชื่อถือ ศรัทธา จากเกษตรกรใน
หมู่บ้านห้วยค้อและพื้นที่ใกล้เคียงมาศึกษาดูงานบ่อย ๆ ฝ่ายปกครอง ผู้ใหญ่บ้าน กำนันและองค์การบริหาร
ส่วนตำบลกำแมต อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร ก็ให้การสนับสนุนประชาสัมพันธ์การปลูกป่าเชิงพาณิชย์
ด้วย ”

นางสาวชลลดา สามสี^{๑๕๕} เห็นว่า “ในระยะเวลาเริ่มปลูกป่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่อง
ไม่ปกติเสียดายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองได้ความสุขจากการดูแลและเห็นการ
เจริญเติบโตของต้นไม้ได้ใช้ไม้ในอนาคต ได้หญ้าและผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกแซม ต่อมาเกษตรกร
ในหมู่บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จึงยอมรับและแวะเวียนมาปรึกษาหารือ
การปลูกป่าบ่อย ๆ ”

นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์^{๑๕๖} เห็นว่า “แต่เดิมตนเองและครอบครัวรักต้นไม้และธรรมชาติ จึง
ตัดสินใจใช้พื้นที่ท้ายหมู่บ้านปลูกป่ามี ไม้สัก ประดู่ป่า พะยูง แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ
เสียดายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า พอปลูกไปได้ ๓ - ๔ ปี ชาวบ้านเห็นต้นไม้ขึ้นสูงและสวยงาม
เพราะดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิด ก็พากันแวะเวียนเข้ามาขอความรู้ สอบถามว่าปลูกอย่างไรได้ต้นไม้งาม รวมทั้งผู้นำ
ชุมชน ฝ่ายปกครอง ก็ให้ความสนใจ บอกต่อ จนเป็นที่รับทราบโดยทั่วไปในบ้านล่องเกล้า ตำบลโนนค้อ
อำเภอโนนคูณ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งตนเองและครอบครัวมีแผนงานต่อไป จะใช้ที่นาขยายการปลูกป่าเพิ่มขึ้น
อีกด้วย”

สรุปว่า ทุนทางสังคมของการจัดการปลูกป่า จุดเริ่มต้นจากครอบครัวที่เข้าใจร่วมมือกันด้วย
ความเข้มแข็ง แม้คนอื่นในชุมชนด้อยค่าจะไม่เห็นความสำคัญการปลูกป่า มองเป็นความสูญเปล่าของที่ทำนา
มีทัศนคติเชิงลบการปลูกป่าในเบื้องต้น ต่อมาเมื่อเห็นป่าเกิดขึ้นเป็นที่ประจักษ์ ก็เข้ามาศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน
ทำให้การปลูกป่าเกิดคุณค่าทางด้านจิตสำนึกในการรักษา รักษาธรรมชาติ และจะขยายเนื้อที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้นใน
อนาคต

๔.๕.๒ ผู้ดูแลป่าชุมชน

^{๑๕๔} อ้างแล้ว, นายสมภาร สุวรรณรัตน์, หน้า ๘๘

^{๑๕๕} อ้างแล้ว, นางสาวชลลดา สามสี, หน้า ๘๓

^{๑๕๖} อ้างแล้ว, นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์, หน้า ๘๖

จากการศึกษาทุนทางสังคมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ แยก
เป็นประเด็น ดังนี้

๔.๕.๑.๑ ทุนมนุษย์

๑) บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และผู้นำทางสังคม ผู้นำชุมชน ที่โดดเด่นมี ๓
ป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยการนำของ พระภิกษุ ๒ รูป ฆราวาส ๑ คน คือ

ท่านแรกคือ **พระครูสุวรรณเทศธรรม**^{๑๕๗} เจ้าอาวาสวัดบ้านนาจาน ดูแลป่าชุมชนวัด
บ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหารที่มีเนื้อที่มากถึง ๘๑ ไร่ พระคุณท่านมีบุคลิกภาพพูด
ตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน รักษาป่าไม้วังได้อย่างน่าเลื่อมใส ศรัทธา

ท่านที่สอง คือ **พระพิพัฒน์วิโรภาส**^{๑๕๘} เจ้าอาวาสวัดหัวดอน เจ้าคณะตำบลหัว
ดอนและผู้อำนวยการศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า อำเภอเมืองใน ดูแลป่าดงใหญ่วังอ้อมมีพื้นที่ใหญ่
มากถึง ๑,๕๔๔ ไร่ ๑๐ ตารางวา ที่อยู่ติดกันกับศูนย์พุทธธรรมฯ พระคุณท่านเป็นพระผู้นำทั้งทางด้านปริยัติ
(องค์ความรู้) และปฏิบัติ (วิปัสสนากัมมัฏฐาน) เป็นองค์นำทั้งคณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อม และฝ่าย
ปกครอง ที่มีบารมี ทำให้สร้างศรัทธาได้ทั่วทั้งจังหวัด ทำให้การดูแลรักษาป่าดงใหญ่วังอ้อมเป็นไปอย่างมี
ประสิทธิภาพ และราบรื่น

คนที่สาม คือ **นายสมหมาย หงส์มณี**^{๑๕๙} ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึง
ใหม่ อำเภวารินชำราบ การกำกับดูแลป่าชุมชน ๒ ลักษณะ คือ ดอนปู่ตา และป่าช้า นอกจากใช้อำนาจ
ทางการปกครองแล้ว ยังต้องใช้ภาวะผู้นำ คุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ นำมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อ
สาธารณะส่วนรวมและชุมชน

๒) องค์คณะบุคคล

ป่าชุมชนที่มีองค์คณะบุคคลเป็นกรรมการ กำกับดูแลรักษาให้คงสภาพเป็นป่าได้
อย่างสมบูรณ์ มี ๒ แห่ง คือ คณะกรรมการป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
และป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

คณะกรรมการป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้มี
คณะกรรมการป่าชุมชน ในรูปแบบที่ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทุกหมู่บ้านในตำบลกุดเสลาเป็นกรรมการ ร่วมกับ
ประชาชนชาวบ้าน ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสป.) เพื่อสร้างความเข้มแข็งและมีศักยภาพ ในการบริหาร
จัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งใช้กลยุทธ์ให้ราษฎรที่มีที่ดินรอบป่าชุมชนแห่งนี้ สอดส่องดูแล

^{๑๕๗} อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณเทศธรรม, หน้า ๗๓

^{๑๕๘} อ้างแล้ว, พระพิพัฒน์วิโรภาส, หน้า ๗๕

^{๑๕๙} อ้างแล้ว, นายสมหมาย หงส์มณี, หน้า ๗๓

มิให้ผู้ใดมาบุกรุก จนสามารถสร้างความศรัทธา เชื่อถือ ของราษฎรโดยทั่วไป ไม่มีการบุกรุกแต่อย่างใด นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลกุสุมาลัยยังให้ความร่วมมือ จัดทำถนนรอบป่าชุมชนแห่งนี้ เพื่อป้องกันการบุกรุกเขตแนวที่ดินได้อย่างยั่งยืน

คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีรูปแบบคณะกรรมการที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิที่เคยเป็นครู ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีทัศนคติที่ดีในการทำงานด้านป่าไม้ เข้ามาร่วมเป็นกรรมการ ทำให้องค์คณะบุคคลมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เมื่อมีผู้บุกรุกก็ร่วมแรงร่วมใจฟ้องร้องดำเนินคดี เพื่อหาข้อยุติโดยเร็ว ไม่เพิกเฉย นอกจากนี้ ยังได้เทศบาลตำบลฟ้าหยาดมาจัดทำถนนลาดยางตัดผ่าน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการสัญจรของราษฎรและกันแนวเขตของป่าชุมชนแห่งนี้ ได้เป็นอย่างดี

๒. ทูนสถาบัน

การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรของคณะกรรมการป่าชุมชน ที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน ในการรักษาป่าไม้ให้คงสภาพและเจริญเติบโตตามธรรมชาติ มุ่งมั่นในการทำงานตามหน้าที่ของป่าชุมชนอย่างแข็งขัน มีเครือข่ายทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เข้ามาเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาปรับปรุงป่าชุมชนทั้ง ๖ แห่ง ดังนี้

๒.๑ ป่าชุมชนวัดปานาจาน โดย**พระครูสุวรรณเตชธรรม**^{๑๖๐} เจ้าอาวาสวัดปานาจาน ท่านจะใช้วิธีการบอญญาติโยมที่มาทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร หรือวันงานสำคัญทางพระพุทธศาสนา เข้ามาร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนวัดปานาจานอย่างต่อเนื่อง ถือเป็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ

๒.๒ ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ ตำบลบึงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ที่ดินทั้งสองแปลงเป็นที่สาธารณประโยชน์ (น.ส.ล.) แปลงที่ ๑ เป็นป่าช้า แปลงที่ ๒ เป็นดอนปู่ตา เนื่องจาก **นายสมหมาย หงส์มณี**^{๑๖๑} ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านยาง ตำบลบึงใหม่ มีหน้าที่ต้องกำกับดูแลโดยตรง ร่วมกับเทศบาลตำบลบึงใหม่ เพราะประเภทที่ดินนี้อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย การกำกับดูแลจึงมีความเข้มแข็งและมีศักยภาพสูง มีการปลูกป่าเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง โดยมีจุดเด่นที่อยู่ในชุมชนไม่ห่างไกล ไปมาสะดวก ประกอบกับความเชื่อของชาวบ้านมีความหวาดกลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือภูตผีในป่าช้าและดอนปู่ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณนั้นและไม่กล้าจับสัตว์ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงสามารถรักษาและพัฒนาป่าชุมชนแห่งนี้ได้อย่างยั่งยืน

๒.๓ ป่าชุมชนตำบลกุสุมาลัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ คณะกรรมการป่าชุมชนได้บริหารจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องด้วยคณะกรรมการให้กำนันเป็นประธานและผู้ใหญ่บ้าน

^{๑๖๐} อ้างแล้ว, พระครูสุวรรณเตชธรรม, หน้า ๗๓

^{๑๖๑} อ้างแล้ว, นายสมหมาย หงส์มณี, หน้า ๗๓

ทุกหมู่บ้านเป็นกรรมการ สถานะของป่าชุมชนแห่งนี้จึงเป็นเสมือนป่าชุมชนมีเจ้าของคือตำบลกุดเสลา โดยหน้าที่หลักในการกำกับดูแลเป็นขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดเสลา เป็นจิตสำนึกสาธารณะร่วมกันที่จะฉีกเป็นพลังการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพ อาทิเช่น การปรับปรุงให้เป็นแท่นจุดบั้งไฟ มีศาลาสำหรับกองอำนวยการบั้งไฟ มีสระน้ำใกล้ๆ ถือเป็นของส่วนรวม ในนามตำบลกุดเสลา มีเส้นทางดินที่ใช้เดินเพื่อศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ ศึกษาพันธุ์พืชและสัตว์ ถนนวนรอบพื้นที่ป่าชุมชนจรดกัน ในมิติทุนทางสังคมที่เป็นทุนสถาบัน จึงเข้มแข็งและโดดเด่นมาก

๒.๔ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีนายสมคิด ทีฆะสุข^{๑๖๒} เป็นประธานคณะกรรมการป่าชุมชน ที่อดีตเป็นผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าหยาด ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิที่เคยเป็นครู ประชาชนชาวบ้าน เป็นกรรมการที่มีความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการบริหารจัดการป่าชุมชนแห่งนี้ ความพร้อมเพียงของคณะกรรมการป่าชุมชนแห่งนี้อยู่ในระดับดีมาก คณะกรรมการป่าชุมชนบริหารจัดการร่วมกับเทศบาลตำบลฟ้าหยาด มีข้อบังคับป่าชุมชนไว้ชัดเจน เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องป่าเบญจพรรณและธรรมชาติสัตว์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มีที่ทำการของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้สถานที่ศาลากลางบ้านเป็นที่ทำการและนัดหมายประชุม ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาดมีชื่อเสียงและโดดเด่นของจังหวัดยโสธร

๒.๕ ป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่ดี พื้นที่ป่าชุมชนอยู่ติดกันกับศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ป่าดงใหญ่วังอ้อ แม้จะมีเนื้อที่ต้องกำกับดูแลค่อนข้างยาก เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้มีกว่า ๑,๕๐๐ ไร่ แต่ก็ยังบริหารจัดการไปได้ โดยการนำของพระพิพัฒน์วชิโรภาส^{๑๖๓} ที่เป็นพระผู้นำทั้งทางด้านปริยัติ (องค์ความรู้) และปฏิบัติ (วิปัสสนากัมมัฏฐาน) เป็นองค์ภาวะผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ชี้แนวทางและการบริหารจัดการป่าชุมชนแห่งนี้ ให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อที่เป็นทางการ องค์การบริหารส่วนตำบลหัวดอน รวมทั้งฝ่ายปกครองที่จะทำให้ป่าชุมชนเป็นเสมือนซูปเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้าน หาของป่ามาเป็นอาหาร ประโยชน์ใช้สอย และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องป่าไม้และธรรมชาติสัตว์ที่อาศัยในป่าแห่งนี้ จึงทำให้มีระบบการจัดระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่กำหนดออกมาค่อนข้างดี มีป้ายข้อบังคับ มีข้อมูลสารสนเทศ มีฐาน (Shelters) การเรียนรู้ และมีกิจกรรมอบรม พัฒนาเกษตรกรและเยาวชนอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี สะท้อนให้เห็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ด้วยความสามัคคี บนพื้นฐานของความศรัทธา เชื่อมั่น และจิตสำนึกร่วมกัน ที่จะเป็พลังที่เข้มแข็ง ยั่งยืน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าชุมชนป่าดงใหญ่วังอ้อ ให้ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสืบไป

สรุปว่า ทุนทางสังคมที่เป็นทุนสถาบันของป่าชุมชนทุกแห่ง พลังขับเคลื่อนที่สำคัญคือ คณะกรรมการป่าชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการทำงาน โดยการสนับสนุนขององค์กรที่เป็น

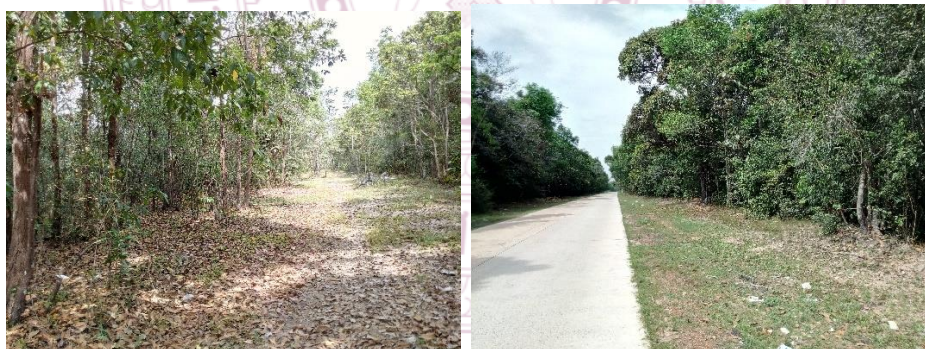
^{๑๖๒} อ้างแล้ว, นายสมคิด ทีฆะสุข, หน้า ๗๔

^{๑๖๓} อ้างแล้ว, พระพิพัฒน์วชิโรภาส, หน้า ๗๕

ทางการ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบกับการใช้ภาวะผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สร้างความศรัทธา เชื่อมั่น และจิตสำนึกสาธารณะร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนให้มั่นคงและยั่งยืน

๓. ทูณภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านยางแปลงที่ ๑ และ ๒ ตำบลบุงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ เป็นป่าช้า แปลงที่ ๒ เป็นดอนปู่ตา ป่าชุมชนทั้งสองแห่งของบ้านยาง หมู่ที่ ๒ ตำบลบุงใหม่ มีความแตกต่างจากป่าชุมชนแห่งอื่น ในการป้องกันการบุกรุกป่า เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้านมีความหวาดกลัวภูตผีในป่าช้า จะดลบันดาลให้เกิดเหตุเดือดร้อนต่าง ๆ และชาวบ้านเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประทับของผีปู่ตาหรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน จะเห็นได้จากการที่มีศาลพระภูมิเจ้าที่ ณ ป่าชุมชนดอนปู่ตา ประกอบด้วย พวงมาลัยหลากสี ธูปเทียน รูปปั้นสัตว์ พานถวาย ขวดน้ำและผ้าสีต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่ ที่ชาวบ้านนำมาถวายเป็นเครื่องเซ่นไหว้บูชาตามความเชื่อและศรัทธาจากการสำรวจพื้นที่ ได้เห็นกิ่งไม้หักโคน ใบไม้ร่วงหล่นทับถม สภาพป่าสมบูรณ์ร่มครึ้ม ไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์เหมือนป่าแห่งอื่น และป่าชุมชนทั้งสองแห่งก็ปลอดภัยสำหรับสัตว์ที่อาศัยในป่านี้ด้วย ดังนั้น การรักษาป่าชุมชนจากความเชื่อ ศรัทธา จึงทำให้เชื่อว่าป่าชุมชนทั้งสองแห่งจะคงสภาพความเป็นป่าได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

๔.๒๐ ภาพป่าชุมชนบ้านยาง ตำบลบุงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี แปลงที่ ๑ (ป่าช้า) และ

แปลงที่ ๒ (ดอนปู่ตา)

๔. ทูนทรัพยากรธรรมชาติ เป็นป่าชุมชน เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และศึกษาเรียนรู้เรื่องป่าไม้ และธรรมชาติพันธุ์พืชและสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบด้วย

ป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอ
มหาชนะชัย และป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๒๑ ภาพป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒๒ ภาพป่าชุมชนบ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

๔.๒๓ ภาพป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง“สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชน
พุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏ ดังนี้

๔.๕.๑ กฎหมาย ได้มีพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ. ๒๕๖๒ แก้ไขมาตรา ๗
สำหรับไม้ทุกชนิดที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน ไม่เป็นไม้หวงห้าม
หรือไม้ที่ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ ตามประเภทหนังสือแสดงสิทธิที่รัฐมนตรีประกาศ

กำหนด โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี ให้ถือว่าไม่เป็นไม้หวงห้าม พระราชบัญญัติดังกล่าวได้เปิดช่องทางให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้ กล่าวคือการให้ไม้ทุกชนิด ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือจากการปลูก ในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ถูกต้องไม่เป็นไม้หวงห้ามอีกต่อไป

สำหรับป่าชุมชน มีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ออกมาบังคับใช้ การเข้าไปบริหารจัดการ ของคณะกรรมการป่าชุมชนนั้น จะต้องเป็นไปตามคณะกรรมการระดับชาติที่เป็นผู้กำหนดและวางนโยบาย คณะกรรมการป่าชุมชนระดับจังหวัดเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในแผนงานและโครงการของคณะกรรมการ ป่าชุมชน การเข้าทำประโยชน์จากไม้ ก็จะต้องเป็นไม้ที่คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ปลูก ซึ่งจะต้องมีการ พิสูจน์ให้ถูกต้อง ครบถ้วน

๔.๕.๒ การส่งเสริมการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่ อีสานใต้ โดยมีกรทำการสนทนากลุ่ม (focus groups) อบรมให้ความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันลดช่องว่าง ระหว่างเกษตรกร คณะกรรมการป่าชุมชน โดยการทำ MOU (Memorandum of Understanding) และ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดทำแผนพัฒนาการและโครงการร่วมกัน ในพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ใช้ประโยชน์ จากป่าไม้เชิงพาณิชย์ เพื่อให้เกิดความร่วมมือการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สู่วิถีความยั่งยืนในชุมชน ดังนี้

(๑) การจัดสัดส่วนของที่ดินและระบบการดูแลป่าของเกษตรกร มี ๓ รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์เพื่อสร้างรายได้ ในระยะสั้นที่ไม้มีค่ายังไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือ การรักษาความชื้น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโต ของไม้มีค่าที่ปลูกด้วย

รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ยังมีเห็ดธรรมชาติ ตลอดทั้งมีหญ้าสำหรับเลี้ยงวัว

รูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

๔.๕.๓ วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ มีลักษณะกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้

(๑) การทำการเกษตร แบบดั้งเดิม ไม่คิดค่าแรงงานของตนเอง ที่เน้นการดำรงชีพเพื่อให้ อยู่ได้ในพื้นที่โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ หากเป็นเชิงพาณิชย์จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี

(๒) เกษตรกรจำเป็นต้องความรู้ความเข้าใจในการทำแผนธุรกิจ (Business Plan) ที่เป็นการวิเคราะห์รายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในทุก ๆ ขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็น ต้นทุนการได้มา บำรุงรักษา และจำหน่ายผลผลิตเกี่ยวกับไม้ มีการกำหนดเป้าหมายกลุ่มลูกค้า จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส รวมถึงอุปสรรคต่อธุรกิจ เพื่อจะให้การบริหารจัดการต้นทุนและคุ้มค่าในการดำเนินการจัดการป่า เชิงพาณิชย์

(๓) การรวมกลุ่มของเกษตรกร เพื่อการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ ต้องเป็นการดำเนินธุรกิจเป็นแบบแผนมีความรู้ความเข้าใจตั้งแต่การวิเคราะห์ต้นทุน วิเคราะห์การตลาดทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายใน ผู้บริโภค หรือผลตอบแทนล่วงหน้า และการจัดการที่ดี จนทำให้ธุรกิจด้านป่าไม้ประสบความสำเร็จได้

(๔) ป่าชุมชนที่กฎหมายป่าชุมชนเปิดช่องทางให้เข้าทำประโยชน์จากป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ภาครัฐต้องเข้าไปเป็นผู้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดทำแผนงาน/โครงการ สนับสนุนทรัพยากรบริหารจัดการ และเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด เนื่องจากมีความเสี่ยงสูงกว่าป่าเอกชน เพราะป่าชุมชนเชิงพาณิชย์เป็นผลประโยชน์ส่วนรวมมิใช่ส่วนตัว

ทั้งนี้ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ เกี่ยวข้องหน่วยงานราชการ กล่าวคือ ในภาคส่วนของป่าชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ แม้เวลาผ่านมาเกือบจะครบ ๓ ปี ของการบังคับใช้กฎหมาย ก็ยังมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่จะต้องตามมาอีกยังไม่แล้วเสร็จ นี่เป็นส่วนแรก ที่หน่วยงานราชการจะต้องตระหนัก ในการส่งเสริมให้คณะกรรมการป่าชุมชนแต่ละแห่งได้ดำเนินการให้ถูกต้องและเกิดเป็นมูลค่าเพิ่มของพื้นที่ใช้ประโยชน์ ทั้งแผนงาน โครงการ และงบประมาณที่จะต้องสนับสนุนอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

ในภาคส่วนเกษตรกรมีปัญหาค่อนข้างมาก เกษตรกรมีความยุ่งยากมากในกระบวนการอนุญาตรูปแบบต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการ ในการที่จะจัดการป่าเชิงพาณิชย์ ทั้งการปลูกไม้ที่พร้อมจะขาย การแปรรูป การขาย มีหน่วยงานราชการที่จะต้องเกี่ยวข้องทั้ง ๑) กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ขออนุญาตเกี่ยวกับการทำไม้ : ตัด ฟัน เลื่อย ชักลาก ฯลฯ) ๒) กระทรวงอุตสาหกรรม (การขุดตั้งโรงงานแปรรูปไม้) ๓) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (วิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับไม้)

๔.๕.๔ ผลได้ทางเศรษฐกิจของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษา มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพกับการเกษตรเชิงพาณิชย์ นับตั้งแต่ขนาดพื้นที่ที่ปลูกมีขนาดที่จำกัด ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรธรรมชาติที่อาศัยน้ำฝน มีจำนวนน้อยที่ใช้เทคโนโลยีในการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ ดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ในระบบการปลูกอย่างเป็นระบบ มีลักษณะการปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจอื่น หรือผลผลิตจากป่าอื่น ๆ เพื่อยังชีพ ขณะเดียวกันความคาดหวังของเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นการลงทุนเพื่อบุตรหลาน รวมถึงเพื่อใช้ประโยชน์ในการรักษาสุขภาพคนในชุมชนในอนาคต ความคาดหวังเหล่านี้ ยังไม่สามารถเปรียบเทียบผลได้ผลเสียที่ชัดเจนได้ ทั้งในด้านทุนโดยเฉพาะแรงงานคนในการปลูกและดูแลรักษา ความสามารถในการคำนวณผลได้จากการทำไม้ในอนาคต ได้แก่ การลงทุนในการตัดไม้ การแปรรูป รวมถึงการตลาดเพื่อขายไม้ท่อนที่ยังไม่แปรรูป หากมองในด้านการวิเคราะห์ทุนที่ลงไปกับผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้มา (Cost-Benefit Analysis) โดยรวมแล้วยังไม่อาจสรุปได้ว่าการปลูกป่าดังกล่าวอยู่ในระดับของการปลูกป่าเพื่อยังชีพหรืออยู่ในระดับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๔.๕.๕ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนใน ๓ พื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ จำเป็นต้องอาศัยความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า ความร่วมมือภายในชุมชนในการดูแลรักษาป่า คณะกรรมการป่าชุมชนเริ่มที่จะมีภาคีเครือข่าย มีการ

ประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม มีกลุ่มไลน์ ใช้ประชาคมหมู่บ้าน (สารณียธรรม อภิธานียธรรม) ในการบริหารจัดการป่าชุมชน (จากรุ่นสู่รุ่น) ทำให้ไม่เกิดไฟไหม้ป่ามานานนับสิบปี ศาสนาเป็นหลักในการนำชุมชน พระร่วมปลูกป่าเป็นหลักทางจิตวิญญาณ กิจกรรมประเพณีทางศาสนาประจำถิ่น ใช้น้ำจากป่า สู่ประเพณีสงกรานต์รดน้ำดำหัว มีเขตอภัยทาน ใช้ผ้าเหลืองล้อมรอบต้นยาง พร้อมน้ำแดง ทำให้คนไม่กล้าทิ้งขยะ ไม่มีค่าที่เกิดในป่า ได้แก่ ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้จิก ไม้กุง ไม้ยางนา ไม้พะยอม ไม้ ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ชุมชนที่ตั้งป่าสามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาป่าตลอดทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเก็บของป่าหรือผลผลิตจากป่า หากชุมชนร่วมกันปลูกป่าในพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากไม้ที่นั่นได้ ตามมาตรา ๕๐ พ.ร.บ. ป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ “การใช้ประโยชน์จากไม้ ให้ทำได้ในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยต้องไม่ใช้ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชน หรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชนนั้น”

๔.๕.๖ การใช้ประโยชน์จากป่าที่ไม่ได้ประกาศเป็นป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ประกอบด้วย **ป่าชุมชนของวัดจัดตั้งและปลูกขึ้นเอง** บริหารโดยคณะสงฆ์และคณะกรรมการวัด ใช้หลักเมตตาในการบริหารป่ามากกว่าที่จะใช้กฎเกณฑ์กติกา โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน ๕ คุ่ม แบ่งงานกันให้การสนับสนุนช่วยเหลือวัด มีการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูก เช่น ไม้ประดู่ สัก พะยูง จิก และไม้ โดยการนำรายได้มาใช้ในการปรับปรุงวัด ส่วนประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากผลผลิตจากป่า ได้แก่ ฝืน ไม้ไผ่ เห็ด หน่อไม้ และเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ มีป่าศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีรราชย์ ที่ได้ร่วมกับชุมชน ใช้พื้นที่ศูนย์ฯ เป็นศูนย์อบรมโครงการโคกหนองนา ปลูกสวนป่าผสมผสานไม้ผล พร้อมกับขุดหนองน้ำและใช้ชีวีวและแกลบเป็นปุ๋ย ปลูก กล้วย มะพร้าว มะไฟ มะม่วง ไม้ ยางพารา ต้นเหียง และเป็นเขตเชื่อมโยงกับป่าชุมชนซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับศูนย์พุทธธรรมฯ ตามพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวคิดของการผสมผสานการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ควบคู่ไปกับการความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน และป่าในพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่เป็นดอนปู่ตาและป่าในพื้นที่ **สาธารณประโยชน์ที่เป็นป่าช้า** ดูแลโดยคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน ไม่มีค่า ได้แก่ ไม้บาก ไม้ค้อ ไม้ยางนา ไม้พะยอม ให้ประชาชนในและนอกพื้นที่ใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ได้แก่ เห็ดประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เห็ดผึ้งแดง เห็ดถ่าน เห็ดดิน เห็ดปลวก และใช้ประโยชน์จากการเก็บแamlงเป็นอาหาร

๔.๕.๗ การให้ความรู้และทำความเข้าใจกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าและการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ทั้งในส่วนที่เป็นป่าอนุรักษ์ ป่าที่ชุมชนร่วมใช้ประโยชน์และป่าไม่มีค่าที่เกษตรกรปลูก ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของป่า ปลูกฝังจิตสำนึกและวางแผนอนุรักษ์ป่า รักษาสภาพป่าให้ธรรมชาติดูแลกันเอง ป่าคลุมป่าเป็นกระบวนการปรับตัวตามธรรมชาติ ป่าที่ผ่านการบุกรุกทำลาย เมื่อมีการปรับตัวเข้าสู่สภาวะสมดุล ป่าก็จะกลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ธรรมชาติ ชีวิตคนเหมือนต้นไม้ (แตกยอด ผลิดอก ออกผล เติบโต ร่วงโรย ตาย) ไม้ในป่าก็เช่นกัน มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เกิดใหม่

๔.๕.๘ เกิดความร่วมมือลงนามบันทึกความร่วมมือ (Memorandum of Understanding : MOU) คือ หนังสือบันทึกข้อตกลงระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมมือกันศึกษารูปแบบและสร้างเครือข่ายการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้รับความเมตตาจากศูนย์พุทธธรรมเจ้าคุณสมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ คณะกรรมการป่าชุมชนและเกษตรกรในพื้นที่อีสานใต้ รวมถึงผู้นำชุมชนที่ตั้งมหาวิทยาลัย ได้ร่วมสนทนากลุ่มและร่วมมือกันลงนามบันทึกความร่วมมือในการส่งเสริมและขยายผลการศึกษารูปแบบและเครือข่ายการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้เมื่อวันที่ ๒๓-๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

๔.๒๔ ภาพนายสทริฐ ศิริวรรณ ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการปลูกป่า สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ จังหวัดอุบลราชธานี วิทยากรบรรยายความรู้เกี่ยวกับปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ระหว่าง เกษตรกรในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และอยู่ในระหว่างการนำรูปแบบที่ได้จากการสังเคราะห์(การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง) ไปสู่การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในพื้นที่จังหวัดยโสธร

๔.๒๕ ภาพคณะผู้วิจัย นักวิชาการป่าไม้จากศูนย์ป่าไม้ยโสธร และเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายวันที่ ๒๙ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๕ ณ ศาลาประชาคมบ้านคำแซนคอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๒. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วยกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกป่า คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการป่าไม้ นักวิชาการอุตสาหกรรมป่าไม้ นักวิชาการอุตสาหกรรม นักธุรกิจโรงงาน รวม ๔๗ คน โดยมีเครื่องมือในการศึกษา ประกอบด้วย แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) การบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus group) ที่มีตัวแทนจากกลุ่มเกษตรกร คณะกรรมการป่าชุมชน และนักวิชาการจากทั้ง ๓ จังหวัดของพื้นที่วิจัยเข้าร่วม ประกอบด้วย จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ โดยสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ใช้พื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง (Purposive Sampling) เกี่ยวกับการศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ในบทที่ ๔ พบว่า สภาพปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้สรุปตามปัจจัยต่างๆ ๖ ด้าน ดังนี้

๕.๑.๑.๑ ปัจจัยด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกรส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินมีโฉนด และที่ ส.ป.ก.๔-๐๑ ปลูกป่าไม้หาประโยชน์และทำกินได้ ส่วนป่าชุมชนมีปัญหาการเข้าถึงสิทธิครอบครองที่ดินสาธารณประโยชน์ของวัดที่เป็นนิติบุคคล ป่าชุมชน ๒ แห่งมีการบุกรุกของประชาชน และป่าชุมชน ๑ แห่ง มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) ระบุจำนวนที่ดินชัดเจนไว้แล้ว มีการบุกรุกภายหลัง ยังไม่มีการรังวัดที่ดินที่ต้องเป็นปัจจุบัน

๕.๑.๑.๒ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนการสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกัน การลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ พบว่า ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนที่สำคัญ ๒ ทาง คือ ๑) ครอบครัวเป็นรากฐานสำคัญในการให้การสนับสนุน

๒) หน่วยงานราชการ ที่มีหน้าที่โดยตรง เช่น ศูนย์ป่าไม้ ๓ จังหวัด สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ อุบลราชธานี (ชื่อเดิมป่าไม้เขต) สนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชน รวมทั้งด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่า แต่ยังไม่ทั่วถึงครอบคลุมพื้นที่ที่รับผิดชอบ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ

๕.๑.๑.๓ โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย ปัญหาที่พบคือ ปัญหาการใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในพื้นที่ที่เป็นโฉนดที่ดิน เกษตรกรกังวลว่าอาจจะมีปัญหาเกิดขึ้นในอนาคต แม้ว่าเกษตรกรจะได้รับคำชี้แจงความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายเกี่ยวกับการ “ทำไม้” แล้วก็ตาม เมื่อไม่มีค่าที่ปลูกเจริญเติบโตพร้อมนำไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ หากต้องการตัด ฟัน ชักลากนำไปแปรรูปเพื่อการค้า การนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ เช่น เมื่อจะตัดไม้จะต้องขออนุญาตหรือจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด การขออนุญาตการใช้เลื่อยโซ่ยนต์ที่มีกฎหมายควบคุม

๕.๑.๑.๔ ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์ กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติตามแนวคิดเชิงพุทธที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา สามารถแยกออกได้เป็น ๓ รูปแบบคือ รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

ปัญหาที่พบคือ เกษตรกรไม่ได้วิเคราะห์ผลได้ผลเสียจากการใช้ที่ดินปลูกป่า เพียงแต่คาดหวังผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นักวิชาการป่าไม้ไม่ได้ทำการวิเคราะห์ดินที่ปลูกให้แก่เกษตรกร เพียงแต่ใช้แนวทางจากการเรียนรู้และประสบการณ์ในการแนะนำชนิดของพันธุ์ไม้ และเป็นไปตามความต้องการพันธุ์ไม้ของเกษตรกร

๕.๑.๑.๕ ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้กับการขับเคลื่อนทางการตลาด

ปัญหาที่พบคือ เกษตรกรมีปัญหาในการหาข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงกลไกการตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นระบบและเชื่อมโยงกัน มีเพียงบางรายเท่านั้นที่จัดทำเป็นเครือข่ายในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

๕.๑.๑.๖ ปัจจัยด้านธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ คือ การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบัน ในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วน

ของชุมชน ในรูปของกลุ่ม สมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม คักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงิน และความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการ ใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ แนวคิดของเกษตรกรต่อผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่า มีความหลากหลาย ได้แก่ การมองป่าว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน และมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า การที่จะทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรม จากการปลูกป่าเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อ เชิงพาณิชย์นั้น กลไกราคาและด้านตลาดมีส่วนสำคัญ ที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกปลูกป่า ให้มีความ สนใจที่จะมีการดำเนินการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้

ปัญหาที่พบคือ มีเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการไปแล้วยังไม่ครบเวลา ๕ ปีตามโครงการ ได้ถอนตัวจากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ด้วยเห็นว่า เสียหายพื้นที่ที่เคยทำนา ต้องใช้ระยะเวลานานในการปลูก ป่า ไม่สามารถรอผลจากการปลูกป่าได้ นอกจากนี้ ปัญหายังพบว่า เกษตรกรบางรายมีระบบน้ำไม่เพียงพอและ ขาดระบบการจัดการน้ำทั่วถึง

ปัญหาอุปสรรคการจัดการไม้ที่ปลูกของเกษตรกร คาดว่าอาจเกิดขึ้นในอนาคต นักวิชาการ กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมให้ข้อมูลว่า สถานการณ์ขณะนี้มียุทธศาสตร์ป่าไม้ มีการขจัดตะเข็บเพิ่ม มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง หลังมีการแก้กฎหมายพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่กำหนดว่าหากมีการปลูกไม้มี ค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้ หวงห้าม

ปัญหาการจัดการป่า เกี่ยวกับการเผาถ่านจากไม้ เนื่องจำกัดในการครอบครอง ถ่านไม้ ที่ทางการกำหนดให้ถ่านไม้เป็นของป่าชนิดหนึ่ง ครอบครองถ่านไม้ไม่เกิน ๑๓๐ กิโลกรัมต่อครอบครัว

๕.๑.๒ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๕.๑.๒.๑ กิจกรรมด้านอนุรักษ์

๑) การจับบุคคลเพื่อเป็นผู้ตรวจสอบ การลาดตระเวน เพื่อป้องกันการรุกป่า เป็นราษฎร อาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) มีการจัดตั้งราษฎรที่มีที่ดินที่นาติดกับป่าชุมชนที่อยู่รอบป่า มีคณะกรรมการป่า ชุมชนช่วยตรวจสอบการรุกป่า มีการตั้งเงื่อนไขให้เงินรางวัลแก่ผู้แจ้งเบาะแสการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน มีการทำ รั้วคอนกรีตสูง ที่น่าสนใจคือ การใช้ภาชนะน้ำและความเป็นพระสงฆ์ที่ชาวบ้านศรัทธา ทำนบมีบุคลิกภาพ พุดตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน ในการรักษาป่าอย่างเข้มแข็ง และป้องกันการรุกป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) การใช้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ พื้นที่ ป่าชุมชนที่เป็นป่าช้า เป็นดอนปู่ตา ในการป้องกันการบุกรุกป่า เนื่องจากอาศัยความเชื่อของชาวบ้านมีความ หวาดกลัวภูตผีในป่าช้า จะดลบันดาลให้เกิดเหตุเดือดร้อนต่าง ๆ ดอนปู่ตาเชื่อว่าเป็นที่ประทับของผีปู่ตา หรือผีอารักษ์ของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ในบริเวณ

นั้นและไม่กล้าจับสัตว์ต่าง ๆ ที่มีในดอนปู่ตามากินเป็นอาหาร ด้วยเหตุนี้ จึงสามารถรักษาป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๓) การทำแนวกันไฟ รูปแบบของแนวกันไฟ เป็นไปตามสภาพของป่าชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ใช้วิธีเก็บกวาดเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น และกำจัดวัชพืชที่เข้าไปหาของป่า ให้ระมัดระวังการใช้วัสดุที่ก่อให้เกิดเปลวเพลิง ใช้วิธีตัดถนนคอนกรีตตัดผ่าน หรือตัดถนนล้อมรอบป่าชุมชนทั้งหมด ในป่าชุมชนมีการแผ้วถางเป็นทางเดินเพื่อเป็นแนวกันไฟ และสะดวกในการเข้าไปดูแลรักษาป่าไม้อีกด้วย

๔) การบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบตัดฟัน การบวชต้นไม้ หรือพิธีบวชต้นไม้ขึ้น เพื่อต้องการยับยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและเป็นกุศโลบาย ห้ามมิให้คนตัดไม้ทำลายป่าต้นไม้ต้นใดที่ผ่านการบวชแล้ว ชาวบ้านจะไม่ตัดเด็ดขาด ที่สำคัญคือ สร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติของป่าไว้อย่างดี

๕.๑.๒.๒ กิจกรรมด้านการฟื้นฟู

๑) การปลูกต้นไม้ทดแทน ผู้นำที่เข้มแข็งและเอาใจใส่อนุรักษ์ป่าไม้ เป็นแรงกระตุ้นและสร้างความร่วมมือร่วมใจ ทำการปลูกต้นไม้ทดแทนและต่อเนื่อง บางแห่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ดำเนินการปลูกป่าเป็นประจำทุกปีในหน้าฝน

๒) การปิดป่าชั่วคราว เพื่อฟื้นฟูสภาพของต้นไม้ในป่า สภาพของป่าชุมชนทุกแห่ง จะมีของป่าในช่วงฤดูฝนก็จะมีชุกมากกว่าฤดูอื่น ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากทั้งใกล้และไกล ได้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเก็บของป่าเหล่านี้ ไปเป็นอาหารและประกอบเครื่องยาจากพืชสมุนไพร ทั้งกลางวันและกลางคืน ลักษณะการเข้าเก็บของป่าก็เต็มไปด้วยความรวดเร็วเร่งรีบ เสมือนหนึ่งแข่งขันเพื่อแย่งชิงของป่าให้ได้ปริมาณมากที่สุด ในห้วงเวลาดังกล่าว พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า ถูกเหยียบย่ำทำลาย จึงมีการประกาศแจ้งเตือนให้เวลาในการเก็บของป่า ๒ เดือนบ้าง ๓ เดือนบ้าง และปิดป่าชุมชนห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปเพื่อหาของป่า เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพของป่าชุมชนให้กลับมาดังเดิม

๕.๑.๒.๓ กิจกรรมด้านการพัฒนา

๑) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการศึกษาระบบชาติ มีการจัดฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกสิกรรมธรรมชาติ มีฐานการเรียนรู้เรื่องป่าไม้โดยเฉพาะ และฐานการเรียนรู้ตามหลักกสิกรรมธรรมชาติ จำนวน ๑๐ ฐาน ประกอบด้วย ๑. ฐานคนมีไฟ ๒. ฐานคนมีน้ำยา ๓. ฐานคน เอาถ่าน ๔. ฐานรักษ์แม่ธรณี ๕. ฐานรักษ์แม่โพสพ ๖. ฐานคนรักษ์สุขภาพ ๗. ฐานคนรักษ์ดิน ๘. ฐานคนรักษ์ป่า ๙. ฐานคนรักษ์น้ำ และ ๑๐. ฐานคันทาทองคำ ที่มีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ และมีกลุ่มเป้าหมายเกษตรกรเยาวชน เพื่อจัดประสบการณ์การเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าไม้

๒) การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในป่าชุมชน เช่น ถนน และเส้นทางเดิน เพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาเรียนรู้เรื่องป่า มีการวางรูปแบบการปลูกป่า และปรับปรุงบริเวณให้โปร่งตา เรียนรู้ธรรมชาติจากต้นไม้ในป่าชุมชนได้สะดวกสบาย เนื่องจากต้องดูแลบริเวณวัดให้ สะอาด ร่มรื่น สวยงาม อยู่ตลอด ปรับปรุงบริเวณศาลป่าทำให้เป็นระเบียบสวยงาม เพื่อให้ชาวบ้านเข้าไปไหว้ สักการะ และชุมชนเข้าไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้สะดวก ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแทนจุดบังไฟ มีศาลาสำหรับกองอำนวยความสะดวกการบังไฟ มีสะพานน้ำ ไกล่ๆ มีถนนรอบพื้นที่ป่าชุมชนจรดกัน เพื่อประโยชน์ในการป้องกัน อนุรักษ์ และสัญจรท่องเที่ยวรอบป่าชุมชน เป็นประโยชน์ในการการศึกษาเรียนรู้ป่าไม้ ระบบนิเวศ พันธุ์พืชและสัตว์

๕.๑.๒.๔ กิจกรรมด้านควบคุมดูแล โดยการกำหนดข้อบังคับป่าชุมชน

มีการใช้ภาวะผู้นำและศรัทธาในพระสงฆ์เป็นที่ยำเกรงของชาวบ้าน ที่มีบุคลิกภาพพูดตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน ท่านจะใช้วิธีการบอกกล่าว ข้อกำหนดเกี่ยวกับป่าไม้ในวัดให้ญาติโยมที่มาทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร หรือวันงานสำคัญทางพระพุทธศาสนา ป่าชุมชนแห่งอื่น มีป้ายประกาศข้อบังคับไว้ชัดเจน มีที่ทำการของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้สถานที่ศาลากลางบ้านเป็นที่ทำการและนัดหมายประชุมอยู่เนื่อง ๆ

นอกจากนี้ ป่าชุมชนบางแห่งมีข้อมูลสารสนเทศ มีฐาน (Shelters) การเรียนรู้ และมีกิจกรรมอบรม พัฒนา เกษตรกรและเยาวชนอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ทำให้ป่าอยู่ในพื้นที่เป้าหมายของการอบรมด้วย เป็นประโยชน์ทางอ้อมในการอนุรักษ์ป่าเป็นอย่างดี

๕.๑.๓ ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๕.๑.๓.๑ เกษตรกร

แนวคิดของเกษตรกรต่อการวิเคราะห์ต้นทุนของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย การวิเคราะห์ต้นทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร ทุกรายได้ดำเนินการตามหลักวิชาการ มีการคำนวณแบบง่ายตั้งแต่เริ่มปลูกไม้พะยุงต้นละ ๑ บาทต่อวัน ส่วนใหญ่เกษตรกรมีการปลูกป่าไม้ มุ่งหวังจะให้ประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต และปลูกต้นไม้เพราะมีความรักป่าไม้

๕.๑.๓.๒ ผู้ดูแลป่าชุมชน

แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่าชุมชนมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติของป่า

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับป่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการบวชป่า ไม่ปลูกป่า แต่ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ อนุโลมตามหลัก

ปฏิจจสมุปปบาท^{๑๖๔} เพราะอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ธรรมชาติของป่า ปีที่ ๑ จะเกิด วัชพืชและหญ้า ปีที่ ๒ จะเกิดพืชต้นเล็ก ปีที่ ๓ จะเกิดพืชขนาดโตขึ้นและเป็นป่าในที่สุด มีการหมุนเวียนไป ตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างตัวของมันเอง “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปและ เกิดใหม่”

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตร ในพื้นที่อีสานใต้ มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

๕.๒.๑ ศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษา ใช้แบบเจาะจง เกี่ยวกับปัญหาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรพื้นที่อีสานใต้ โดยการสำรวจ จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร พบว่าปัญหาการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรพื้นที่ อีสานใต้มี ๖ ด้าน ดังนี้

๕.๒.๑.๑ ปัจจัยด้านระบบการสร้าง ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

(๑) เอกสารสิทธิถือครองที่ดินของเกษตรกร ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินมีโฉนด และที่ ส.ป.ก.๔-๐๑ ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกร เป็นปัจจัยสำคัญของการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๖๕} ที่พบว่าระบบการสร้าง ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน ได้ส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตของพื้นที่ปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร รายบุคคล

นอกจากนี้ การสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน ยังส่งผลดีต่อการพัฒนาและ การปรับปรุงการจัดเก็บภาษีซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ท้องถิ่น ตลอดทั้งเป็นหลักประกันที่สำคัญในการเปิด ช่องให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และการได้รับบริการในการปลูกป่าจากภาครัฐ จากการศึกษาพบว่า การที่เกษตรกรมีเอกสารสิทธิที่แตกต่างกันสำหรับการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ทั้งที่เป็น โฉนด ที่ดิน และเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.๔-๐๑ ซึ่งตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗^{๑๖๖} เกษตรกร ที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองที่ดินที่แตกต่างกัน จะมีสิทธิในการตัดไม้มีค่าที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับ อาทิตยา พองพรหม (๒๕๖๓) และคำบรรยายของ นายสหรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕)^{๑๖๗} ที่ว่า ไม่มี

^{๑๖๔} อ่างแล้ว, ปฏิจจสมุปปบาท, หน้า ๙๓

^{๑๖๕} Op.cilt, The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), pages ๑๔-๑๖, May ๒๐๒๐

^{๑๖๖} อ่างแล้ว, หน้า ๖๐

^{๑๖๗} นายสหรัฐ ศิริวรรณ, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมทรัพยากรป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี, บรรยายเรื่อง “การปลูกป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

ค่าถือว่าเป็นทรัพย์สินควบที่ดิน สิทธิในการตัดไม้ จึงเป็นสิทธิตามการถือครองที่ดิน หากที่ดินนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล เรียกว่า “ที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์” หรือ “สิทธิครอบครอง” เช่น โฉนด, น.ส.๓ หรือ ส.ค.๑ ที่มีระวางถูกต้องและอยู่ในระหว่างการออกเอกสารสิทธิ ไม่มีค่าที่เกิดในที่ดินนั้นเป็นของเจ้าของทรัพย์สิน และไม้ที่นั้นถือว่าเป็นทรัพย์สิน มิใช่ไม้หวงห้าม โดยเจตนารมณ์ของ มาตรา ๗ บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ปัญหากลักลอบตัดไม้ โดยเฉพาะไม้สัก ไม้ยาง ไม้พะยุง แต่สำหรับที่ดิน ส.ป.ก. ๔-๐๑ เป็นที่เขตป่าของรัฐ ที่ปฏิรูปจากการที่คนเคยเข้าไปอยู่ในป่าทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม รัฐจึงจัดที่ดินป่าเสื่อมสภาพให้เกษตรกรอยู่อาศัย ดังนั้น หากมีการปลูกไม้มีค่าหลังจากที่ได้รับสิทธิเข้าอยู่อาศัยทำกิน ให้ถือว่าเป็นการ “ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาต” ไม่ถือว่าเป็นไม้หวงห้าม หากไม้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหรือแม้แต่เกิดขึ้นเองในภายหลัง ยังคงถือว่าเป็นไม้หวงห้ามอยู่

ข้อกังวลของเกษตรกรเกี่ยวกับการขออนุญาตตัดไม้ ข้อกังวลนี้ได้รับคำอธิบายจาก นายสรัฐ ศิริวรรณ^{๑๖๘} ในรับรองการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ โดยกรมป่าไม้ ได้ออกระเบียบเอกสารรับรองไม้กรรมสิทธิ์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยจะใช้แบบใดก็ได้ระเบียบไม่ได้บังคับ ได้แก่ (๑) เอกสารแบบรับรองตนเอง โดยสามารถหาแบบฟอร์มได้ในอินเทอร์เน็ต มีภาพถ่าย แผนที่ที่ดิน และมีผู้มีตำแหน่งรับรอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับจำนวนไม้ที่ตัดจะมีกี่ท่อน โดยจะต้องมีบัญชีแนบ หากจะซื้อจะขายให้มีสัญญาซื้อขายแนบ (๒) แบบเอกสารที่มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรองเจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องของเอกสาร แล้วจึงจะประทับตราอนุญาต ออกหนังสือรับรองอนุญาตให้ตัดฟันเจ้าหน้าที่จะประทับตราและทำบัญชีการเคลื่อนย้ายว่าไม้นั้นจะไปอยู่ ณ ที่ใด

ข้อกังวลของเกษตรกร ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างของกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวยต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ สอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๖๙} โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างหลักประกันความเสียหายจากสาเหตุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับต้นไม้ที่ปลูก ตลอดจนการสร้างความมั่นใจให้เกษตรกรในการตัดไม้ ชักลาก แปรรูปและใช้ประโยชน์จากไม้ที่ปลูก

(๒) เอกสารสิทธิและการใช้ประโยชน์ของป่าชุมชน

๑) ป่าชุมชนมีเอกสารสิทธิที่ดินและหนังสือสำคัญ ประกอบด้วย น.ส.๓ ที่ดินสาธารณประโยชน์ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าสาธารณประโยชน์ และที่ดินป่าที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (น.ส.ล.) อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย ที่ปรับมาอยู่ภายใต้การบังคับใช้ ตามมาตรา ๘๘ แห่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒^{๑๗๐}

^{๑๖๘} อ้างแล้ว, นายสรัฐ ศิริวรรณ, หน้า ๖๙

^{๑๖๙} อ้างแล้ว, Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐), หน้า ๑๑๐

^{๑๗๐} พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๗๑ ก วันที่ ๒๙ พฤษภาคม

๒) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมีความสอดคล้องกับแนวคิดขององค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ^{๑๗๑} กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากป่าประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ป่าเป็นแหล่งให้พลังงานเชื้อเพลิง โดยเฉพาะจากการนำกิ่งไม้ที่ตายแล้วไปใช้เป็นฟืน การใช้ประโยชน์จากป่าในการจัดกิจกรรมการพัฒนาสาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ ยังมีการใช้ประโยชน์ในด้านอื่นเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะเป็นการสร้างแหล่งอาหารควบคู่ไปกับการสร้างความหลากหลาย ความสมดุลและมีเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นสำหรับการผลิตอาหารอย่างต่อเนื่อง องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่พึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างคนกับป่า

๕.๒.๑.๒ การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ทั้งในด้านการเตรียมคน เตรียมพื้นที่เพาะปลูก เตรียมพันธุ์กล้าไม้ ตลอดจนเตรียมตนเองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้านธุรกิจ กฎหมายและการเงิน สอดคล้องกับการศึกษาของ Gilmour (๒๐๑๖)^{๑๗๒} ว่าศักยภาพในการจัดการธุรกิจในระดับชุมชนมีข้อจำกัด ชุมชนมักจะขาดแหล่งทุนสนับสนุนในการเริ่มกิจกรรม สถาบันทางการเงินมักจะไม่มั่นใจในการให้กู้ยืมเพื่อการจัดซื้อทรัพย์สินทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ชุมชนมักจะมีศักยภาพที่จำกัดในการพัฒนาแผนธุรกิจและการพัฒนาตลอดทั้งการนำทักษะทางธุรกิจไปปรับใช้ และสอดคล้องกับ Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom (๒๐๒๐)^{๑๗๓} เกษตรกรได้รับการสนับสนุนพันธุ์ไม้ที่ปลูกตลอดทั้งการสนับสนุนทางวิชาการจากหลายหน่วยงานทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง

ปัญหาสำคัญที่พบคือ เกษตรกรส่วนหนึ่งคิดว่าตนเองตัดสินใจผิดในการคัดเลือกชนิดของไม้ที่ปลูกบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สอดคล้องกับข้อสังเกตสำคัญสำหรับการคัดเลือกชนิดของไม้มีค่าที่ปลูกของ นายสหรัฐ ศิริวรรณ (๒๕๖๕) ว่า ไม้มีค่าบางประเภทไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ในอีสานใต้ โดยเฉพาะไม้สัก การปลูกไม้สักในบางแปลงจะไม่เจริญเติบโตในระยะ ๕ ปีแรก ดังนั้น เกษตรกรจะต้องเลือกพันธุ์ไม้มีค่าที่มีความเหมาะสมกับภูมิประเทศในพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะควรส่งเสริมการปลูก พะยูง ประดู่ ยางนา ซึ่งยางนาในภาคอีสานจะมีคุณภาพแข็งแรงและเหนียวกว่ายางนาในภาคใต้

นอกจากนี้ ควรเลือกพันธุ์ไม้ที่ปลูกให้เป็นประเภทที่มีเนื้อไม้ที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะไม้พะยูง ต้องเลือกสายพันธุ์ที่ให้แก่นใหญ่ ทั้งนี้เพราะไม้พะยูงแก่นใหญ่จะมีเนื้อไม้ที่มีลวดลายที่สวยงามกว่า สำหรับกระบวนการในการส่งไม้พะยูงไปขายต่างประเทศ ก่อนไม้พะยูงจะส่งออกนอกประเทศ เนื้อไม้ส่วนที่เป็นกระพี้

^{๑๗๑} อ่างแล้ว, Community Forestry, <http://www.fao.org/๓/u๕๖๑๐e/u๕๖๑๐e๐๔.htm>, หน้า

^{๑๗๒} Op.cilt., Commercialization of CBF Products, Forty years of community-based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, ๒๐๑๖, pp๔๗-๕๐

^{๑๗๓} Op.cilt, The Key Factors Affecting Tree Producer Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya, Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), pages ๑๔-๑๖, May ๒๐๒๐

จะถูกถากให้เหลือเพียงแก่นเท่านั้น ปัจจุบันกรมป่าไม้กำลังทำวิจัยเพื่อให้ได้ไม้พะยุงสายพันธุ์คุณภาพสูงที่มีแก่นใหญ่ขึ้น

๕.๒.๑.๓ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุน คือ การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อ การประกันการลงทุน และทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยีการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ พบว่า ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนที่สำคัญ ๒ ทาง คือ (๑) ครอบครัวยุคใหม่เป็นรากฐานสำคัญในการให้การสนับสนุนความเข้าใจของสมาชิกในครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในการปลูกไม้มีค่าซึ่งจะต้องรอผลผลิตในระยะเวลาหลายปี ขณะเดียวกันในระยะแรกคนในชุมชนไม่เห็นด้วย มองว่าเป็นการใช้ที่ดินที่ไม่คุ้มค่า แต่ด้วยความวิริยะอุตสาหะของเกษตรกร เมื่อระยะเวลา ๔-๕ ปีผ่านไป เกษตรกรได้ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับพืชเศรษฐกิจอื่นแซมในป่าเดียวกัน ได้ผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่อาศัยป่า จึงทำให้ชุมชนรอบข้างสนใจและสามารถขยายผลไปทั้งในและนอกชุมชน (๒) การสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น แหล่งสนับสนุนทักษะทางวิชาการ เงินทุนและสินเชื่อสำหรับป่าชุมชน ส่วนใหญ่จะได้รับการสนับสนุนจากสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ สาขาอุบลราชธานี ศูนย์ป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร ในสังกัดกรมป่าไม้ได้ให้การสนับสนุนป่าชุมชนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.๒๕๖๒ ทั้งในด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรมอาสาสมัครดูแลป่าซึ่งสอดคล้องกับ ขวัญชัย ดวงสถาพร และคณะ^{๑๗๔} ได้ศึกษาเรื่อง ตัวชี้บ่งชี้ที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาระบบการรับรองการจัดการป่าไม้ของ FSC สำหรับประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อวิเคราะห์และจำแนกสถานภาพตัวชี้บ่งชี้ (Indicators) ที่เป็นข้อจำกัดในการรับรองการจัดการป่าไม้ของ FSC ในประเทศไทย ๒) เพื่อจัดทำข้อมูลสำหรับพิจารณาทบทวนและปรับปรุงตัวชี้บ่งชี้ (Indicators) ของ FSC (Adapt) ให้เหมาะสมกับบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย และข้อมูลสนับสนุนการยืนยันในการไม่ควรรู้ใช้ในการตรวจประเมินการรับรองการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย (Drop) และ ๓) เพื่อกำหนดตัวชี้บ่งชี้ (Indicators) ของ FSC ที่เหมาะสมกับบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ในกรณีที่ต้องทบทวนและปรับปรุง

ผลการศึกษาพบว่า การวิเคราะห์และจำแนกสถานภาพตัวชี้บ่งชี้ที่เป็นข้อจำกัดในการรับรองมาตรฐานการจัดการป่าไม้ของ FSC ในประเทศไทย โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และจำแนกประเด็นความไม่สอดคล้องจาก Major CARs และ Minor CARs หลักฐานที่เกิดความไม่สอดคล้อง (Non-Conformities) และหลักฐานที่ใช้ในการปิดประเด็นความไม่สอดคล้องของ Major CARs และ Minor CARs ในการรับรองการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๖๑ บนพื้นฐาน Principle & Criteria & Indicator พบว่ามี Major CARs และ Minor CARs ทั้งสิ้น ๓๔ และ ๑๗๓ ครั้ง ตามลำดับ โดยพบว่า หลักการที่ ๘ (MONITORING AND ASSESSMENT) พบ Major CARs มากที่สุด จำนวน ๑๑ ครั้ง รองลงมาได้แก่ หลักการที่ ๒ (WORKER'S RIGHTS AND EMPLOYMENT CONDITIONS) พบ Major CARs

^{๑๗๔} ขวัญชัย ดวงสถาพร และคณะ. ตัวชี้บ่งชี้ที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาระบบการรับรองการจัดการป่าไม้ของ FSC สำหรับประเทศไทย, รายงานการวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓.

จำนวน ๘ ครั้ง ส่วน Minor CARs พบว่า ในหลักการที่ ๒ มีจำนวน Minor CARs มากที่สุด คือ ๓๗ ครั้ง รองลงมาได้แก่ หลักการที่ ๘ พบ Minor CARs จำนวน ๓๕ ครั้งและได้ดำเนินการจำแนกประเด็นความไม่สอดคล้อง ของ Major CARs และ Minor CARs ในระดับตัวชี้บ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม โดยพิจารณาจากข้อมูลการวิจัยที่ผ่านมาและข้อมูลการตรวจสอบพื้นที่จริงได้ ดังนี้ ๑) กลุ่มที่สามารถปฏิบัติตามข้อเสนอของตัวชี้บ่งโดยไม่ต้องปรับปรุง (Adopt) มีทั้งสิ้น ๒๐๒ ตัวชี้บ่ง ๒) กลุ่มที่ควรทบทวนและปรับปรุงตัวชี้บ่ง (Adapt) มีจำนวน ๙ ตัวชี้บ่ง และปรับปรุงข้อมูลสนับสนุนจำนวน ๓ ประการ และ ๑ Annex และ ๓) กลุ่มที่ไม่ควรใช้ในการตรวจประเมินการรับรอง การจัดการป่าไม้ในประเทศไทย (Drop) พบว่า ไม่มีส่วนการจัดทำข้อมูลสำหรับพิจารณาทบทวนและปรับปรุงตัวชี้บ่ง (Indicators) ของ FSC (Adapt) ให้เหมาะสม โดยจัดทำประเด็นวิจัยได้จำนวน ๑๓ ประเด็น ประกอบด้วยจำนวน ๙ ตัวชี้บ่งและปรับปรุงข้อมูลสนับสนุนจำนวน ๓ ประการ และ ๑ Annex ส่วนกลุ่มที่ไม่ควรใช้ในการตรวจประเมินการรับรองการจัดการป่าไม้ในประเทศไทย (Drop) พบว่า ไม่มีประเด็นวิจัยในกลุ่มนี้ และในเบื้องต้นได้วิเคราะห์และสรุปผลจำนวน ๑ ประเด็น คือ การศึกษาวิเคราะห์ประเภทของที่ดินที่สามารถเข้าสู่ระบบการตรวจรับรอง และวิเคราะห์รายชื่อกฎหมายในประเทศไทยที่ควรใช้ในการตรวจรับรองมาตรฐานการจัดการป่าไม้ ได้ผลการศึกษานี้จำนวน ๒ ประการ ดังนี้ ๑) ลักษณะของที่ดินสวนยางพาราที่สามารถขอการรับรองการจัดการป่าไม้ และ ๒) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับรองการจัดการป่าไม้ จำแนกตาม Annex A: Minimum list of applicable laws, regulations and nationally-ratified international treaties, conventions and agreements

๕.๒.๑.๔ ปัจจัยด้านโครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย คือ นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม การปรับปรุงกฎหมายระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการออกใบอนุญาตจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่ายหลายระดับ แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตามสอดคล้องกับ**บุขบง ชัยเจริญวัฒน์, บุญมี ลีและ เทพกร ณ สงขลา. (๒๕๔๗)^{๑๗๕}** ที่ได้ทำการศึกษา อุปสรรคด้านกฎหมายและนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความยากจนของคนไทย การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อรวบรวม ศึกษาข้อกฎหมาย และนโยบายการพัฒนาที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในภาคเกษตรกรรม ๒) เพื่อรวบรวมและศึกษาข้อกฎหมาย และนโยบายการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาของคนยากจนของต่างประเทศ (ญี่ปุ่น มาเลเซีย และ ไต้หวัน) และ ๓) เพื่อชี้ประเด็นข้อสังเกตและเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายทางการเกษตร จากการศึกษาพบว่า กฎหมายเป็นอุปสรรค ในแง่ของการมีกฎหมายจำนวนมาก ค่อนข้างเก่าแก่ ไม่ทันสมัยและไม่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การประเมินสภาพกฎหมายและมีระบบ

^{๑๗๕} บุขบง ชัยเจริญวัฒน์, บุญมี ลีและ เทพกร ณ สงขลา. (2545). **อุปสรรคด้านกฎหมายและนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความยากจนของคนไทย**. งานวิจัย, สถาบันพระปกเกล้า. บทคัดย่อ

ฐานข้อมูลด้านกฎหมายมีความจำเป็น เพราะจะทำให้การประเมินกฎหมายเพื่อยกเลิกหรือใช้บังคับต่อการแก้ไขกฎหมายเก่า หรือ การสร้างกฎหมายใหม่ ๆ จะทำได้สะดวก รวดเร็ว ที่ตั้งอยู่บนฐานความจำเป็นที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม กฎหมายใด ๆ ต้องเป็นกฎหมายที่ประชาชนต้องการและมีส่วนร่วม จนกระทั่งปัจจุบันเกษตรกรก็ยังมีข้อกังวล คือข้อจำกัดในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้ จำเป็นหรือไม่ ที่จะต้องจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด หรือกรณีการขออนุญาตการใช้เลื่อยโซ่ยนต์ (จำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับให้เกษตรกรผู้ปลูกป่าสามารถใช้เลื่อยโซ่ยนต์ ในการนำไม้มาแปรรูป)

๕.๒.๑.๕ ปัจจัยด้านระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ในการจัดระบบการปลูกและการจัดการดูแลป่าของภาคเกษตร จากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์เป้าหมายพบว่า ชุมชนมีระบบการจัดการให้ความสำคัญในระบบนิเวศตามความเหมาะสมและวัตถุประสงค์การปลูกป่าของแต่ละชุมชน สามารถแยกออกได้เป็น ๓ รูปแบบคือ

รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ ได้แบ่งพื้นที่ในการปลูกป่าในเชิงระบบนิเวศ ใช้ไม้มีค่าที่ปลูกเป็นไม้ที่เลี้ยงพืชอื่นที่ปลูกแซมเพื่อสร้างรายได้ในระยะสั้นที่ไม้มีค่ายังไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ (เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี) พืชที่ปลูกแซม ได้แก่ ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย ตะขบ มะม่วง ลั่นจี่ หมากสูง หัวมันหัวเผือก ฯลฯ

รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรจะมีการวางแผนการปลูกไม้อย่างมีระบบ โดยการจัดสรรปลูกไม้ที่มีค่า เช่น ไม้พยุง ไม้ยาง ไม้สักทอง ฯลฯ และมีการปลูกพืชครัวเรือนเพื่อเลี้ยงชีพ และการเพาะเชื้อเห็ดเพื่อเป็นรายได้ในครอบครัว

รูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม เกษตรกรบางคนมีที่ดินว่างเปล่า ก็มีการปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ยืนต้น เช่น ไม้พยุง ไม้สักทอง ไม้ประดู่ ไม้แดง ฯลฯ เพื่อใช้ในระยะเวลายาวหรือเพื่อขายในอนาคต โดยไม่มีการปลูกพืชอย่างอื่นเลย

จากรูปแบบระบบการปลูกและการจัดการทั้ง ๓ รูปแบบในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษและยโสธร มีความสอดคล้องกับ สมหญิง สุนทรวงษ์ และคณะ^{๑๗๖} ได้ศึกษาเรื่อง แนวคิดและรูปแบบของ REDD ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมในบริบทสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายป่า รูปแบบการจัดการป่าในท้องถิ่นและรูปแบบ REDD ที่เหมาะสมในสังคมไทย โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา ๕ พื้นที่ การจัดประชุมระดมสมองกลุ่มเฉพาะเก็บข้อมูลในภาคสนามโดยใช้เครื่องมือด้านวนศาสตร์ชุมชน โดยพบว่า นโยบายป่าที่เหมาะสมภายใต้แนวคิด REDD คือ พื้นที่ที่ปกคลุมด้วยต้นไม้ท้องถิ่นหลากหลายชนิดที่มีความสูงตั้งแต่ ๒ เมตรขึ้นไป โดยมีการปกคลุม

^{๑๗๖} สมหญิง สุนทรวงษ์ และคณะ. แนวคิดและรูปแบบของ REDD ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมในบริบทสังคมไทย, (รายงานการวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

เรือนยอดไม้ต่ำกว่าร้อยละ ๑๐ มีเนื้อที่ตั้งแต่ ๐.๓๑ ไร่ (๐.๐๕ เฮกตาร์) ขึ้นไป ทั้งนี้ในพื้นที่ต้องประกอบด้วย พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ท้องถิ่นที่หลากหลายสัมพันธ์กัน เป็นระบบนิเวศที่ให้ผลผลิตและบริการอย่างต่อเนื่อง ที่เกื้อหนุนต่อความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของมนุษย์และวัฒนธรรมท้องถิ่น และพบว่าการจัดการป่าไม้ท้องถิ่นมี ๔ รูปแบบ ได้แก่ (๑) รูปแบบที่เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม มีการจัดการยาวนานบนฐานกลไกวัฒนธรรม (๒) รูปแบบที่ชุมชนต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรจากการคุกคามจากภายนอก (๓) รูปแบบที่การจัดการป่า ที่ยกระดับจากฐานวัฒนธรรมผสมผสานกับความรู้จากภายนอก และรูปแบบการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม โดยรูปแบบ REDD ที่เหมาะสมครอบคลุมรูปแบบการจัดการป่าข้างต้น คือ REDD + ซึ่งมี องค์ประกอบของพลัส (+) อย่างน้อย ๕ องค์ประกอบ คือ การกักเก็บคาร์บอน การอนุรักษ์ความหลากหลาย ทางชีวภาพ รักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น การจัดการป่าอย่างยั่งยืนและบริการทางนิเวศ

๕.๒.๑.๖ ปัจจัยด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ หรือวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมเครือข่าย เชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูล การตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยี พัฒนาห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนาสร้างสรรค์วิสาหกิจอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป การพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาด ระยะหลายปีก่อนที่เกษตรกร จะใช้ประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกได้ เกษตรกรจำเป็นต้องมีรายได้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพควบคู่ไปกับการดูแลไม้มีค่า ให้เจริญเติบโต เกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกพืชเศรษฐกิจแซมป่าที่ปลูกและมีรายได้ได้จากผลผลิตระยะสั้น ได้ผลผลิตจากไม้ผลที่โตในป่าโดยเฉพาะกล้วยและสมุนไพร์ ถึงแม้จะมีโรงงานเพื่อรองรับผลผลิตจากป่าไม้ แต่ยังไม่สามารถที่จะดึงดูดให้เกษตรกรมีการปลูกป่าเพื่อขายได้ เพราะราคาต้นทุนที่ไม่คุ้มกับการลงทุน ซึ่งสอดคล้องกับ **ปิติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยา และคณะ^{๑๗๗}** ได้ศึกษาเรื่อง ความเป็นไปได้ในการปลูกไม้สักเชิงพาณิชย์ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาสภาพข้อเท็จจริงและปัญหาในปัจจุบันของวงจรธุรกิจไม้สักและไม้มีค่า ของภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไปที่ปลูกในที่ดินของตนเอง ศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้ในประเทศ และการส่งออก วิเคราะห์นโยบาย กฎหมายและองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับไม้สักและไม้มีค่าทั้งระบบ วิเคราะห์ ปัญหาของการผลิตไม้สักและผลิตภัณฑ์จากไม้สักหรือไม้มีค่าและสาเหตุตลอดห่วงโซ่อุปทาน ตั้งแต่การปลูก การตัด การนำเคลื่อนที่ การแปรรูป การจำหน่ายการส่งออกและการนำเข้า และจัดทำข้อเสนอเพื่อปรับปรุง นโยบาย กฎหมายและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่าการลงทุนในการปลูกไม้สักเชิงพาณิชย์ มีความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ คุ้มทุน และมีผลตอบแทนในทางบวกกับสังคมชุมชนและสิ่งแวดล้อมและพบว่ามี การปลูกต้นสักหลายรูปแบบและ ต่างวัตถุประสงค์ คือ การปลูกเพื่อการพาณิชย์โดยตรง การปลูกแบบผสมผสานหรือวนเกษตร การปลูกตาม

^{๑๗๗} ปิติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยาและคณะ. ความเป็นไปได้ในการปลูกไม้สักเชิงพาณิชย์, (รายงานการวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓), บทคัดย่อ.

หัวไร่ ปลายนา การปลูกโดยชุมชน และการปลูกโดยหน่วยงานของรัฐ เจ็อนไขของความคุ้มทุนขึ้นอยู่กับพื้นที่ปลูกที่มีความเหมาะสม พันธุ์ไม้สัก ระบบการเกษตรกรรมและการป้องกันการลักลอบตัดไม้ ไม้ที่ปลูกไม่จำเป็นต้องใช้ เวลายาวนานถึง ๕๐ ปี เพราะอาจไม่คุ้มทุนและมีความเสี่ยงสูงและแนวโน้มปัจจุบันนี้มีการใช้ไม้สักอายุน้อยกว่า ๓๐ ปีมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นภาครัฐควรกำหนดนโยบายและมีแผนการผลิตที่ชัดเจนในแผนพัฒนาป่าไม้แห่งชาติ เพื่อควบคุมอุปสงค์และอุปทานให้สมดุลหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องต้องแก้ไขกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการปลูกไม้เศรษฐกิจเพื่อการค้าเพื่อสนับสนุนและลดอุปสรรคของชุมชนและประชาชนในการปลูกและขายไม้สักและไม้เศรษฐกิจอื่น ควรจัดให้มีองค์กรเพื่อส่งเสริมการพัฒนาการปลูกไม้สักและไม้มีค่าอื่นเชิงพาณิชย์ เป็นการเฉพาะและต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งด้านการผลิตจำหน่าย และราคาของไม้และไม้มีค่า มีการกำหนดมาตรฐานคุณภาพ จัดให้มีตลาดกลางเพื่ออำนวยความสะดวกและสะท้อน ระดับราคาที่แท้จริงและสนับสนุนให้มีระบบการตรวจสอบย้อนกลับที่มีประสิทธิภาพ

หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคเอกชนและชุมชน ต้องร่วมกันพัฒนาเทคโนโลยีการปลูกไม้สักอย่างต่อเนื่องและควรต้องพัฒนาเทคโนโลยีเกี่ยวกับ Electronic Platform ในการระดมทุนระยะยาวให้ผู้ลงทุนผู้ปลูกและผู้ประกอบการ รัฐควรมีนโยบายในการประกันความเสี่ยงของผู้ปลูกและอาจให้ความช่วยเหลือผู้ประกอบการประกันภัยบางส่วนเท่าที่จำเป็นและเหมาะสม ควรแก้ไขปัญหาให้กับไม้สักหรือไม้มีค่าที่ได้มีการปลูกโดยการส่งเสริมของรัฐอยู่แล้ว แต่ไม่สามารถตัดหรือนำไม้เคลื่อนที่ออกได้ เนื่องจากปัญหาข้อกฎหมายของที่ดินหรือระเบียบปฏิบัติอื่นของทางราชการและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินที่เกี่ยวกับการปลูกและตัดฟันไม้สักหรือไม้มีค่า รวมทั้งสิทธิในที่ดินของรัฐที่ได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับระบบนิเวศทางกฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไป หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องต้องให้ข้อมูลที่ถูกต้องต่อสาธารณชน เพื่อความชัดเจนในวัตถุประสงค์ของการปลูกไม้เพื่อการค้าและการปลูกไม้เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

๕.๒.๑.๗ ปัจจัยด้านธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ แนวคิดของเกษตรกรต่อผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่ามีความหลากหลาย ได้แก่ การมองป่าว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกันและมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยป่า การที่จะทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการปลูกป่าเพื่อครองชีพ มาเป็นเพื่อเชิงพาณิชย์นั้น กลไกราคาและด้านตลาดมีส่วนสำคัญที่จะมีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกปลูกป่า ให้มีความสนใจที่จะมีการดำเนินการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ได้นอกจากนั้นจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชนในรูปแบบของกลุ่มสมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงินและความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นการใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจ เกษตรกรส่วนหนึ่งคาดหวังประโยชน์จากไม้มีค่าที่ปลูกในอนาคต แม้ว่าคนในท้องถิ่นบางส่วนไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียหายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ก็ยังมีกลุ่มเกษตรกรบางกลุ่มที่ได้ความสุขจากการดูแลและเห็นการเจริญเติบโตของต้นไม้ ได้ใช้ไม้

ในอนาคต ได้หญ้าและผลผลิตจากพืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรก” “แม้ในระยะแรกชุมชนบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับการปลูกป่า แต่เมื่อป่าเริ่มมีผลผลิตจากป่า ชุมชนเริ่มให้ความสนใจ” เห็นว่า “ปลูกป่าเป็นการออมเพื่อขายที่ดินพร้อมต้นไม้ในวัยชรา” เป็นคนรักต้นไม้ คงไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงอายุของตน คิดว่าปลูกเพื่อเป็นทุนของลูกหลานในอนาคต” ปลูกไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ใช้ประโยชน์” และเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งปลูกป่าด้วยความรักเป็นหลัก ตนเองมีความรัก รักต้นไม้ รักธรรมชาติ มีความเพียรในการปลูกป่า” “รักการปลูกต้นไม้ อากาศดี จะเพิ่มที่นาในการปลูกป่า” แม้ว่าคนในท้องถิ่นไม่สนใจ มองเป็นเรื่องไม่ปกติ เสียขายที่ดินทำกินที่ถูกนำไปใช้ในการปลูกป่า แต่ตนเองรักต้นไม้ ต่อไปจะใช้นาขยายการปลูกป่าเพิ่มขึ้น” สามารถสรุปสาเหตุที่เกษตรกรถอนตัวจากการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ดังนี้

- เสียขายพื้นที่ที่เคยทำนา และต้องใช้ระยะเวลานานในการปลูกป่า
- ไม่สามารถรอผลจากการปลูกป่าได้
- ระบบน้ำไม่เพียงพอและ ขาดระบบการจัดการน้ำทั่วถึงปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นและคาดว่า

อาจเกิดขึ้นในอนาคต

- มีกลุ่มทุนอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่ไม่มีความขัดแย้ง
- ปัญหาการเผาถ่านจากไม้โตเร็วที่ปลูกในปัจจุบันที่ต้องแก้ไขเมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ตรวจสอบ

- เมื่อไม้ต้องการนำไม้ที่ปลูกไปแปรรูป แม้ว่ากฎหมายป่าไม้ (มาตรา ๗) จะอนุญาตให้สามารถตัดไม้ได้ก็ตาม แต่ข้อกั่วงวลคือข้อจำกัดในการตัด เช่น เมื่อจะตัดไม้ จำเป็นหรือไม่ที่จะต้องจ้างผู้ที่มีใบอนุญาตในการตัด เป็นต้น

๕.๒.๒ การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๕.๒.๒.๑ กิจกรรมด้านอนุรักษ์

๕.๒.๒.๑ (๑) การจัดบุคคลเพื่อเป็นผู้ตรวจสอบ การลาดตระเวน เพื่อป้องกันการรุกราน มีการจัดตั้งราษฎรที่มีที่ดินที่นาติดกับป่าชุมชนที่อยู่รอบป่ามาเป็นแนวร่วมในการรักษาป่า มีราษฎรจิตอาสาเป็นราษฎรอสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง เป็นไปตามแนวทางของกรมป่าไม้กรมป่าไม้^{๑๗๘} ที่ได้ให้น้อมนำพระราชดำริของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงห่วงใยในปัญหาทรัพยากรป่าไม้โดยการฝึกอบรมตามโครงการราษฎรอสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) เพื่อปลูกฝังสร้างจิตสำนึกให้แก่ราษฎรตามแนวพระราชดำริที่ให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติของราษฎรจากผู้บุกรุกทำลายป่ามาเป็นผู้ดูแลรักษาให้ "คน" กับ "ป่า" อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขโดยพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนอันจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดวิธีหนึ่งในการหยุดยั้งการทำลายป่าเป็นผลให้พื้นที่

^{๑๗๘} <https://www.forest.go.th/forest-protection/เครือข่าย-รสทป> สืบค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๕

ป่าไม้และความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้เพิ่มขึ้นตามมาในพื้นที่ต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑. เพื่อถ่ายทอดพระราชปณิธานและความห่วงใยในพสกนิกรปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ แก่ราษฎรในพื้นที่ ให้มีความเข้าใจซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ ร่วมกันดูแลรักษาป่าเพื่อถวายเป็นพระราชสักการะ ๒. เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันของราษฎรในพื้นที่ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับชุมชนใหญ่ ให้เกิดความรักความหวงแหนและความเป็นเจ้าของป่าด้วยกัน ๓. เพื่อสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ร่วมกันในการป้องกันรักษาป่าระหว่างเจ้าหน้าที่กับราษฎรในพื้นที่ให้เป็นรูปธรรม ๔. เพื่อให้ราษฎรผู้ผ่านการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจต่อทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และวิธีการอนุรักษ์ ตลอดจนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อขยายผลสู่ญาติพี่น้องในครอบครัวต่อไป ๕. เพื่อจัดตั้งองค์กรราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ในชุมชนที่อยู่ในหรือรอบพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ให้เป็นเครือข่ายในการป้องกันรักษาป่าและควบคุมไฟป่า

การฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) กรมป่าไม้ได้ร่วมกับกองทัพอากาศที่ ๑ - ๔ น้อมนำพระราชดำริของพระองค์ท่าน มาขยายผลการดำเนินงานโดยมีความเป็นมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เริ่มในเดือนมกราคม กองพลทหารราบที่ ๖ (พล ร.๖) โดย ฉก.ร.๖ รับผิดชอบพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง ๘ จังหวัด ขอรับงบประมาณจากกรมป่าไม้จัดฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ร่วมกับจังหวัดอุบลราชธานี เป็นเงิน ๙๑๒,๐๐๐ บาท อบรม ๗ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ๘๐ หมู่บ้าน มีผู้ผ่านการฝึกอบรม ๗,๖๐๖ คน เทคนิคและวิธีการฝึกอบรมเป็นแบบฝึกลูกเสือชาวบ้านผสมกับการฝึก ทสพช. (ไทยอาสาป้องกันชาติ) ใช้เวลาต่อรุ่น ๓ วัน ๒ คืน อยู่ร่วมกันแบบเข้าค่าย ใช้การสร้างความสัมพันธ์แบบกลุ่ม ปลูกฝังอุดมการณ์ความรักชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ หน่วยงานแต่ละหน่วยมาบรรยายเป็นชั่วโมงหรือคาบ การควบคุมกระบวนการทั้งหมดอยู่ที่ฝ่ายทหาร

เดือนกันยายน กองพลทหารราบที่ ๓ (กอ.รมน.ภาค ๒ สย. ๑) รับผิดชอบพื้นที่ภาคอีสานตอนบน ๑๑ จังหวัด ขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการฝึกอบรม “โครงการฝึกอบรมราษฎรเพื่อพิทักษ์ป่าไม้ สัตว์ป่าและสภาพแวดล้อม” เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างสำนักสงฆ์ภูผาผึ้งกับราษฎรในพื้นที่ กรณีสำนักสงฆ์จะสร้างกำแพงล้อมสำนักสงฆ์เพื่อช่วยชีวิตสัตว์ป่าที่มักจะถูกชาวบ้านล่าเป็นประจำ โดยการล่าส่วนใหญ่จะจุดไฟและไล่ราว ทำการฝึกอบรมชาวบ้านรอบสำนักสงฆ์ ๒ รุ่น ผ่านการฝึกอบรมรวม ๑๘๗ คน ใช้งบประมาณ ๑๕๙,๕๒๐ บาท เทคนิคการฝึกอบรมเน้นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มาเปิดใจพูดคุยกัน นับแต่ประวัติการตั้งหมู่บ้าน การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ จากอดีตสู่ปัจจุบัน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น แนวทางการแก้ไขปัญหา โดยมีการปลูกฝังเรื่องทางศาสนาเน้นให้ตระหนักถึงชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ การอยู่ร่วมกันในชุมชนจนระดับประเทศ ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์และความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ใช้เวลา ๓ วัน ๒ คืน อยู่ร่วมกันแบบเข้าค่าย มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารเป็นหลักในการควบคุมวิธีการฝึกโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็จะอยู่ร่วมด้วยกันตลอดการฝึกเพื่อประสานงาน และร่วมแก้ไขปัญหาด้วยกัน

ป่าชุมชนจะมีคณะกรรมการป่าชุมชนช่วยตรวจสอบการรุกป่า ป่าชุมชนบางแห่งได้มีการตั้งเงื่อนไขให้เงินรางวัลแก่ผู้แจ้งเบาะแสการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน ป่าชุมชนในวัดมีพระผู้นำการรักษาป่า สอดคล้องกับ สุพิมล ศรศักดิ์และคณะ^{๑๗๙} มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดในการจัดการป่าชุมชน ศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธ และศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย พระสงฆ์ผู้นำชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น และประชาชน จำนวน ๓๐ คน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์และการสังเกต วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความและสร้างข้อสรุป ผลการวิจัยพบว่า ๑. แนวคิดและหลักการในการจัดการป่าชุมชน พบว่า พระสงฆ์และชาวบ้านมีแนวคิดร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าโดยยึดหลักการตามทางราชการที่กำหนดเกิดจากการมองเห็นภัยที่จะมาถึง หากขาดป่าไม้เช่น ความแห้งแล้ง อากาศร้อน การขาดพินมาใช้เพื่อหุงต้ม ถึงแม้จะมีการดำเนินการเฉพาะตน แต่หากเป็นไปได้เพื่อส่วนรวม ชุมชนก็ให้ความสำคัญแบบไตรภาคีในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ๒. รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (๑) ป่าดงวังอ้อ เป็นต้นแบบที่ดี เพราะมีการกำหนดเขต มีกิจกรรมสร้างความขับเคลื่อนตลอดเวลา มีคณะกรรมการบริหารโดยชุมชนคัดเลือกกันเอง (๒) ป่าดงบังไฟ มีการจัดการตามธรรมชาติแต่ยังไม่มีคณะกรรมการป่าชุมชน และ(๓) ป่าดงฟ้าห่วน เป็นการบริหารจัดการตามระบบของรัฐ ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนมีการปลูก การกำหนดแปลงพรรณไม้ชัดเจน การเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อแจกจ่ายแก่ชาวบ้านตลอดทั้งระบบบริหารจัดการ ๓. ปัจจัยที่ส่งเสริมและเป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า (๑) การมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาร่วมดูแล การมีพระสงฆ์มีกรรมการหมู่บ้าน และการสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบล เหล่านี้เป็นปัจจัยส่งเสริม (๒) การขาดผู้นำงบประมาณในการดำเนินงาน แนวทางในการปฏิบัติที่ดี กฎ กติกา ระเบียบ รูปแบบ การมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จิตสำนึกและความเอาใจใส่ เหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๕.๒.๒.๑ (๒) การใช้ชนบทธรรมนิยม ประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นป่าช้า เป็นดอนปู่ตา ในการป้องกันการบุกรุกป่า สอดคล้องกับ **เบญจภักค์ เจริญมหาวิทยาลัย^{๑๘๐}** ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมชุมชนภาคอีสาน เชื่อมคน สร้างป่า มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดของชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านโพธิ์ชัย อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ปี พ.ศ.๒๕๖๑ โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้รู้ในชุมชนจำนวน ๗ คน สาเหตุที่เลือกพื้นที่หมู่บ้านโพธิ์ชัย เพราะป่า

^{๑๗๙} สุพิมล ศรศักดิ์และคณะ,รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานี, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๕), บทคัดย่อ

^{๑๘๐} เบญจภักค์ เจริญมหาวิทยาลัย, ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมชุมชนภาคอีสาน เชื่อมคน สร้างป่า (บทความรายงานการวิจัย : ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ และศิลปะปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม -สิงหาคม ๒๕๖๑), หน้า ๒๒๐๓

ชุมชนตอนป่าของหมู่บ้านโพธิ์ชัยเป็นป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มากที่ไม่ถูกบุกรุกด้วยการตัดไม้ทำลายป่าเหมือนป่าชุมชนเขตอื่น โดยการศึกษาเป็นการศึกษาถึงการนำภูมิปัญญาที่มาจากการนับถือผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษมาบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้คนและป่าได้พึ่งพาอาศัย เกื้อกูลกัน และอยู่ร่วมกันโดยการทำไม่ทำให้ป่าถูกทำลายด้วยวาทกรรมการพัฒนาสมัยใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ทางออกของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ป่าไม้คือ การที่ชุมชนได้มีแนวคิดด้วยการประดิษฐ์สร้างพิธีกรรมความเชื่อผีปู่ตาบนที่ชุมชนให้ความเคารพและศรัทธา เพื่อเป็นการปกป้องและอนุรักษ์ป่าในฐานะที่เป็นป่าวัฒนธรรมชุมชน โดยการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเพื่อไม่ให้ป่าถูกทำลายไปตามกระแสของระบบทุนนิยมโลกที่กำลังเขยวกรากอยู่ในปัจจุบัน ตามแนวคิดที่ว่า ให้คนอยู่ร่วมกับป่า ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกันคือการที่คนได้พึ่งพาป่า ในการดำเนินวิถีชีวิตส่วนป่าได้รับการปกป้องโดยคนที่อยู่ในชุมชน ส่งผลให้ป่าวัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่กับชุมชนตลอดไป

๕.๒.๒.๑ (๓) การทำแนวกันไฟ รูปแบบของแนวกันไฟ เป็นไปตามสภาพของป่าชุมชนแต่ละแห่ง เช่น ใช้วิธีเก็บกวาดเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น และกำชับผู้ที่เข้าไปหาของป่า ให้ระมัดระวังการใช้วัสดุที่ก่อให้เกิดเปลวเพลิง ใช้วิธีตัดถนนคอนกรีตตัดผ่าน หรือตัดถนนล้อมรอบป่าชุมชนทั้งหมด ในป่าชุมชนมีการแผ้วถางเป็นทางเดินเพื่อเป็นแนวกันไฟ และสะดวกในการเข้าไปดูแลรักษาป่าไม้อีกด้วย

๕.๒.๒.๑ (๔) การบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์และป้องกันการลักลอบตัดฟัน การบวชต้นไม้หรือพิธีบวชต้นไม้ขึ้น สอดคล้องกับ สามารถ ใจเตี้ย^{๑๘๑} ได้ทำการศึกษา นิเวศวัฒนธรรมชุมชนล้านนากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติการบวชป่า ผลการศึกษา พบว่า พิธีบวชต้นไม้มีวิถีคิดด้วยการต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อ ส่วนที่มาของการ “บวชป่า” มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านต้นไม้ที่จะทำ พิธีการบวชให้ต้นไม้ใดบ้างก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง บวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่ขนาดใหญ่ มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการรุกรทำลาย เพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพเป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปี ถ้าไม่ถูกรบกวนอีก เครื่องสังเวยจะประกอบด้วย ข้าวเหนียวสุก ๑ บั้วน กล้วยสุก ๑ ลูก หมากคำ พลูใบ ผ้าเหลืองตามจำนวนต้นไม้ ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ น้ำมันส้มป่อย จากนั้นก็สร้างศาลเพียงตาสำหรับอัญเชิญรุกขเทวดามาคอย

^{๑๘๑} สามารถ ใจเตี้ย, นิเวศวัฒนธรรมชุมชนล้านนากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติการบวชป่า. (บทความการวิจัย : รมยสาร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม) ๒๕๖๐. หน้า ๕๙-๖๑

ปกปักรักษาต้นไม้ แล้วทำพิธีไหว้แม่พระธรณี ใช้หมากพลูตามธรรมเนียมทางเหนือ สำหรับการบวชต้นไม้ จะมีผ้าเหลือง (สุดแล้วแต่ว่าจะบวชต้นไม้กี่ต้น) ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์และสัมป่อย จากนั้นโยงด้ายสายสิญจน์ไปตามต้นไม้ในบริเวณป่า แล้วโยงมายังสถานที่ทำพิธี ซึ่งจะมีพระพุทธรูปตั้งเป็นประธานมีพระสงฆ์และอาจารย์ (หมอเวทมนตร์) ทำพิธีเชิญเทวดาอารักษ์ ผีป่า ผีเขา (ผีปีกะโล้ง) ทำพิธีเช่นสังเวทเพชารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ให้รับรู้และให้มาอยู่ในป่าไม้ คูแลต้นไม้ หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่า ขอให้ผู้นั้นมีอันเป็นไปต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของหมอเวทมนตร์ที่จะนำมากล่าวเมื่อเสร็จพิธีเช่นสังเวทแล้วก็เป็นที่พิธีสงฆ์ เริ่มจากไหว้พระรัตนตรัย สมาทานศีล อาราธนาพระปริตรพระสงฆ์เจิมต้นไม้ เสร็จแล้วพระสงฆ์ จะห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธรูปตามต้นไม้ที่บวชไว้เป็นเสร็จพิธี พิธีบวชต้นไม้เป็นการเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ซึ่งมีประเด็นร่วมคือการอนุรักษ์ป่าไม้ของหมู่บ้าน โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, ๒๕๕๕) สอดคล้องกับการศึกษาของจักรพงษ์ พวงงามขึ้น และคณะ (๒๕๕๖ : ๒๑๕) พบว่า การบวชป่าเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนซึ่งจะทำพิธีทุก ๒ ปี โดยจะทำการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ซึ่งเป็นการนำความเชื่อทางศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำชั้นตอนและวิธีการบวชป่าไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่าที่ผ่านพิธีบวชเป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสคืนความชุ่มชื้นแก่แผ่นดินได้เต็มที่ และสายน้ำลำธารที่เกิดจากป่าต้นน้ำดังกล่าวก็จะฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

การบวชป่าจึงเป็นกุศโลบายที่ให้ชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติไว้ให้กับลูกหลาน เป็นการเรียกร้องสิทธิ์ของชุมชน ในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธารเองด้วย พิธีบวชป่าจึงเป็นความปรารถนาที่ดีที่ส่งต่อไปสู่คนรุ่นหลัง

๕.๒.๒.๒ กิจกรรมด้านการฟื้นฟู

๕.๒.๒.๒ (๑) การปลูกต้นไม้ทดแทน ผู้นำที่เข้มแข็งและเอาใจใส่อนุรักษ์ป่าไม้เป็นแรงกระตุ้นและสร้างความร่วมมือร่วมใจ ทำการปลูกต้นไม้ทดแทนและต่อเนื่อง บางแห่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ดำเนินการปลูกป่าเป็นประจำทุกปีในหน้าฝน

การปลูกป่าทดแทน^{๑๘๒}

ในขณะนี้ประเทศไทยเรามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศประมาณการได้เพียง ๘๐ ล้านไร่เท่านั้น หากจะเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศแล้ว

^{๑๘๒} <https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/theory-developed-forest-restoration.html>. สืบค้นเมื่อ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๕

คนไทยจะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง ๔๘ ล้านไร่ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ ๑๐๐ ล้านต้น ใช้เวลาถึง ๒๐ ปี จึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่านั้น

การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธีในการปลูกป่าทดแทน เพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดิน ด้วยวิธีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

...การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง...

วิธีการปลูกป่าทดแทน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ที่เหมาะสมกล่าวคือ

ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

...การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรมหรือพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นภูเขาหัวโล้น แล้วจำเป็นต้องปลูกป่าทดแทนเร่งด่วนนั้นควรจะต้องปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อน เพื่อทำให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟจะเกิดง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีก ต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี...

๕.๒.๒ (๒) การปิดป่าชั่วคราว เพื่อฟื้นฟูสภาพของต้นไม้อันป่า สภาพของป่าชุมชนทุกแห่งจะมีของป่า ในช่วงฤดูฝนก็จะมีซุงมากกว่าฤดูอื่น ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากทั้งใกล้และไกล ได้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเก็บของป่าเหล่านี้ ไปเป็นอาหารและประกอบเครื่องยาจากพืชสมุนไพร ทั้งกลางวันและกลางคืน ลักษณะการเข้าเก็บของป่าก็เต็มไปด้วยความรวดเร็วเร่ร่อน เสมือนหนึ่งแข่งขันเพื่อแย่งชิงของป่าให้ได้ปริมาณมากที่สุด ในห้วงเวลาดังกล่าว พืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า ถูกเหยียบย่ำทำลาย จึงมีการประกาศแจ้งเตือนให้เวลาในการเก็บของป่า ๒ เดือนบ้าง ๓ เดือนบ้าง และปิดป่าชุมชนห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปเพื่อหาของป่า เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพของป่าชุมชนให้กลับมามีเดิม

ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัฏธรรมชาตินี้ (Natural Reforestation) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยในปัญหาปริมาณป่าไม้ลงเป็นอย่างมาก จึงทรงพยายามค้นหาวิธีนานาประการที่จะเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทยให้เพิ่มมากขึ้นอย่างมั่นคงและถาวร โดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งได้พระราชทานพระราชดำริหลายวิธี คือ

ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ด้วยวิธีการ ๓ วิธี คือ

...ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว..

...ไม่ไปรังแกป่าหรือต่อแยะต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น..

...ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นไม้ใหญ่ได้..

๕.๒.๒.๓ กิจกรรมด้านการพัฒนา

๕.๒.๒.๓ (๑) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการศึกษาธรรมชาติ มีการจัดฐานการเรียนรู้เชิงบูรณาการป่าชุมชนกับกิจกรรมธรรมชาติ มีฐานการเรียนรู้เรื่องป่าไม้โดยเฉพาะ และฐานการเรียนรู้ตามหลักกิจกรรมธรรมชาติ จำนวน ๑๐ ฐาน ประกอบด้วย ๑. ฐานคนมีไฟ ๒. ฐานคนมีน้ำยา ๓. ฐานคนเอาถ่าน ๔. ฐานรักษ์แม่ธรณี ๕. ฐานรักษ์แม่โพสพ ๖. ฐานคนรักสุขภาพ ๗. ฐานคนรักดิน ๘. ฐานคนรักป่า ๙. ฐานคนรักน้ำ และ ๑๐. ฐานค้นหาทองคำ ที่มีส่วนร่วมของหน่วยงานราชการ และมีกลุ่มเป้าหมายเกษตรกร เยาวชน เพื่อจัดประสบการณ์การเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าไม้

๕.๒.๒.๓ (๒) การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในป่าชุมชน เช่น ถนน และเส้นทางเดิน เพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาเรียนรู้เรื่องป่า มีการวางรูปแบบการปลูกป่า และปรับปรุงบริเวณให้โปร่งตา เรียนรู้ธรรมชาติจากต้นไม้ในป่าชุมชนได้สะดวกสบาย เนื่องจากต้องดูแลบริเวณวัดให้ สะอาด ร่มรื่น สวยงาม อยู่ตลอด ปรับปรุงบริเวณศาลปู่ตาให้เป็นระเบียบสวยงาม เพื่อให้ชาวบ้านเข้าไปไหว้ สักการะ และชุมชนเข้าไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้สะดวก ปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นแทนจุดบั้งไฟ มีศาลาสำหรับกองอำถฐการบั้งไฟ มีสระน้ำใกล้ๆ มีถนนวนรอบพื้นที่ป่าชุมชนจรดกัน เพื่อประโยชน์ในการป้องกัน อนุรักษ์ และสัญจรท่องเที่ยวรอบป่าชุมชน เป็นประโยชน์ในการการศึกษาเรียนรู้ป่าไม้ ระบบนิเวศ พันธุ์พืชและสัตว์

๕.๒.๒.๔ กิจกรรมด้านควบคุมดูแล โดยการกำหนดข้อบังคับป่าชุมชน

มีการใช้ ภาวะผู้นำและศรัทธาในพระสงฆ์เป็นที่ ยำเกรงของชาวบ้าน ที่มีบุคลิกภาพพูดตรงไปตรงมา เข้มงวดกวดขัน ท่านจะใช้วิธีการบอกกล่าว ข้อกำหนดเกี่ยวกับป่าไม้ในวัดให้ ญาติโยมที่มาทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร หรือวันงานสำคัญทางพระพุทธศาสนา ป่าชุมชนแห่งอื่น มีป้าย ประกาศข้อบังคับไว้ชัดเจน มีที่ทำการของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยใช้สถานที่ศาลากลางบ้านเป็นที่ทำการ และนัดหมายประชุมอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ ป่าชุมชนบางแห่งมีข้อมูลสารสนเทศ มีฐาน (Shelters) การเรียนรู้ และมีกิจกรรมอบรม พัฒนา เกษตรกรและเยาวชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ทำให้ป่าอยู่ในพื้นที่เป้าหมายของการอบรมด้วย เป็นประโยชน์ทางอ้อมในการอนุรักษ์ป่าเป็นอย่างดี

๕.๒.๓ ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

๕.๒.๓.๑ เกษตรกร แนวคิดของเกษตรกรต่อการวิเคราะห์ต้นทุนของการจัดการปลูกป่า มีความหลากหลาย การวิเคราะห์ต้นทุนการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร ทุกรายไม่ได้ดำเนินการตามหลักวิชาการ มีการคำนวณแบบง่ายตั้งแต่เริ่มปลูกไม้พะยุงต้นละ ๑ บาทต่อวัน ส่วนใหญ่เกษตรกรมีการปลูกป่าไม่ มุ่งหวังจะให้ประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต และปลูกต้นไม้เพราะมีความรักป่าไม้

๕.๒.๓.๑ ผู้ดูแลป่าชุมชน แนวคิดของคณะกรรมการป่าชุมชนต่อผลลัพธ์ของการจัดการป่า ชุมชนมีหลักสำคัญ ๒ ประการ คือ ความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และความรักความเข้าใจธรรมชาติ ของป่า แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับป่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการบวชป่า ไม่ปลูกป่า แต่ป่าจะเกิดขึ้นเอง ต้นไม้จะ ดูแลกันเองให้เติบโตและมีความหลากหลายตามธรรมชาติ อนุโลมตามหลักปฏิจสุมุปปบาท^{๑๘๓} เพราะอาศัย กัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ธรรมชาติของป่า ปีที่ ๑ จะเกิดวัชพืชและหญ้า ปีที่ ๒ จะเกิดพืช ต้นเล็ก ปีที่ ๓ จะเกิดพืชขนาดโตขึ้นและเป็นป่าในที่สุด มีการหมุนเวียนไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติสร้างตัวของ มันเอง “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปและ เกิดใหม่”

๕.๒.๔ สร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์การศึกษาการปลูกป่าของเกษตรกร ๒ ราย เพื่อสร้างรูปแบบการปลูก ป่าเชิงพาณิชย์ชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ดังนี้

๑. การปลูกป่าของคุณรุ่งนภาฯ เกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะควบคู่ระหว่าง เกษตรเพื่อยังชีพและเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่ดินที่ถือครองอยู่เป็นโฉนดที่ดิน มีพื้นที่ปลูกป่า ๔ ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ ปลูกไม้ยืนต้น คือ ปลูกพะยุง ยางนา และไม้แดง ปลูกพืชตามหลักเกษตรอินทรีย์^{๑๘๔} สำนักงานพัฒนาการวิจัย การเกษตร (องค์การมหาชน) ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นองค์การมหาชนภายใต้กำกับของรัฐมนตรีว่าการกระทรวง เกษตรและสหกรณ์ อธิบายว่า “เกษตรอินทรีย์ คือ การทำการเกษตรด้วยกรรมวิธีทางธรรมชาติ โดยที่พื้นที่ที่ ทำเกษตรนั้น ต้องไม่มีสารพิษ หรือสารเคมีตกค้างและหลีกเลี่ยงจากการปนเปื้อนของสารเคมีทั้งทางดิน ทางน้ำ และทางอากาศ เพื่อความสมบูรณ์ทางชีวภาพในระบบนิเวศน์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามสมดุล ของธรรมชาติให้มากที่สุด โดยไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ หรือสิ่งที่ได้มาจากการตัดต่อพันธุกรรม และมุ่งเน้นการ ใช้ปัจจัยการผลิตที่มีแผนการจัดการอย่างเป็นระบบในการผลิตภายใต้มาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ให้ได้ ผลผลิตสูง อุดมด้วยคุณค่าทางอาหารและปลอดภัย ทั้งยังช่วยลดต้นทุนการผลิต และสามารถประยุกต์ใช้ วัตถุดิบจากธรรมชาติเพื่อคุณภาพชีวิต และสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง”

พื้นที่ปลูกใช้ปุ๋ยหมักที่ตัวเองใช้ต้นไม้ที่ปลูกป่าเป็นไม้พื้เลี้ยงพืชอื่นที่ปลูกแซมเพื่อสร้าง รายได้ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ พืชที่ปลูกแซม ได้แก่ ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย

^{๑๘๓} อ่างแล้ว, ปฏิจสุมุปปบาท, หน้า ๙๓

^{๑๘๔} https://www.arda.or.th/knowledge_detail.php?id=17 สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

ตะขบ มะม่วง ลิ้นจี่ หนามสูง หัวมันหัวเผือก ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือการรักษาความชื้นและเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูแลไม้ป่าที่ปลูกด้วย นอกจากนี้ ได้ขยายการปลูก พะยูงและยางนา ไปตามขอบสระและคันนาในไร่นาสวนผสม สังเคราะห์ได้ ดังนี้

๑.๑ เป็นแหล่งตอบสนองความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานระดับครัวเรือน

๑.๒ เป็นการสร้างแหล่งอาหารและเสถียรภาพของสิ่งแวดล้อมในการผลิตอาหารอย่างต่อเนื่อง (การพึ่งพากันของพืชชนิดต่าง ๆ)

๑.๓ เป็นระยะที่เริ่มสร้างรายได้และขยายเครือข่ายในการสร้างรายได้ ทั้งในด้านการขายผลผลิตโดยตรง การทำวิสาหกิจชุมชนเปิดร้านจำหน่ายทั้งผลผลิตทางการเกษตรและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

๑.๔ สิ่งที่ได้รับโดยตรง ๓ ส่วน ประกอบด้วย (๑) ความสุข (๒) การเลี้ยงชีพร้อยละ ๕๐ ของผลผลิต (๓) การค้า/เชิงพาณิชย์ ร้อยละ ๕๐ ของผลผลิต

๑.๕ ได้ผลผลิตจากการปลูกพืชแซมที่ใช้สำหรับทั้งเพื่อการบริโภคและการค้า ได้แก่ ผักหวาน ตะไคร้ กลัวย มะละกอ พืชผัก ฯลฯ

๑.๖ ผักหวานเป็นพืชที่มีราคาสูง สามารถให้ใบและยอดเพื่อบริโภคเมื่ออายุ ๒-๓ ปี และสามารถให้เมล็ดขยายพันธุ์เมื่ออายุ ๔ ปี ส่วนหนึ่งนำเมล็ดผักหวานจำหน่ายควบกับเมล็ดพันธุ์ไม้ชนิดอื่นเพื่อนำไปปลูกให้เติบโตเป็นพี่เลี้ยงควบคู่กับผักหวาน (เช่น สะเดา ตะขบ แคน ฯลฯ) ช่วงระยะเวลาปลูกผักหวานได้ดีที่สุดคือ เดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม แต่ก่อนหน้านั้นจะต้องเตรียมดินระยะเวลา ๑-๒ เดือน (ปุ๋ยหมัก จุลินทรีย์ จาวปลวก)

๒. นายอานนท์ พลพิทักษ์ เกษตรกรอุบลราชธานี ปลูกป่า (พะยูง ตะเคียนทอง ยาง มะค่าโมง) ปลูกแซมสวนยางพารา (ต้นยางพารา ๒๐๐ ต้น) และปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กลัวย มะพร้าว ไม้ มะฮอกกานี มังคุด กระจินเทพา ระหว่างไม้ยืนต้นในพื้นที่เดียวกัน (พื้นที่ ๔ ไร่) และที่เหลือทำนา ๑ ไร่ บ่อปลานิล ๒ บ่อ ใช้หลักการพึ่งพากันของธรรมชาติ เช่น ต้นยางปกคลุมผิวดินให้ชุ่มชื้น กลัวยอุ้มน้ำหล่อเลี้ยงต้นยาง ป่าไม้ที่ปลูกอาศัยร่มจากต้นยางและอาศัยน้ำและความชื้นจากต้นกลัวย และปล่อยให้ไม้สมุนไพรมีชีวิต เพื่อใช้สำหรับการบำบัดรักษาด้วยกระบวนการแพทย์ทางเลือกในชุมชน ไม่ใช้ยาปราบศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปีแรกใช้วิธีป้อนน้ำและรดน้ำด้วย Sprinkle ปีที่ ๒ ใช้ความรู้และทักษะที่ตนเองมีเจาะน้ำใต้ดิน ดึงน้ำขึ้นมาใช้โดยพลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผง Solar Cell ปล่อยน้ำลงสระ ให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่ ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงพืชในสวน ได้ผลผลิตจากไม้ผลที่โตในป่าโดยเฉพาะกลัวยและสมุนไพรมะพร้าวและอนาคตจะได้ผลจากมะพร้าวและมังคุด

นายอานนท์ ฯ ได้ดำเนินงานตามแนวทาง “สวนของพ่อ” ปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง^{๑๘๕} โดยปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ของ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ว่า การปลูกป่า ๓ อย่างได้ประโยชน์ ๔ อย่าง : การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยพระปรีชาญาณอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์แก่ปวงชนมากที่สุดยาวนานที่สุดและทั่วถึงกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำการปลูกป่าในเชิงผสมผสาน ทั้งด้านเกษตร วนศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมไว้เป็นมรรควิธีปลูกป่าแบบลักษณะเบ็ดเสร็จนั้นไว้ด้วย

ลักษณะทั่วไปของป่า ๓ อย่าง

พระราชดำริปลูกป่า ๓ อย่างนั้น มีพระราชดำรัส ความว่า ...ป่าไม้ที่จะปลูกนั้น สมควรที่จะปลูกแบบป่าใช้ไม้หนึ่ง ป่าสำหรับใช้ผลหนึ่ง ป่าสำหรับใช้เป็นฟืนอย่างหนึ่ง อันนี้แยกออกไปเป็นกว้าง ๆ ใหญ่ ๆ การที่จะปลูกต้นไม้สำหรับได้ประโยชน์ ดังนี้ ในคำวิเคราะห์ของกรมป่าไม้รู้สึกจะไม่ใช่ป่าไม้ แต่ในความหมายของการช่วยเหลือเพื่อต้นน้ำลำธารนั้น ป่าไม้เช่นนี้จะเป็นสวนผลไม้ก็ตามหรือเป็นสวนไม้ฟืนก็ตาม นั้นแหละเป็นป่าไม้ที่ถูกต้อง เพราะทำหน้าที่เป็นป่า คือ เป็นต้นไม้และทำหน้าที่เป็นทรัพยากรในด้านสำหรับให้ผลที่มาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนได้...

ประโยชน์ที่ได้รับ

ในการปลูกป่า ๓ อย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชอาธิบายถึงประโยชน์ในการปลูกป่าตามพระราชดำริว่า

...การปลูกป่า ๓ อย่าง แต่ให้ประโยชน์ ๔ อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง ๔ อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์อันที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย...

นายอานนท์ ฯ ให้การสัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า เป็นการคืนชีวิตให้แผ่นดิน ตนมีความชอบและรักธรรมชาติเป็นทุนเดิม ปลูกสวนป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร ปลูกป่าผสมผสานกับพืชเศรษฐกิจ พืชเศรษฐกิจที่ปลูกแทรกในบริเวณเดียวกับปลูกป่า ได้แก่ กล้วย มะพร้าว ใผ่ มะฮ็อกกานี ขายกล้วยมาได้ ๓ ปี ตอนนี้ชุมชนใกล้เคียงและห่างไกลมาศึกษาและนำไปขยายผล

^{๑๘๕} <http://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/58> สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้ คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์รูปแบบนวัตกรรมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร เป็น “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” โดยมีการจัดการ ดังนี้คือ

๑. ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ ได้แก่ พะยูง ยางนา แดง ตะเคียนทอง ยางพารา และมะค่าโมง เป็นต้น
๒. ปลูกพันธุ์ไม้เพื่อบริโภคและใช้สอยปลูกแซมป่าเศรษฐกิจ แบ่งเป็น
  - ๒.๑ พันธุ์ไม้เพื่อการบริโภคและการค้า เช่น ผักหวาน มะขามเทศ ลำไย สะเดา ตะขบ แคน มะม่วง ลิ้นจี่ มัน เผือก กล้วย มะพร้าว มังคุด และพืชผักสวนครัว เป็นต้น
  - ๒.๒ พันธุ์ไม้ใช้ฟืนและใช้สอย เช่น ไม้ มะฮ็อกกานี กระจินเทพา กระจินณรงค์ ยูคาลิปตัส เป็นต้น
๓. การปลูกและการจัดการตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
๔. โดยหลักการพึ่งพิงกันของพืชตามธรรมชาติ สอดคล้องตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา อิทัปปัจจยตา^{๑๘๖}
๕. ใช้เทคโนโลยีดึงน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ โดยพลังงานไฟฟ้าจากการติดตั้งแผง Solar Cell ปล่อน้ำลงสระ ให้น้ำล้นไปตามคลองไส้ไก่
๖. ทำฝายย่อยเป็นขั้นบันได ตามแนวแปลงที่ดินเพื่อเลี้ยงพืชเศรษฐกิจและพืชระยะสั้น
๗. การดำเนินงานเป็นไปตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๘๗} คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ในเบื้องต้น และพัฒนาต่อยอดไปสู่การพาณิชย์ต่อไป ดังที่ สุเมธ ตันติเวชกุล (๒๕๕๐ ข, หน้า ๕๖) ได้อธิบายถึง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงประกอบหลักการหลักวิชา และหลักกรรมหลายประการ อาทิ ๑. เป็นปรัชญาแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ๒. เป็นปรัชญาในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ๓. จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี ๔. ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง ภายนอกและภายใน

^{๑๘๖} อ้างแล้ว, อิทัปปัจจยตา, หน้า ๕๗

^{๑๘๗}. <https://www.rdpb.go.th/th/Sufficiency/ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?-c32>. สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

๕. จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำ วิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ๖. จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ ตามแผนภาพ ต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๖ รูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
แบบผสมผสานและพึ่งพิง

ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ขยายผลไปยังกลุ่มเกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยด้วย คือ นำกลุ่มเกษตรกรโยธธาไปศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับนางรุ่งนภา กงชุย เกษตรกรจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๕ เพื่อนำผลการศึกษา และรูปแบบนวัตกรรมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” ไปปฏิบัติ โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า

๑. ในช่วงฤดูฝน (ก.ค.-ต.ค. ๖๕) เกษตรกรไม่สามารถเตรียมดินเพื่อปลูกพืชแซมไม้เศรษฐกิจได้ เพราะเป็นระยะเวลาที่ฝนชุกมีน้ำขัง การปลูกพืชในขณะที่ดินแน่นจะทำให้รากใหม่ที่ยังงอกจากเมล็ดพืชไม่สามารถดูดอาหารและหายใจได้ (เกษตรกรไม่ต้องการให้สูญเสียเงินสนับสนุนโดยเปล่าประโยชน์)

๒. จะเริ่มปรับสภาพดินในช่วงปลายเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๖๕

๓. ระยะแรก (ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๖๕) จะจัดสรรที่ดินส่วนหนึ่งปลูกพืชกินได้แซมพันธุ์ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ถั่วลิสง ข้า ตะไคร้ ขมิ้นชัน กระชาย เป็นต้น

๔. ในช่วงฤดูร้อน (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๖๖) จะจัดสรรที่ดินพื้นที่ขนาดเล็กส่วนหนึ่งทดลองปลูกผักหวาน โดยจะประสานขอรับการสนับสนุนเมล็ดผักหวานจากนางรุ่งนภา โดยนางรุ่งนภาจะร่วมติดตามให้ความรู้และคำแนะนำแก่เกษตรกรโยธธา ในการนี้ คณะผู้วิจัยจะประสานงานอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นผลสำเร็จของการขยายผลด้วย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ จากบริบทที่มีปัจจัยสำคัญในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชน การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชน ตลอดจนการสร้างความยั่งยืนในการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ ใน ๖ ด้าน คือ

๑) ด้านระบบการสร้าง ความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน คือ จะต้องมีการออกเอกสารสิทธิ์ให้เกษตรกร การมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อย โดยมีอาณาเขตชัดเจนและถูกต้องตามกฎหมาย

๒) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก คือ หน่วยงานภาครัฐ จะต้องให้การสนับสนุนแหล่งทุน แหล่งสินเชื่อการลงทุน การประกันการลงทุนและทักษะทางวิชาการและเทคโนโลยี การจัดการปลูกป่าชุมชน พุทธเกษตรเชิงพาณิชย์

๓) โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย คือ นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน โดยปลอดจากอิทธิพลการครอบงำของนักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โครงสร้างทางสถาบัน หน่วยงานและกฎหมายที่เหมาะสม การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๔) ระบบการปลูกและการจัดการ คือ การคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ

๕) การมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้ คือ การปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือวิสาหกิจป่าไม้ ชุมชนทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ มีวัตถุประสงค์ในทางเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยง ผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้ กับการขับเคลื่อนทางการตลาด โดยเฉพาะข้อมูลการตลาดและการเข้าถึงตลาด การพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่ การแปรรูป

๖) ธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์ คือ การพัฒนาศักยภาพในเชิงองค์การและสถาบันในส่วนขององค์กรส่วนท้องถิ่นและในส่วนของชุมชนในรูปแบบของกลุ่ม สมาคมหรือสหกรณ์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคม ศักยภาพในการทำแผนธุรกิจ การจัดระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล โดยเฉพาะความโปร่งใสของข้อมูล การเงินและความเป็นไปได้ทางการเงิน ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตรและเกษตรกรรายย่อย

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรมีการขยายผลรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรไปยังเกษตรกรอื่น เนื่องจากเป็นการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ ระบบการปลูกและการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ ที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ในการจัดระบบการปลูกและการจัดการดูแลป่าของภาคเกษตรทั้ง ๓ รูปแบบ คือ รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์เพื่อสร้างรายได้ในระยะสั้นที่ไม่มีค่างังไม่สามารถตัดมาใช้ประโยชน์ เน้นเรื่องสภาพแวดล้อมการพึ่งพากันของธรรมชาติ ประโยชน์ของการปลูกพืชแซม คือ การรักษาความชื้นและเป็นแรงจูงใจให้ผู้ปลูกได้เข้าไปดูการเจริญเติบโตของไม้มีค่าที่ปลูกด้วย รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด อีกทั้งมีเห็ดธรรมชาติ เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ และรูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม และรูปแบบใหม่ที่สังเคราะห์ของคณะผู้วิจัย คือ รูปแบบนวัตกรรมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกร เป็น “รูปแบบนวัตกรรมการปลูกป่าเชิงพาณิชย์แบบผสมผสานและพึ่งพิง”

ทั้งนี้ เกษตรกรจะเลือกรูปแบบใด ควรได้ศึกษาเรียนรู้จากสภาพของดินปลูกที่ดำเนินการอยู่ก่อน เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๒) ควรมีการรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านและชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและ ประโยชน์ของป่าชุมชนต่อวิถีชีวิต โดยการให้ชุมชนมีบทบาทส่วนร่วมในการจัดการและ อนุรักษ์ป่าชุมชน กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครอง อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแลกเปลี่ยนปัญหา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมดำเนินการในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

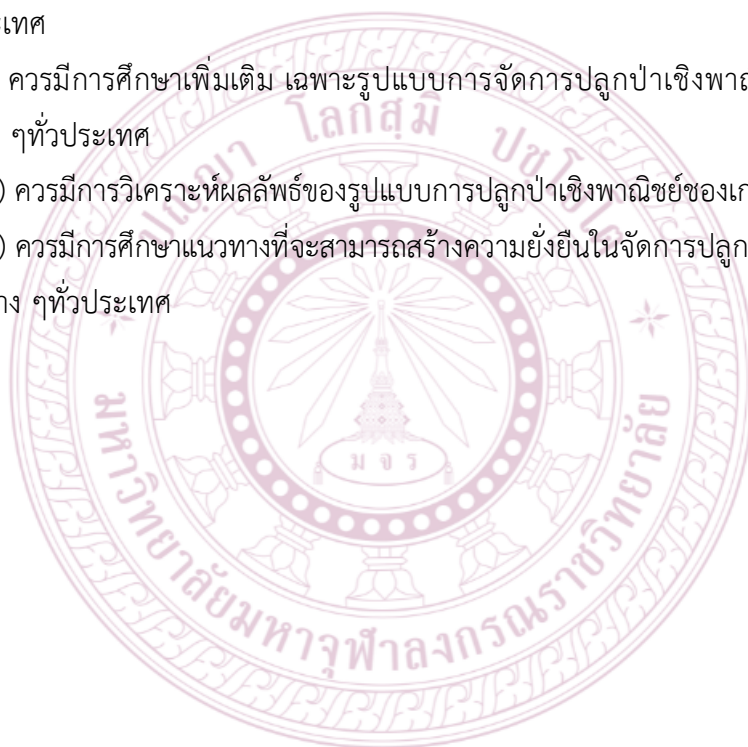
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยหรือการตัดสินใจปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่ในภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของเกษตรกรในภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

๓) ควรมีการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรทั่วประเทศ

๔) ควรมีการศึกษาแนวทางที่จะสามารถสร้างความยั่งยืนในจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ หนังสือ :

กรมป่าไม้, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๖๒.

บุญทัน ดอกไธสง, การจัดการทุนมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ตะวัน., ๒๕๕๑.

ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๖๒ มาตรา ๗, เล่ม ๑๓๖ หน้า ๑๐๗
ตอนที่ ๕๐ ก ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒

_____. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๕๔. เล่ม ๑๒๘ ตอนพิเศษ ๓๙ ง ๔ เมษายน ๒๕๕๔.

สถาบันพระปกเกล้า, การศึกษาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : ส.เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๔.

สมยศ ท่งหว่า. การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗
สุโขทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชนการศึกษา.

หน่วยที่ ๘ - ๑๕. นนทบุรี: คณะกรรมการผู้ผลิตชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชนมหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช. ๒๕๕๔

๑.๒ รายงานการวิจัย :

กาญจนา คุ่มทรัพย์ การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนหมู

จังหวัดอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๕๘.

ขวัญชัย ดวงสถาพร และคณะ. ตัวชี้บ่งชี้ที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการรับรองการ

จัดการป่าไม้ของ FSC สำหรับประเทศไทย, รายงานการวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.), ๒๕๖๓.

ปิติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยาและคณะ. ความเป็นไปได้ในการปลูกไม้สักเชิงพาณิชย์, รายงานการวิจัย :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓.

สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส, พระครูเอกุตตรสถาคิณและพระครูปริยัติวรเมธี, ป่าชุมชน: แนวคิดทาง

นิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการ

วิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕

ชิสณพงค์ พงศ์สินโชตและคณะ, การจัดการความรู้เชื่อมโยงกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สู่การจัดการดินและน้ำตามแนวพระราชดำริเพื่อเป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของ
เครือข่ายป่าชุมชน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, ๒๕๖๐.

เบญจภักค์ เจริญมหาวิทยาลัย, ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมชุมชนภาคอีสาน เชื่อมคน สร้างป่า

(บทความรายงานการวิจัย : ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ และศิลปะปีที่
๑๑ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๑)

บุษบง ชัยเจริญวัฒน์, บุญมี ลีและ เทพกร ณ สงขลา. (2545). **อุปสรรคด้านกฎหมายและนโยบาย
การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อความยากจนของคนไทย.** งานวิจัย, สถาบันพระปกเกล้า.

บทคัดย่อ

ปีติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยาและคณะ. **ความเป็นไปได้ในการปลูกไม้สักเชิงพาณิชย์,** (รายงานการวิจัย
: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๓), บทคัดย่อ.

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินฺทปญฺโญ). **วิถีเกษตรแนวพุทธ.** อุดรธานี : เอกสารประกอบ

การอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัด
อุดรธานี, ๒๕๕๔.

_____ . **การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน,** วารสารปัญญาปณิธาน ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒
(กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙).

พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป (คำเคน), **รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธ
บูรณาการ** <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/187>. สืบค้นเมื่อ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๖๕.

สมหญิง สุนทรวงษ์ และคณะ. **แนวคิดและรูปแบบของ REDD ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากร
ป่าไม้ที่ยั่งยืนและเป็นธรรมในบริบทสังคมไทย,** (รายงานการวิจัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

สามารถ ใจเตี้ย, **นิเวศวัฒนธรรมชุมชนล้านนากับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติการบวชป่า.**

(บทความการวิจัย : รมยสาร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม) ๒๕๖๐.

สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส, พระครูเอกุตตรสตาทิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวิกรมเมธี (ทิพย์มณี),

ป่าชุมชน: แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาค

ตะวันออก เฉียงเหนือ : วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๖๓.

สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส, พระครูเอกุตตรสตาทิคุณ (วงศ์ธรรม) และ พระครูปริยัติวิกรมเมธี (ทิพย์มณี), **ป่าชุมชน:**

แนวคิดทางนิเวศวิทยาในการจัดการป่าไม้(ป่าชุมชน) ของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

: วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

สุธีร์พงษ์ ศรีวิราชและคณะ, **บวชป่า : การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**

ในชุมชนภาคเหนือผ่านพิธีกรรมบวชป่า. (บทความรายงานการวิจัย : วารสารมนุษยศาสตร์

และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๒),

บทคัดย่อ

สุนทรี สุริยะรังสี, แนวปฏิบัติและกระบวนการเพิ่มรายได้เกษตรกรวิถีพุทธของเครือข่าย. วารสารวิชาการ
ธรรมทรรศน์ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๖๓).

สุพิมล ศรศักดิ์และคณะ,รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนแนวพุทธในจังหวัด

อุบลราชธานี, (รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๕),

บทคัดย่อ

๑.๓ สื่อ บันทึกเสียงบรรยาย วีดิทัศน์/อินเทอร์เนต :

กรมป่าไม้, คู่มือสำหรับประชาชน การปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ, ๒๕๖๒, คำนำ

www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER๒/DRAWER๐๓๗/GENERAL/DATA๐๐๐๐/๐๐๐๐๖๐๔.PDF

พระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ.๒๕๖๒ ที่ลงในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๖ ตอนที่ ๕๐ ก ๑๖
เมษายน ๒๕๖๒ <http://bit.ly/๒V๙๔dWE>.

หนังสือพิมพ์ไทยรัฐฉบับพิมพ์, ปลดล็อก! ตัด "ไม้หวงห้าม" ที่ดินตัวเอง, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒,

<https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/๑๔๙๘๖๕๘>

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, การศึกษาการใช้ที่ดินและผลิตผลป่าไม้ของป่าภูหลวง,

<http://frc.forest.ku.ac.th > bulletin > fforjournal> สืบค้นเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๖๔

ราชอาณาจักรไทย. ๒๕๕๔. พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๕๔." เข้าถึงเดือนตุลาคม ๒๕๖๒.

สมหญิง สุนทรวงษ์. มปป. ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า. ที่มา : <http://www.recoftc.org>

/country/thailand/basic

สหรัฐ ศิริวรรณ, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมทรัพยากรป่าไม้จังหวัดอุบลราชธานี, บรรยายเรื่อง

“การปลูกป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗”, มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๕

สำนักข่าวไทยพีบีเอส, ทุกข์ของเกษตรกรอีสาน, <https://news.thaipbs.or.th/content/๒๗๘๐๗๕>

Suthee C.,ทำความเข้าใจ พ.ร.บ. ป่าไม้ ปี ๖๒ ปลูกได้ ตัดได้ แต่ก็ไม่จ่ายอย่างที่คิด, ๑๘ เมษายน

๒๕๖๔, <https://news.mthai.com/general-news/๗๒๓๙๑๕.html>

Don Gilmour, Commercialization of CBF Products, Forty years of community-

based forestry: A review of its extent and effectiveness, Food and Agriculture

Organization of the United Nations, Rome, 2006, p.45-50. <http://www.fao.org/๓/a-i>

๕๔๐๕e.pdf

Sylvester Ngome Chisika & Chunho Yeom, The Key Factors Affecting Tree Producer

Associations Involved in Private Commercial Forestry in Kenya,

Sustainability, MDPI, Open Access Journal, vol. ๑๒(๑๐), May ๒๐๒๐.

<https://ideas.repec.org/a/gam/jsusta/v๑๒y๒๐๒๐i๑๐p๔๐๑๓-d๓๕๗๙๐๖.html>

Humphries, Holmes, Kainer, Koury, Cruz and Rocha, **Are community-based forest enterprises in the tropics financially viable? Case studies from the Brazilian Amazon**, ScienceDirect, Ecological Economics, Volume ๓๗, May ๒๐๑๒.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0๙๒๑๘๐๐๙๑๑๐๐๔๔๗๒>

Humphries and Holmes, **Financial Analysis of Community-Based Forest Enterprises with the Green Value Tool**, Tropical Forestry Handbook, Springer-Verlag Berlin Heidelberg (outside the USA) ๒๐๑๕, link.springer.com

๑.๔ เว็บไซต์

https://www.arda.or.th/knowledge_detail.php?id=17 สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

<https://www.chaipat.or.th/concept-and-theory-development/theory-developed-forest-restoration.html>. สืบค้นเมื่อ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๕

<https://www.forest.go.th/forest-protection/เครือข่าย-รศทป> สืบค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๕

<http://km.rdpb.go.th/Knowledge/View/58> สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

<https://www.rdpb.go.th/th/Sufficiency/ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร?-c32>. สืบค้นเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๕๖๕

https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=161 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=265 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=289 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=340 สืบค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๕

https://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=%CD%D4%B7%D1%BB%BB%D1%A8%A8%C2%B5%D2 สืบค้นเมื่อ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๕

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

เรื่อง สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๕ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ ประเด็นปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๓ ปัจจัยสำคัญการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๔ วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๕ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในสร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ-สกุล/อายุ ผู้ให้ข้อมูล

(๑) ชื่อ-สกุล .....

(๒) อายุ.....ปี

๑.๒ ที่อยู่ผู้ให้ข้อมูล

(๑) หน่วยงานของผู้ให้ข้อมูล (ราชการ/หน่วยงาน) .....

(๒) ผู้นำชุมชน/เกษตรกรในชุมชน เลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

๑.๓ หน้าที่/ความรับผิดชอบ

(๑) ตำแหน่งในหน่วยงาน (ราชการ/หน่วยงาน) .....

(๒) ตำแหน่งในชุมชน (ผู้นำชุมชน/เกษตรกร) .....

๑.๔ ประสพการณ์เกี่ยวกับป่าชุมชนและการสร้างรูปแบบปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- (๑) นโยบาย/การบริหารการสร้างรูปแบบป่าชุมชนและปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (ราชการ/หน่วยงาน) .....ปี
- (๒) ประสพการณ์ด้านการสร้างรูปแบบป่าชุมชน (ผู้นำชุมชน) .....ปี
- (๓) ประสพการณ์ด้านการสร้างรูปแบบปลูกป่าเชิงพาณิชย์ (เกษตรกร) .....ปี

๑.๕ วัน/เวลา/สถานที่ ให้สัมภาษณ์

วันที่ ..... เวลา.....

สถานที่.....

ตอนที่ ๒ ประเด็นปัญหาการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

- ๒.๑ ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ประเภทใด เหมาะสมกับสภาพพื้นที่หรือไม่
- ๒.๒ มีพันธุ์กล้าไม้มาจากที่ใด และเพียงพอหรือไม่
- ๒.๓ ที่ดินสำหรับการปลูกป่ากระทบต่อการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพหรือไม่
- ๒.๔ ระบบการดูแลรักษาไม้ มีอุปสรรคหรือไม่ในด้านใด
- ๒.๕ มีการทำแผนธุรกิจการปลูกป่าหรือไม่ มีอุปสรรคใดในการจัดทำแผน
- ๒.๖ มีปัญหาอุปสรรคในการวิเคราะห์ผลได้ผลเสียในการปลูกป่าหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัจจัยสำคัญการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

- ๓.๑ หน่วยงานใดให้การสนับสนุนแหล่งทุน/จำนวนเงินที่สนับสนุน
- ๓.๒ ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งสินเชื่อ/จำนวนเงินกู้ยืมเท่าใด
- ๓.๓ ได้รับการสนับสนุนทักษะทางวิชาการด้านใด/จากหน่วยงานใด
- ๓.๔ ได้รับการสนับสนุนทักษะทางเทคโนโลยีด้านใด/จากหน่วยงานใด
- ๓.๕ มีการประกันการลงทุนหรือไม่/วงเงินประกันเท่าใด/บริษัทประกันใด
- ๓.๖ นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เอื้อประโยชน์ต่อการปลูกป่าและประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนมากน้อยเพียงใด
- ๓.๗ ระเบียบกฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่า และใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด
- ๓.๘ ระเบียบกฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์หรือเป็นอุปสรรคต่อการปลูกป่า และใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรหรือไม่ เพราะเหตุใด
- ๓.๙ มีนักการเมืองหรือนักธุรกิจอุตสาหกรรม ที่ดำเนินการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่หรือไม่
- ๓.๑๐ นักการเมืองหรือนักธุรกิจอุตสาหกรรมดังกล่าว เป็นอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยสนับสนุนการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนหรือเกษตรกรหรือไม่ อย่างไร

ตอนที่ ๔ วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

- ๔.๑ ต้นทุนเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกป่า ได้แก่ ค่าแรงงานแผ้วถาง ค่าจ้างแรงงานการไถพรวนดิน และค่าตรวจสอบความเป็นกรดของดินปลูก
- ๔.๒ ต้นทุนการปักหลักและการขุดหลุมปลูก ได้แก่ ค่าจ้างแรงงานปักหลักระยะห่างการปลูก ค่าจ้าง

แรงงานชุดหลุมตามขนาดของพันธุ์ไม้ที่ปลูก

๔.๓ ต้นทุนพันธุ์ไม้ต่อหนึ่งต้น ได้แก่ ค่าจัดซื้อเมล็ดพันธุ์หรือพันธุ์ไม้ที่เพาะชำไว้แล้ว ค่าแรงงาน

เพาะชำพันธุ์กล้าไม้ (ถ้ามี) ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าแรงงานการให้น้ำ ปุ๋ยและสารเคมีต่างๆ

๔.๔ ต้นทุนการดูแลรักษาก่อนการจำหน่ายต่อหนึ่งต้น ได้แก่ ค่าแรงงานการให้น้ำ ค่าปุ๋ยและสารเคมี

กำจัดศัตรูพืช ค่าแรงงานกำจัดวัชพืช ค่าปลูกซ่อม (ถ้ามี)

๔.๕ ต้นทุนการจำหน่ายต่อหนึ่งต้น ได้แก่ ราคาไม้ท่อน ราคาไม้ซุง (ถ้ามี) ราคาไม้แปรรูป

ราคาเสาเข็ม ราคาชิ้นไม้สับ ราคาเศษไม้ปลายไม้ ค่าขนส่ง ค่าภาษี/ค่าธรรมเนียม (ถ้ามี)

ตอนที่ ๕ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการสร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

๖ ด้าน คือ

๕.๑ ด้านระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน

- การจัดที่ดินทำกินในอดีตกับปัจจุบันต่างกันหรือไม่ อย่างไร
- มีระบบการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดิน คือการมีสิทธิครอบครองหรือสิทธิทำกินของชุมชนและเกษตรกรรายย่อยอย่างไร
- มีแนวทางในการสร้างความมั่นคงด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกรที่ปลูกป่าอย่างไร
- การบังคับใช้กฎหมายอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ และการจัดที่ดินทำกินมีปัญหาหรือไม่ อย่างไร

๕.๒ ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก

- ในการปลูกป่ามีทุนสนับสนุนหรือแหล่งสินเชื่อในการปลูกป่าหรือไม่ อย่างไร
- มีหน่วยงานใดบ้าง ที่ให้ความช่วยเหลือด้านทักษะวิชาการปลูกป่า และมีการช่วยเหลืออย่างไร
- เมื่อมีการปลูกป่าไม้เพื่อการพาณิชย์ มีการประกันราคาไม้หรือไม่ อย่างไร

๕.๓ ด้านโครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่เอื้ออำนวย

- นโยบายทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชนอย่างไร
- กฎหมายหรือนโยบายของรัฐในปัจจุบัน เอื้ออำนวยต่อการปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือไม่ อย่างไร
- มีกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์หรือไม่ อย่างไร

๕.๔ ด้านระบบการปลูกและการจัดการ

- มีการคัดเลือกประเภทของไม้ที่ปลูก และการเพาะพันธุ์กล้าไม้อย่างไร
- การปลูกป่าเชิงพาณิชย์ ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรเลี้ยงชีพแบบยั่งยืน สามารถดำเนินการไปพร้อมๆกันๆได้หรือไม่ อย่างไร

๕.๕ ด้านการมีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้

- การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตจากการปลูกป่าที่เป็นไม้และไม้ใช้ไม้

กับการขับเคลื่อนทางการตลาด

- มีการพัฒนาต่อยอดมูลค่าผลผลิตจากเนื้อไม้ที่เป็นผลผลิต โดยเฉพาะเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูปอย่างไร
- การพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิสาหกิจอื่นที่เชื่อมโยงจากห่วงโซ่การแปรรูป
- มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงชุมชนที่เป็นแหล่งผลิตและตลาดอย่างไร

๕.๖ ด้านธุรกิจและธรรมาภิบาลและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกสมาคมปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- ระบบธุรกิจและธรรมาภิบาล มีความโปร่งใสของข้อมูลในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างไร
- ในการจัดการปลูกป่าของชุมชนพุทธเกษตร มีการใช้หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการจัดการธุรกิจการปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างไร
- มีปัญหาหรือข้อแนะนำในการนำหลักธรรมาภิบาลของสมาชิกการปลูกป่าเชิงพาณิชย์มาประยุกต์ใช้อย่างไร

ขอขอบคุณที่กรุณาตอบแบบสัมภาษณ์
นายประยงค์ ศรีไชย และคณะ

ภาคผนวก ข

แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

เรื่อง สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยสร้างประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มเช่นเดียวกับแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายบุคคล โดยมีมุ่งหมายให้การสนทนากลุ่ม สามารถหาข้อสรุปร่วม (Common Conclusion) ที่สะท้อนความถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

วัตถุประสงค์การสนทนา

เพื่อทบทวนความถูกต้องเหมาะสมของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเป็นรายบุคคล และเพื่อหาข้อสรุปที่สะท้อนความถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุดเกี่ยวกับ สภาพการจัดการป่าชุมชน กระบวนการจัดการป่าชุมชน และผลลัพธ์ของการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

พื้นที่สนทนากลุ่ม ๓ กลุ่ม พื้นที่เป้าหมาย ๓ อำเภอ ๓ จังหวัด (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร)

แบบสนทนากลุ่ม แบ่งออกเป็น ๔ ตอน

- ตอนที่ ๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๒ กระบวนการสร้างรูปแบบป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๓ ผลลัพธ์ของการสร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
- ตอนที่ ๔ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในสร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ตอนที่ ๑ สภาพการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

- ๑.๑ เอกสารสิทธิของชุมชนและของเกษตรกรในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) เอกสารสิทธิป่าชุมชน เป็นประเภทใด มีขอบเขตการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร

(๒) เอกสารสิทธิที่ดินเกษตรกร เป็นประเภทใด มีขอบเขตการปลูกและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร

๑.๒ การสนับสนุนส่งเสริมจากภายนอก

- (๑) หน่วยงานใดให้การสนับสนุนแหล่งทุน/จำนวนเงินที่สนับสนุน
- (๒) ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งสินเชื่อ/จำนวนเงินกู้ยืมเท่าใด
- (๓) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางวิชาการด้านใด/จากหน่วยงานใด
- (๔) ได้รับการสนับสนุนทักษะทางเทคโนโลยีด้านใด/จากหน่วยงานใด
- (๕) มีการระดมทุนหรือไม่/วงเงินระดมทุนเท่าใด/บริษัทระดมทุนใด

๑.๓ โครงสร้างกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่า

- (๑) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนอย่างน้อยเพียงใด
- (๒) นโยบายทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเอื้อประโยชน์ต่อการ การสร้างรูปแบบในการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรอย่างน้อยเพียงใด
- (๓) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์ หรือเป็นอุปสรรคต่อการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนหรือไม่ เพราะเหตุใด
- (๔) ระเบียบ/กฎหมาย/การขึ้นทะเบียน/การออกใบอนุญาต ได้เอื้อประโยชน์ หรือเป็นอุปสรรคต่อการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของเกษตรกรหรือไม่ เพราะเหตุใด
- (๕) มีนักการเมืองหรือธุรกิจอุตสาหกรรมที่ดำเนินการการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ในพื้นที่หรือไม่
- (๖) นักการเมืองและธุรกิจอุตสาหกรรมดังกล่าวเป็นอุปสรรคหรือเป็นปัจจัย สนับสนุนการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนและของเกษตรกร หรือไม่ เพียงใด

ตอนที่ ๒ กระบวนการการสร้างรูปแบบในการป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๒.๑ ระบบการการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- (๑) ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ประเภทใด เหตุใดจึงเลือกปลูกไม้ประเภทนี้
- (๒) ได้พันธุ์กล้าไม้มาจากที่ใด
- (๓) มีการจัดสัดส่วนของที่ดินอย่างไรระหว่างการปลูกป่าเชิงพาณิชย์กับการ พัฒนาเกษตร เลี้ยงชีพ
- (๔) มีระบบการดูแลไม้ที่ปลูกอย่างไร

๒.๒ ธรรมชาติของการการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

- (๑) การจัดการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ดำเนินการในรูปแบบใด (ปัจเจกบุคคล กลุ่ม สมาคม สหกรณ์)

(๒) มีการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการและสมาชิกในด้านใด โดยหน่วยงานใด

(๓) กลุ่มได้ส่งเสริมสนับสนุนสมาชิกในด้านใด

(๔) กลุ่มมีระบบการติดตามตรวจสอบงานของกลุ่มหรือไม่

(๕) กลุ่มติดต่อสื่อสารกับสมาชิกด้วยวิธีใด มีความถี่ในการติดต่อสื่อสาร เพียงใด

๒.๓ ธุรกิจการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

(๑) คณะกรรมการ/เกษตรกร การสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์มีการจัดทำแผนธุรกิจ หรือไม่ อย่างไร

(๒) มีวิธีการวิเคราะห์ผลได้ผลเสียอย่างไร

(๓) มีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงินอย่างไร

(๔) มีการเปิดเผยข้อมูลการเงินการบัญชีให้สมาชิกทราบหรือไม่

ตอนที่ ๓ ผลลัพธ์ของการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

๓.๑ มีตลาดพร้อมรองรับผลผลิตจากป่าไม้หรือไม่

๓.๒ มีการพัฒนาต่อยอดผลผลิตจากเนื้อไม้หรือไม่

๓.๓ มีเทคโนโลยีพัฒนาห่วงโซ่การแปรรูปหรือไม่

๓.๔ มีการพัฒนาสร้างสรรค์สู่วิสัยทัศน์อื่นหรือไม่

ตอนที่ ๔ ปัญหาและข้อเสนอแนะอื่นเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญในการสร้างรูปแบบในการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

ขอขอบพระคุณที่กรุณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

นายประยงค์ ศรีไชย และคณะ

ภาคผนวก ค

ภาพการเก็บข้อมูล

๑. เกษตรกรผู้ปลูกป่าเชิงพาณิชย์

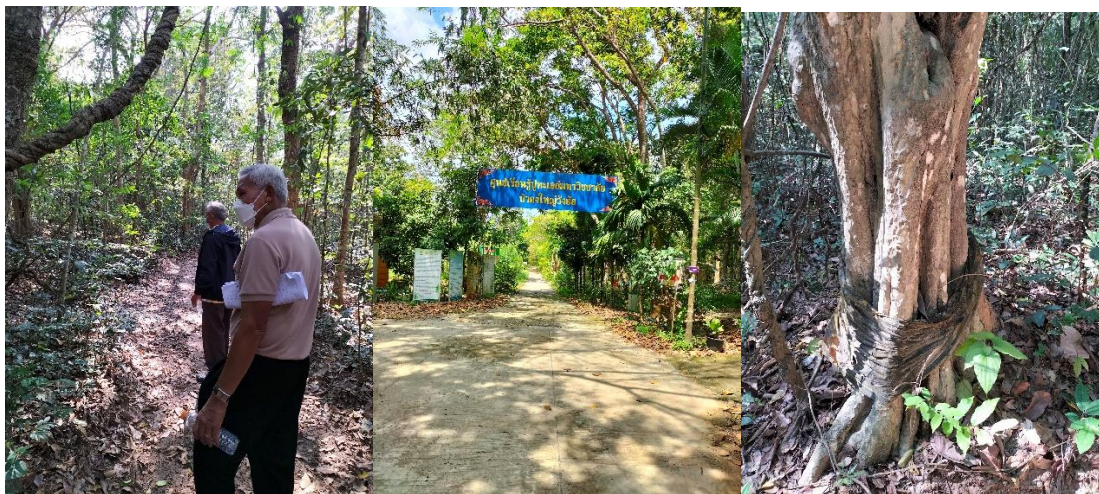

๒. ป่าชุมชน

๓. องค์การภาครัฐ/เอกชน

ภาคผนวก ง

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

๑. พระพิพัฒน์วีโรภาส ผู้อำนวยการศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ปาดงใหญ่วัง อ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
๒. พระครูสุวรรณเทศธรรม ที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลระเว เจ้าอาวาสวัดบ้านนาจาน ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
๓. พระคมสันต์ คัมภีโร ศูนย์พุทธธรรมพระพรหมวชิรญาณ ปาดงใหญ่วังอ้อ อำเภอเขื่องใน
๔. นายสหรัฐ ศิริวรรณ ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการปลูกป่า สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ ๗ จังหวัดอุบลราชธานี
๕. นายวีระ อมรศักดิ์ชัย ผู้อำนวยการส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ ๗ จังหวัดอุบลราชธานี
๖. นายวรรณเวทย์ ศิวรัตน์ อุตสาหกรรมจังหวัดอุบลราชธานี
๗. นายธนิตย ทวีชื่น ผู้อำนวยการศูนย์ป่าไม้ศรีสะเกษ
๘. นายสุนทร บัวแก้ว นักวิชาการป่าไม้ ส่วนจัดการป่าชุมชน สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ จังหวัดอุบลราชธานี
๙. นายธัญญา ฉายละออ นักวิชาการป่าไม้ ศูนย์ป่าไม้ยโสธร
๑๐. นายสุรสิทธิ์ สิงห์แก้ว หัวหน้ากลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดศรีสะเกษ
๑๑. นายदनัย ศรีมงคล ผู้จัดการองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เขตอุบลราชธานี
๑๒. นายชาติรี มีแก้ว หัวหน้าสวนป่าพิบูลมังสาหาร องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เขตอุบลราชธานี
๑๓. นายศุภวัฒน์ กาดนอก ผู้จัดการโรงไฟฟ้าพลังสะอาดชีวมวลสิรินธร อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี
๑๔. นายปรัชญา ทาทอง เลขาธิการคณะกรรมการป่าชุมชนตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๑๕. นายวิบูลย์ แก่นสุข ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหมากมี หมู่ ๑ ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๑๖. นายประสิทธิ์ ศรีพิมพ์ คณะกรรมการป่าชุมชน ศูนย์พุทธธรรมสมเด็จพระมหาธีราจารย์ ปาดงใหญ่วังอ้อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
๑๗. นางรุ่งนภา กงชุย ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) และเครือข่าย Young Smart Farmer ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

๑๘. นางรำไพ สุโคตร เลขาธิการวิสาหกิจชุมชน (เกษตรอินทรีย์) และเครือข่าย Young Smart Farmer บ้านดอนหวาย ตำบลระเว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
๑๙. นายอานนท์ พลพิทักษ์ เกษตรกร หมู่ที่ ๑๓ บ้านโนนสุขสันต์ ตำบลนาดี อำเภอนาเยีย จังหวัดอุบลราชธานี
๒๐. นายสมหมาย หงส์มณี ผู้ใหญ่บ้านบ้านยาง บ้านยาง ตำบลปุงไหม อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
๒๑. นายสุริยัน ฤกษ์จันทร์ กำนันตำบลกุดเสลา ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน บ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๒. นายสมจิตร ดิษฐประสพ ประธานวัฒนธรรมหมู่บ้าน/ปราชญ์พื้นถิ่นป่าชุมชนบ้านทุ่งสว่าง ตำบลกุดเสลา อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๓. นางลำไย คำแก้ว เกษตรกรบ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๔. นางสุพิศ อุทธจันทร์ ประธานกลุ่มสตรีและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน บ้านโนนแสนคำ ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๕. นางดวงฤดี สามสี เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๖. นางสาวชลลดา สามสี เกษตรกร บ้านหนองถ่ม ตำบลคู อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๗. นางนงลักษณ์ แสนทรัพย์ เกษตรกร บ้านล่องแก้ว (ใต้) ตำบลโนนค้อ อำเภอโนนคูณ จังหวัดศรีสะเกษ
๒๘. นายสมคิด ทีชะสุข สมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
๒๙. นายบุญหลาย ผลจันทร์ เกษตรกร/สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดงมะไฟ บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
๓๐. นางใบ บุญปก บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
๓๑. นางประยูร ผลจันทร์ เกษตรกร/กรรมการกลุ่มสตรี บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
๓๒. นางหนูกุล วงษ์ศรีแก้ว เกษตรกร บ้านคำแซนศอก ตำบลดงมะไฟ อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร
๓๓. นายสมภาร สุวรรณรัตน์ เกษตรกร บ้านห้วยค้อ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
๓๔. นางหนูลำพัน วรวงศ์ เกษตรกร บ้านโคกสว่าง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร

ผนวก จ

แบบสรุปโครงการวิจัยย่อย ๒

สัญญาเลขที่.....

ชื่อโครงการวิจัยย่อย

หัวหน้าโครงการ นายประยงค์ ศรีไชย และคณะ

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

อุบลราชธานี

โทรศัพท์ ๐๘๙ ๔๒๘ ๙๕๕๗

e-mail: prayong.sor@mcu.ac.th, p.sornchai7@gmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

การปลูกต้นไม้ในป่าหรือการปลูกต้นไม้ในรูปแบบสวนป่า เป็นการสร้างป่าไม้ขึ้นโดยฝีมือมนุษย์ เพื่อมุ่งผลในด้านใดด้านหนึ่ง อาทิเช่น ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การฟื้นฟูสภาพและรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการป้องกันภัยธรรมชาติ เป็นต้น

แนวคิดเรื่องธรรมชาติของป่าไม้ และสภาพสิ่งแวดล้อม มนุษย์ได้มีการศึกษาเรียนรู้ที่หลากหลายมิติ เพื่อรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากป่า ดังเช่น พันธุ์ไม้ มีการศึกษาวิจัยเพื่อหาสายพันธุ์ที่ดี โตเร็ว ให้คุณภาพเนื้อไม้ตามความต้องการ ศึกษาสภาพของดิน การบำรุงรักษา การป้องกัน และกำจัดศัตรูพืชระยะเวลาการเติบโต เป็นต้น

แนวคิดการปลูกป่าทางเศรษฐกิจหรือเชิงพาณิชย์ เป็นการปลูกป่าโดยการเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้ตามธรรมชาติหรือพื้นที่เกษตรกรรม มาเป็นการปลูกป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีหลักการสำคัญคือ ป่าที่ปลูกต้องให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าและสูงกว่า การใช้ประโยชน์ในที่ดินผืนนั้นเพื่อการอื่น ประกอบกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๗๙) องค์กรภาครัฐโดยกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการปลูกไม้มีค่าทางเศรษฐกิจในที่ดินกรรมสิทธิ์และสามารถตัดขายได้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (ฉบับที่ ๘) พ.ศ.๒๕๖๒ มาตรา ๗ วรรคแรก กำหนดให้ไม้ทุกชนิดที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน ไม่เป็นไม้หวงห้าม ดังนั้น การทำไม้ แปรรูปไม้ และการนำเคลื่อนย้ายไม้ที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน สามารถกระทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และ มาตรา ๑๘/๑ เพื่อประโยชน์ในการจำแนกแหล่งที่มาของไม้ เจ้าของไม้ที่ขึ้นในที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดิน หรือเจ้าของไม้ที่ปลูกขึ้นในที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำ ประโยชน์ตามประเภทหนังสือแสดงสิทธิที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี จะแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อขอหนังสือรับรองไม้ก็ได้ โดยที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ ได้แก่ โฉนดที่ดิน, และ น.ส.๓ ก ส่วนที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ ได้แก่ ที่ ส.ป.ก.๔-๐๑ เป็นต้น

สำหรับป่าชุมชน พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ๒๕๖๒ ให้ความหมายว่า “ป่าชุมชน หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

ดังนั้น ป่าชุมชน ตามกฎหมายนี้จึงหมายถึง ป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และความพยายามของชุมชน ที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่า ว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน การจัดการป่าชุมชน ชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ มีการคุ้มครองและดูแล ตลอดจนจัดให้มีกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีของชุมชนท้องถิ่น บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและความเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์ มีผู้นำหรือกลุ่มคนต้องดำเนินงาน ทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนเป็นรูปแบบองค์กร ชุมชน ที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชน จัดการป่าชุมชน บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

แนวคิดพื้นฐานของชุมชนพุทธเกษตร ชุมชนพุทธเกษตร เป็นชุมชนที่ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนพุทธเกษตรจึงมุ่งเน้นการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยอาศัยการพึ่งตนเองเป็นหลัก เชื่อว่าตามธรรมชาติของมวลสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา)

การปลูกพืชแบบผสมผสานของเกษตรกร รวมถึงการให้ป่าชุมชนฟื้นฟูสภาพด้วยหลักการพึ่งพาอาศัยกันของระบบนิเวศ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนพุทธเกษตรได้ใช้หลักพระพุทธศาสนาในการจัดการการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะหลักความสัมพันธ์ของคน (ทิว ๖) หลักความพร้อมเพรียงกันบริหารกิจการบ้านเมืองของชุมชน (อภิธานียธรรม ๗) และหลักพรหมวิหาร ๔ (the four sublime virtues) ได้แก่ เมตตา (compassion) กรุณา (loving kindness) มุทิตา (sympathetic) และอุเบกขา (equanimity) หลักธรรมดังกล่าว ชุมชนพุทธเกษตรได้นำมาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นวิถีที่ชุมชนมีความเข้าใจในระบบนิเวศของป่า ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่ก่อความเสียหายให้กับป่าและเป็นไปอย่างชอบธรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน พระสงฆ์ได้ถอดบทเรียนมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ช่วยวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาที่มนุษย์กำลังเผชิญ ทั้งในหมู่ของเกษตรกรด้วยกันและเกษตรกรกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกษตรกรพึ่งพาอาศัย

โครงการวิจัยย่อยชุดที่ ๒ นี้ จึงเป็นโครงการวิจัยที่มุ่งศึกษาการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนและเกษตรกร เพื่อสร้างรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ๓ จังหวัด ประกอบด้วย อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และยโสธร เพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเรียนรู้เชิงนวัตกรรม

และสร้างเครือข่ายในการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ในโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ ต่อไป

สำหรับโครงการวิจัยย่อยที่ ๒ นี้ ได้ใช้กรณีศึกษา งานวิจัยในหลายประเทศที่ได้ค้นพบปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมวิสาหกิจป่าไม้ชุมชนประกอบการศึกษา ปัจจัยสำคัญเหล่านี้ ได้แก่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การคัดเลือกประเภทไม้ที่ปลูก ระบบการปลูกและการดูแลที่รักษาความสมดุลและพึ่งพาซึ่งกันและกันของธรรมชาติ การสนับสนุนแหล่งทุนและทักษะทางวิชาการ การส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงผลผลิตกับตลาด การปรับปรุงกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการปลูกป่าชุมชนเชิงพาณิชย์ ตลอดจนนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. เพื่อศึกษาการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้

ผลการวิจัย

๑. ปัญหาการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่าป่าชุมชนบางแห่งมีการบุกรุกและยังไม่มี การรังวัดที่ถูกต้องเป็นปัจจุบัน เกษตรกรยังกังวล การตัด ชักลาก แปรรูป และใช้ประโยชน์ไม่ในที่ดินของตน ยังต้องขออนุญาตทุกขั้นตอน กลไกด้านราคาและด้านการตลาดยังมีส่วนสำคัญในการจัดการเชิงพาณิชย์

๒. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า มีจุดเด่นด้านการอนุรักษ์ป่า โดยใช้อาสาสมัคร ประชาชน กลุ่มเป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้ามาจัดการ การใช้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี มาเป็นเงื่อนไขในการอนุรักษ์ ทำให้เกิดความหวาดกลัวไม่กล้าตัดฟันต้นไม้ มีการบวชต้นไม้ ทำแนวกันไฟป่า อีกทั้งมีการปลูกต้นไม้ทดแทน การปิดป่าชั่วคราว พัฒนาป่าเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติและนิเวศวิทยา ตลอดจนการออกระเบียบข้อบังคับป่าชุมชน

๓. วิเคราะห์ต้นทุนการจัดการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์ในพื้นที่อีสานใต้ พบว่าเป็นข้อด้อยของเกษตรกรที่ไม่มีการวิเคราะห์ต้นทุนตามหลักวิชาการ แต่เกษตรกรบางรายเห็นว่าต้องการอนุรักษ์ และเป็นมรดกแก่ลูกหลาน ด้านระบบการปลูกและการจัดการ สามารถแยกออกได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ รูปแบบที่ ๑ ปลูกไม้มีค่าแซมด้วยพืชเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงชีพและเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๒ ปลูกไม้มีค่าพร้อมกับเพาะเชื้อเห็ด เก็บไข่มดแดงและปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ รูปแบบที่ ๓ ปลูกไม้มีค่าโดยไม่ปลูกพืชอื่นแซม

คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์สร้างรูปแบบการจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ได้รูปแบบเป็น “การปลูกป่าเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง” คือ ปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ พร้อมปลูกพันธุ์ไม้เพื่อบริโภคและใช้สอยแซมป่าเศรษฐกิจ การปลูกและการจัดการตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ โดยหลักการพึ่งพิงกันของพืชตามธรรมชาติ สอดคล้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “อิทัปปัจจยตา” และเป็นการพัฒนาต่อยอดจากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ต่อไป

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

นำกระบวนการศึกษารูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ ประกอบการเรียนการสอนในสาขาวิชารัฐศาสตร์และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ได้แก่ รายวิชานโยบาย สาธารณะและการวางแผน รายวิชาการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย รายวิชาการบริหาร องค์กรภาครัฐ ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ รายวิชาการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการระดม มวลชน ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ และการศึกษาอิสระทางรัฐศาสตร์

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาวิธีคิดรูปแบบการปลูกป่าชุมชนพุทธเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืน

ประสานงานและนำเกษตรกรไปศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้และขยายผล รูปแบบการปลูกป่า เชิงพาณิชย์อย่างยั่งยืนของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้แบบผสมผสานและพึ่งพิง ในพื้นที่จังหวัด อุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดยโสธร

๓. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการปลูกป่าเชิงพาณิชย์

การจัดประชุมทางวิชาการและลงนามบันทึกความเข้าใจ ขยายผลการจัดการปลูกป่าชุมชน เชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้ โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย นักวิชาการ ผู้นำป่าชุมชน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัด ยโสธร

การประชาสัมพันธ์

๑. การตีพิมพ์บทความวิชาการรูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้
๒. การเผยแพร่ผลงานระหว่างเกษตรกร รูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง (อิทัปปัจจยตา)

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑.ชื่อ (ภาษาไทย) : นายประยงค์ ศรีไชย

(ภาษาอังกฤษ) : Mr. Prayong นามสกุล Sornchai

๒.หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : ๓-๓๓๑๔-๐๐๓๓๗-๔๔-๗

๓.ตำแหน่งทางวิชาการ : ไม่มี

๔.หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
อุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๑-๗๙๐-๘๔๖๔,
E-mail p.sornchai7@gmail.com, prayong sor@mcu.ac.th

๕.ประวัติการศึกษา

๕.๑ สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี วท.บ. (สุขศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล

ปริญญาโท ร.ป.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : การบริหารองค์การภาครัฐ, การบริหารโครงการ, องค์การและการ
จัดการในภาครัฐ, ความรู้เบื้องต้นทางรัฐประศาสนศาสตร์ และ อาเซียนศึกษา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

๑. ชื่อเรื่อง ศึกษารูปแบบแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา
ในจังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๕๙

(หัวหน้าโครงการ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

๒. บทความวิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบแนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุ ตามหลัก
พระพุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี (A Study on the Elderly Health Strengthening Model
Following the Buddhist Principle in Ubon Ratchathani Province) วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ ปีที่
๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๒)

๓. บทความทางวิชาการเรื่อง “การแก้ปัญหาการบริหารตามแนวพุทธธรรม” วารสาร มจร
อุบลปริทรรศน์ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๕)

ชื่อ (ภาษาไทย) พระสฤทธิ์ สุมน (บุญใหญ่)

ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phra Sarit Suman (Boonyai)

หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : 3-3401-00901-89-3

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนา-ปรัชญา วิทยาเขตอุบลราชธานี

หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

มือถือ ๐๘๙-๘๒๒-๕๑๕๐ (E-mail) dlava25150@gmail.com

ประวัติการศึกษา

๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิต่างศาสนา) น.ธ.เอก,

๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปริญญาตรี พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท พธ.ม. (หลักสูตรพระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power

Point, โปรแกรม SPSS.

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๑) ชื่อเรื่อง “การพัฒนาเทคนิคและกระบวนการนอมอาหารตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของวิสาหกิจชุมชนบ้านโนนกาหลง อ. พิบูลมังสาหาร จ. อุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๒

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

๒) ชื่อเรื่อง “รูปแบบการปลูกป่าเชิงพาณิชย์ของชุมชนพุทธเกษตรในพื้นที่อีสานใต้” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๕

(ผู้ร่วมโครงการวิจัย: แหล่งทุน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

๓) ชื่อเรื่อง “บทบาทประติมากรรมพญานาคกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานี” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” ปี ๒๕๖๕

(หัวหน้าโครงการวิจัย: แหล่งทุน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี)

.....